

โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่

คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมทานเพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๘

โลกชั้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-87948-7-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - พฤษภาคม ๒๕๔๘

- วารสารวิชาการราชภัฏกรุงเทพฯ ฉบับ "โลกมีปัญหา พุทธศาสนามีคำตอบ"

พิมพ์ครั้งที่ ๒ - มิถุนายน ๒๕๔๘

๒,๐๐๐ เล่ม

(จัดปรับรูปแบบใหม่ ปรับปรุงเพิ่มเติม และเปลี่ยนชื่อเรื่อง)

- ธรรมทานอุทิศ คุณพ่อสำราญ คุณแม่ซุหนี่ อารยางกูร
และน้องจิตรา วัชรบุศราคัม

๑,๐๐๐ เล่ม

- ทุนพิมพ์หนังสือวัดญาณเวศกวัน

๑,๐๐๐ เล่ม

แบบปก:

พิมพ์ที่

คำปราศรัย

"การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง" เป็นพุทธพจน์สำคัญข้อหนึ่ง ที่ชาวพุทธไทยได้ปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย และได้กลายเป็นคตินิยมที่อำนวยความสะดวกทางธรรมทางปัญญาอย่างมากแก่สังคมไทย

โดยอนุวัตรตามพระพุทธพจน์และกุศลคติดังกล่าวนี้ ได้ปรากฏว่า วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๓๐ และวันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๒๗ เป็นวันสำคัญของครอบครัว ที่คุณพ่อสำราญ อารยางกูร คุณแม่ซุนที อารยางกูร และน้องจิตรา วัชรบุศราคำ จากไป ซึ่งลูกๆ และพี่ๆ นอกจากจัดพิธีทำบุญอุทิศตามแบบแผนประเพณีเป็นการภายในแล้ว ก็ควรจะได้บำเพ็ญธรรมทานแก่กุศลให้ขยายประโยชน์สุขแก่ประชาชนกว้างขวางออกไปด้วย จึงได้พิมพ์หนังสือธรรมแจกในวันทีละลึกลงๆ มาทุกปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๑ ก็ได้ตกลงเริ่มจัดพิธีทำบุญและพิมพ์หนังสือธรรมทีละลึกรวมในวันเดียวกัน ณ วันที่ ๙ กุมภาพันธ์

สำหรับ พ.ศ. ๒๕๔๘ นี้ พิธีทำบุญเลี้ยงพระอุทิศกุศลแก่ท่านทั้งสาม มีข้อปราศรัยพิเศษให้จัดในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พร้อมนี้ ลูกๆ และพี่ๆ ได้ตกลงพิมพ์หนังสือ **โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่** แจกแก่ญาติมิตรและบุคคลทั่วไป

หวังว่าหนังสือเล่มใหม่นี้ จะช่วยเตือนสติ เสริมปัญญา เพื่อเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และเสริมสร้างประโยชน์สุข ในยุคไอทีที่สำคัญ อันรู้กันว่าอมแฝงภาวะวิกฤตไว้อย่างเต็มแน่นแล้วนี้

ด้วยธรรมทานและอรรถจริยาเพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมนี้ ขออุทิศกุศลแต่คุณพ่อ คุณแม่ และน้อง กับทั้งขอให้สัมมาทิสนะแผ่ขยายกว้างขวาง นำมาซึ่งสัมมาปฏิบัติ ที่จะอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน และนำประเทศชาติสังคมให้เจริญมั่นคงด้วยการพัฒนาที่ถูกต้อง สืบไปนิรันดร์

ลูกๆ ของคุณพ่อ - คุณแม่

พี่ๆ ของน้อง

๗ พฤษภาคม ๒๕๔๘

สารบัญ

คำปรารภ

ก

โลกขึ้นสวรรค์ใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่

๑

เปิดประเด็น - เริ่มเรื่อง

๑-๓

๑. ไอที-อินเทอร์เน็ต-การศึกษา ไปปรึศนาความสุข

๔

เทคโนโลยียุคใหม่ ขยายวิสัยแห่งปัญญา หรือขยายวิสัยแห่งตณหา

๔

เทคโนโลยีมา ไม่แน่ว่าการศึกษาจะมี

๘

การศึกษาไม่ได้อยู่แค่ว่ามีทีวีดู

๑๓

ไม่พัฒนาเพียงร่างกาย ต้องพัฒนาความสุขไปด้วย

๑๕

พัฒนาการขั้นพื้นฐานของการศึกษา อย่าให้พลาด

๑๙

พัฒนาการทางปัญญา หนุนพัฒนาการทางอารมณ์

๒๓

พัฒนาการทางปัญญา ฟังเอาพัฒนาการทางสังคมมาด้วย

๒๗

การศึกษา ต้องพัฒนาศักยภาพแห่งความสุข

๓๐

การศึกษาต้องให้คนพัฒนา เหนือกว่าโลกาภิวัตน์ที่ครอบงำไอที

๓๖

๒. ชีวิต-สังคม-ธรรมชาติ

๓๙

การศึกษา คือการพัฒนาระบบสัมพันธ์แห่งชีวิต

๓๙

การพัฒนามนุษย์ คือจุดตัดตลีนอนาคตของโลก กระทั่งจักรวาล

๔๔

แนวคิดที่ขับเคลื่อนอารยธรรมปัจจุบัน

๔๗

แนวคิดทางเลือก สู่การแก้ปัญหาของอารยธรรมที่ติดตัน

๕๔

เพราะต่างก็ไปสุดโต่ง จึงพากันมาติดตัน

๕๙

โลกมีปัญหา พุทธศาสนามีคำตอบ

๖๒

โลกขึ้นสวรรค์ใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่

๖๔

ถาม-ตอบ

๗๒

คณะผู้สัมภาษณ์ - หมายเหตุ (เล่าแจ้งความเป็นมา)

๙๒

โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่

คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่*

เปิดประเด็น

"ปัจจุบัน โลกของเราอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ บางคนก็เรียกว่ายุคไอที สิ่งก็ตามมากับยุคนี้คือ เป็นยุคของการเปิดเสรี เป็นยุคที่มีการแข่งขัน ใครดีใครอยู่ มีใครขายสาวได้สาวเอา เป็นยุคทุนนิยม เงินนิยม เงินเป็นใหญ่ คนรวยจะรวยยิ่งขึ้น คนจนจะยิ่งจนลง ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ต่างกันอย่างฟ้ากับดิน

"ไม่น่าเชื่อเลยว่า บุคคลที่ร่ำรวยที่สุดของโลก คือ นายบิลล์ เกตส์ มีเงินและทรัพย์สินรวมกันถึง 50,000 ล้านดอลลาร์ คิดเป็นเงินไทยก็คราว 2 ล้านล้านบาท เทียบเท่ากับงบประมาณรายจ่ายของประเทศไทยเป็นจำนวน 2 ปี

"บริษัทผู้ผลิตรถยนต์ โตโยต้า ที่เป็นบริษัทข้ามชาติทำกำไรปีล่าสุด กำไร 50,000 ล้านดอลลาร์ ส่วนคนจนก็จนติดดิน หาเช้ากินค่ำ หาไม่พอกิน จึงต้องกู้หนี้ยืมสิน หาเงินมาได้ก็ต้องมาใช้หนี้

"นอกจากนี้ คนในยุคนี้ เป็นยุคที่มีค่านิยมพุ่งเพื่อ รายได้ต่ำ ราคานิยมสูง หากความสุขจากการเสพ การบริโภค มีความคิดว่า ถ้าจะมีความสุขมาก จะต้องบริโภคให้มาก บริโภคจนเป็นหนี้ ไม่มีปัญญาใช้หนี้ บางคนก็ต้องโกง บางคนก็หนีหนี้ บางคนฆ่าตัวตายเพราะไม่มีทางออก คน

* ผศ.อนันต์ รัตนพานุสร และคณะ สัมภาษณ์ เพื่อนำลงใน วารสารวิชาการราชภัฏกรุงเทพฯ ฉบับ "โลกมีปัญหา พุทธศาสนามีคำตอบ" (ที่วัดญาณเวศกวัน ๑ ธ.ค. ๒๕๔๗) มีชื่อเรื่องเดิมตามหัวข้อสัมภาษณ์และชื่อฉบับของวารสาร แต่ได้เปลี่ยนเป็นชื่อใหม่ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

จำนวนมากเกิดความเครียดในชีวิตเพราะมีหนี้สิน ส่งผลให้ตนเองและครอบครัวมีทุกข์กันทั้งบ้าน

"หลายๆครอบครัวรวมเป็นชุมชนและหมู่บ้าน เกิดปัญหาชุมชนอ่อนแอ ชุมชนล่มสลาย ปัญหาโจรชุกชุม ทำให้ไม่มีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน คนในชุมชนไม่เอื้ออาทรกัน จะเอื้ออาทรกันได้อย่างไร ในเมื่อคนในโลกไปสร้างระบบแข่งขันแย่งชิงทรัพยากร แย่งกันหาความสุข ไม่ยอมแบ่งความสุข โดยที่คนอื่นจะเป็นอย่างไรก็ช่าง และเนื่องจากคนแย่งกันหาความสุข จึงกระทำทุกวิถีทาง เพื่อให้ได้เงินมากๆ ได้เงินเร็วๆ จากนั้นก็แย่งชิงเอาทรัพยากรจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อมาป้อนความสุข

"จึงเกิดการบุกรุกที่ดินของรัฐและบางคนก็ไปตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเอาไม้ บ้างก็ทำไร่เลื่อนลอย เมื่อป่าไม้ใกล้หมด ฟ้าดินก็ลงโทษ เกิดฝนแล้ง น้ำท่วม พายุที่รุนแรง สร้างความเสียหายให้แก่มนุษย์อย่างมากมาย

"สิ่งเหล่านี้เกิดจากมนุษย์ไปรุกรานธรรมชาติแวดล้อม จนทุกวันนี้โลกมีปรากฏการณ์ภาวะเรือนกระจก มีช่องโหว่ในชั้นบรรยากาศของโลก ใครที่ถูกแดดร้อนแรงในเวลากลางวันนานๆ อาจจะเป็นมะเร็งที่ผิวหนังก็ได้ นอกจากนี้ก็มีปรากฏการณ์เอลนีโญ โลกทุกวันนี้มีอุณหภูมิสูงขึ้นเรื่อยๆ มนุษย์ต้องทนกับอากาศที่ร้อนเพิ่มขึ้น อย่างไม่เคยมาก่อน

"ถ้าจะสรุปก็คือ โลกมีปัญหาจาก

1. ปัจเจกบุคคล
2. สังคมหรือชุมชน
3. ความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

"ปัญหามากมาย ที่ยกตัวอย่างมาพอเป็นประเด็นต่างๆ นี้ เป็นปัญหาาร่วมกันของมนุษย์โลก ซึ่งกำลังเดินเข้าสู่วิกฤตในทุกๆ ด้าน

"พุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาแห่งปัญญา จะมีคำตอบหรือหาทางออกของปัญหาอย่างไร"

เริ่มเรื่อง

เรื่องของโลกปัจจุบันนี้ ปัญหามันเยอะ อย่างที่ได้พูดเปิดประเด็นนั้นแหละว่า มันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ และบางทีก็เรียกว่ายุคไอที

ที่จริง **ไอที** กับ **โลกาภิวัตน์** นั้น มองในแง่หนึ่ง ก็เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะว่า ไอทีนั้นแหละเป็นตัวทำให้โลกาภิวัตน์เป็นจริงได้ ถ้าไม่มีไอที มันก็เป็นโลกาภิวัตน์ได้ยาก การสื่อสารคมนาคม เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เป็นโลกาภิวัตน์ คือแผ่ไปทั่วโลก ขยายกว้างคลุมโลกหมดเลย

เพียงแค่การคมนาคมไปมา ก็ไปได้ทั่วโลกอยู่แล้ว แต่ยังไม่เท่ากับการสื่อสาร และสื่อสารนั้นก็คือเรื่องของไอทีนี้แหละ ไอทีนี้เป็นตัวการสำคัญ ทำให้ข่าวสารไปได้ทั่วโลก การเป็นโลกาภิวัตน์จึงสำเร็จได้จริง

ข่าวสารปัจจุบันนี้ เรียกว่าเป็น real-time คือเวลานั้นจริง นับพลันทันที เกิดขึ้นที่ไหน ในโลกจุดใด ก็เห็นได้ยิบในขณะนั้นทั้งหมดทั้งโลก

ในเมื่อไอที กับโลกาภิวัตน์ กลายเป็นเรื่องเดียวกัน ก็ต้องดูว่าความเป็นโลกาภิวัตน์นี้เป็นอย่างไร

เมื่อนี้ก็พูดถึงว่า **โลกาภิวัตน์** คือแผ่คลุมไปทั่วโลก แต่ดูตามภาษาบาลี เราสามารถแปลอีกอย่างหนึ่งว่า "ครอบงำโลก" ก็ได้ ถ้าไอทีทำให้มีภาวะแผ่ขยายไปทั่วโลก โดยเฉพาะข่าวสาร มันก็ครอบงำโลกได้ด้วย ทั้งนี้ก็อยู่ที่วิธีปฏิบัติต่อมัน เมื่อพูดอย่างนี้ ก็เลยโยงไปถึงเรื่องตัวไอที

ไอที ประกอบด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ดังที่รู้จักกันอยู่แล้ว คือ Information กับ Technology แน่ละว่า Information เป็นตัวที่แผ่ขยายไปทั่วโลก แต่ Technology นี้แหละ เป็นตัวที่ทำให้ข่าวสารแผ่ขยายไป

ไอที-อินทรีย์-การศึกษา ไชปริศนาความสุข

เทคโนโลยียุคใหม่

ขยายวิสัยแห่งปัญญา หรือขยายวิสัยแห่งตถกหา

Technology นั้น เราพูดได้ในแง่หนึ่งว่าเป็นเครื่องมือของคน แต่เอ๊ะ ถ้ามันเป็นเครื่องมือของคน ก็คือมองในแง่ว่ามันรับใช้คน คนก็ต้องเป็นนายสิ แต่เวลานี้ เทคโนโลยีมันไม่เชิงเป็นเครื่องรับใช้ซะ คนก็ไม่เชิงว่าจะเป็นนายมัน แต่มันกลับเป็นนายคนมากกว่า มันครอบงำคนให้ขึ้นต่อมันเลย

อาจเป็นได้ว่า คนบางส่วนหรือส่วนน้อยเท่านั้น ที่เป็นผู้ใช้เครื่องมือเหล่านี้ แต่คนจำนวนมากถูกครอบงำ จึงกลายเป็นต้องมองสองชั้น นี่ก็เป็นแง่หนึ่ง

พอมองสองชั้นแล้ว ก็มาถึงจุดที่เป็นปัญหา คือจุดที่ว่า มีคนที่เป็นนายเป็นผู้ใช้ Technology กับจุดที่ว่า Technology นั้น ถูกใช้เป็นเครื่องมือ ที่จะเป็นนายไปครอบงำคนจำนวนมาก ก็น่าสงสัยว่าทำไมคนถึงได้ยอมเป็นเบี้ยล่างถูกมันครอบงำ เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณา มาวิเคราะห์กันดู และมันก็เป็นที่มาของปัญหาด้วย

ที่นี้มองลึกลงไป เราสามารถให้ความหมายว่า "เทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์"

ตามธรรมชาตินั้น วิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์มีจำกัด อินทรีย์ของมนุษย์ที่ใช้คำฝรั่งว่า faculty (ในที่นี้หมายถึง cognitive faculties) มีอะไรบ้าง ก็คือ

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันทำงานให้เราสามารถเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส จนกระทั่งถึงคิดอะไรต่ออะไรได้

ที่ว่าเทคโนโลยีมาขยายวิสัยของอินทรีย์ ก็คือว่า ตาเราเห็นได้ไกลๆ แคนิดหนึ่ง แต่พอเรามีเทคโนโลยี เช่น มีกล้องโทรทัศน์ มีกล้องส่องทางไกล กล้องดูดาว มันก็ขยายวิสัยแห่งอินทรีย์คือตาของเรา ให้ดูไปได้ไกลนั้น ไม่รู้ที่ปีแสง หรือแม้แต่ของเล็กละเอียด ตาของเราก็มองได้ระดับหนึ่งเท่านั้น ของเล็กมากเราก็มองไม่ไหว แต่พอมีกล้องจุลทรรศน์ เราก็สามารถขยายวิสัยแห่งอินทรีย์คือตาของเรา จนกระทั่งเห็นแม้แต่หนึ่งในล้านของ เซนต์ไมเมตร อย่างนี้เป็นต้น หูก็เช่นเดียวกัน เทคโนโลยีก็ขยายวิสัยให้เราได้ยินเสียงได้มากมาย ตอนนั้นมาถึงคอมพิวเตอร์ ก็ขยายวิสัยแห่งความคิดแล้ว ช่วยอินทรีย์ด้านสมองให้ขยายความจำความรู้ความคิดไปได้มากมาย

เมื่อมองมาถึงตรงนี้ ก็จะเห็นว่า ตัวการสำคัญก็อยู่ที่อินทรีย์ของเราเอง แล้วเรื่องอินทรีย์นั้น ก็มาอยู่ที่ตัวมนุษย์นี่แหละ ไม่ต้องไปพูดถึงตอนที่ขยายวิสัยหรอก เรามีอินทรีย์ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ว**ปัญหา** หรือ**ปัญญา**ก็เริ่มที่นี้แหละ

เมื่อเราใช้ตา เราหู เราก็ได้ข้อมูล รู้อะไรต่ออะไรเยอะเยอะ ทำให้ได้ปัญญารู้ว่าอะไรเป็นอะไร แต่ถ้าดูอีกแบบหนึ่ง เราก็ได้ปัญหาเยอะเหมือนกัน เช่นดูแล้วเกิดความรู้สึกชอบ หรือไม่ชอบ ถูกใจ หรือไม่ถูกใจ อาจจะเกิดเรื่องทะเลาะวิวาทหรือมีการทำลายอะไรต่างๆ หรือมิฉะนั้นก็กลุ่มหลง เพลิดเพลินจนบางที่เสียงานเสียการเล่าเรียน หรืออาจจะอยากได้จนมีการแย่งชิงกัน ก็เกิดปัญหาอีก ฯลฯ รวมแล้วปัญหาก็มาจากเรื่องอินทรีย์นี่แหละ

เป็นอันว่า ในการใช้อินทรีย์เช่นตาหู แม้แต่ตามปกตินี้ เราก็ดูไปทางด้านความรู้สึกเพื่อความบันเทิงสนุกสนาน ที่เรียกว่าง่าย ๆ ว่าชอบใจ ไม่ชอบใจ ที่เป็นเรื่องของ**ตัณหา** ซึ่งเป็นค้ำกะของ**ปัญหา**บ้าง และไปอีกด้านหนึ่ง คือ

เพื่อความรู้ หรือปัญญา ที่เป็นเรื่องของความรู้ความเข้าใจบ้าง ไม่ต้องไปถึงตอนที่มือที่มายขยวิสัยหรือก ในเวลาปกติธรรมดาที่เราใช้อินทรีย์กัน ก็เป็นเรื่องที่จะเกิดปัญหา-ไม่เกิดปัญหา หรือจะเกิดปัญหา-ไม่เกิดปัญญายู่แล้ว

นี่ ถ้าหากว่ามือที่มายขยวิสัยของอินทรีย์ อินทรีย์ที่มีศักยภาพในการสร้างปัญญาและเสริมต้นเหตุที่จะก่อปัญหานี้ ก็เท่ากับได้เครื่องมือที่จะมาช่วยขยายศักยภาพในการให้เกิดปัญหาหรือก่อปัญหาด้วย

เมื่อเราใช้ตาหูจมูกกลิ่นของเราสงัดต้นเหตุและสร้างปัญญาได้น้อย พอขยายวิสัยของอินทรีย์ออกไป มันก็ขยายวิสัยแห่งต้นเหตุและปัญหามากขึ้นเป็นธรรมดา

ฉะนั้นเรื่องนี้ในที่สุดมันจึงบ่งบอกว่า **จะต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาคน** ถ้าคนใช้อินทรีย์เป็นเท่านั้นแหละ ก็เท่ากับจับจุดถูก ถ้าเด็กใช้ตาเป็น คือดูเป็นชะอย่าง เด็กก็เริ่มสร้างปัญญาแล้ว ไม่เสริมต้นเหตุและไม่สร้างปัญหา

เมื่อเด็กสร้างปัญญาด้วยการใช้อินทรีย์คือตาเป็น เวลาแกไปใช้มือที่ในแง่ขยายอินทรีย์ตา มันก็ไปขยายปัญญา ก็กลับดี เป็นการขยายประโยชน์ แต่ถ้าแกใช้ตาสงัดต้นเหตุก่อปัญหา พอแกเอาเทคโนโลยีมาขยายวิสัยของอินทรีย์คือตา ต้นเหตุก็ยิ่งเติบโต ปัญหาก็ยิ่งขยายใหญ่

ปัญหาเวลานี้ก็คือ มนุษย์ใช้อินทรีย์ไม่เป็นกันอยู่แล้ว มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็สักว่าใช้กันไป ไม่ได้เคยฝึกวิธีใช้กันเลย มนุษย์นี้เกิดมาต้องเริ่มการฝึกใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **การศึกษาเริ่มต้นที่นี่**

คนเรานี้พอเกิดมา ก็สื่อสารติดต่อกับโลกทันที เราจะอยู่ในโลกนี้ เราต้องมีเครื่องมือติดต่อสื่อสาร อะไรเป็น**เครื่องมือติดต่อสื่อสาร** ทางพระเรียกว่าทวาร แปลว่า ประตู เรียกเต็มว่า **"ยัสสทวาร" ยัสสะ** แปลว่าการรับรู้ **ยัสสทวาร** แปลว่าประตูแห่งการรับรู้ คือประตูรับรู้ หรือ**ช่องทางรับรู้** มี 6 ทาง หรือ 6 ประตู เรียกเป็นภาษาบาลีว่า จักขุ โสตะ ชิวหา กาย มโน ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่คือช่องทาง ที่เป็นประตูสื่อสารในด้านการรับรู้

เราจึงได้เห็น ได้ยิน ลิ้มรส รู้อะไรต่างๆ รับข้อมูลเข้ามา เราต้องรับรู้ เราจึงจะสามารถติดต่อสัมพันธ์กับโลกได้ ถ้าไม่เช่นนั้นเราก็ไม่รู้จะอยู่ในโลกได้อย่างไร

จากนั้นยังมีประตูอีกชุดหนึ่ง เรียกว่า "กรรมทวาร" แปลว่า ประตูแห่งการกระทำ หรือ **ช่องทางทำการ** มี 3 คือ กาย วาจา ใจ ชุดนี้เป็นเครื่องมือหรือเป็นประตูในการกระทำต่อโลก เมื่อกี้ รับรู้โลก ทีนี้ก็มากระทำต่อโลก หรือมีปฏิสัมพันธ์กับโลก **กาย**ของเราเคลื่อนไหนไป จะไปไหน จะทำอะไร จะจับ จะขยับเขยื้อนเคลื่อนไหน จะเดิน จะใช้มือใช้เท้าอย่างไรได้ทั้งนั้น **วาจา** โดยปากหรือโดยอาการกิริยาท่าทาง เราก็มีเครื่องมือที่จะสื่อสารในทางสังคมกับเพื่อนมนุษย์ แล้วก็มี **ใจ** สำหรับใช้ในการคิด

รวมเป็นสองชุดนี้สำคัญมาก และทั้งสองชุดนี้ก็มาบรรจบและต่อกันที่ **ใจ** คือมโน

เราจะเห็นว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไปจับที่ใจ คือ ตาเห็น หูได้ยิน เป็นต้น รับรู้เข้ามาแล้วก็ไปรวมที่ใจ ในฝ่ายรับรู้นี้ใจรับรู้หมด เป็นขุมหรือเป็นศูนย์กลางที่รวมหมด รับรู้ทางไหนก็ไปรวมที่ใจอีกที

ทีนี้พอรับรู้แล้ว ใจนี่ก็จะเป็นศูนย์ที่ไปต่อเชื่อมกับฝ่ายประตูช่องทางทำ ซึ่งจะเรียกว่าพฤติกรรมหรืออะไรก็แล้วแต่ คือ ในตอนที่รับเข้ามานี้ ใจก็รู้แล้ว ทีนี้ใจก็ทำงานต่อไปโดยเป็นฝ่ายทำ ตอนนี่ใจก็จะคิด

พอคิด ก็คือเริ่มทำการและแสดงออกแล้ว จากคิดแล้วก็พูดและทำทางกาย เพราะฉะนั้น มโนคือใจนี่จึงเป็นศูนย์กลาง เป็นทั้งฝ่ายรับรู้และฝ่ายแสดงออก ทั้งรับความรู้เข้ามารวมไว้หมด แล้วก็สามารถเอาไปแสดงออกเชิงปฏิบัติ คือคิด แล้วก็พูดหรือทำ นี่คือระบบสื่อสารสัมพันธ์ของมนุษย์

ชีวิตของมนุษย์ที่เกิดมาแล้วจะเป็นอยู่ได้ ก็ต้องมีเครื่องมือสื่อสารสัมพันธ์ ๒ ชุดนี้ คือมีเครื่องมือสื่อสารสัมพันธ์ติดต่อกับโลกภายนอก ทั้งเครื่องรับรู้ และเครื่องทำการต่อกันกับโลกภายนอก

เมื่อมีพร้อมแล้ว เขาก็ดำเนินชีวิตอยู่ได้ แต่จะดำเนินชีวิตได้ดีหรือไม่ นั้น ก็ยังไม่แน่ ซึ่งต้องอยู่ที่ว่าเขารู้จักใช้มันหรือใช้มันเป็นหรือไม่ ดังนั้นเรื่องที่สำคัญก็คือ มนุษย์ต้องรู้ว่าเราใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่แท้ก็เพื่อรู้ เช่น ใ้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถ้าเขาไม่รู้ชัดตรงนี้ เขาก็ดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นไม่ได้ เพราะเมื่อไม่รู้ว่าเป็นอะไร เป็นอย่างไร มันมีประโยชน์หรือมีโทษต่อเขาอย่างไร และเขาควรจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร เมื่อไม่รู้ ก็ดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นไม่ได้

เพราะเหตุนี้เราจึงต้องมี**ทวาร**เหล่านี้ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อินทรีย์** โดยที่อินทรีย์เหล่านี้มีหน้าที่เป็นใหญ่ในด้านของตนๆ เฉพาะอย่างยิ่งอินทรีย์ที่ ๖ คือ **จิต** ซึ่งทำให้เกิดความสามารถพิเศษของมนุษย์

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว เราก็มาพัฒนาอินทรีย์เหล่านี้ เพื่อจะดำเนินชีวิตได้อย่างดี หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ในเมื่อชีวิตของมนุษย์อยู่ในโลกได้ด้วยช่องทางสื่อสารสัมพันธ์เหล่านี้ **การศึกษาก็เริ่มที่นี้** คือต้อง**พัฒนาการรับรู้ให้เป็นการเรียนรู้** ใ้รู้จักรับรู้หรือรับรู้เป็น คือใช้ตาเป็น ใช้หูเป็น ฯลฯ ให้ได้ ความรู้และมีการพัฒนา

ตามปกติ ถ้าจะลำดับ ก็เหมือนกับว่าต้องรับรู้ก่อน แล้วเราจึงมีการกระทำหรือแสดงออก เพราะฉะนั้นในสองชุดนี้ จึงเหมือนกับว่า **ผัสสทวาร** ประจักษ์รับรู้นี้ทำหน้าที่ก่อน แล้วต่อมานั้น **กรรมทวาร** คือประจักษ์การกระทำ จึงอาศัยความรู้ที่ได้จากผัสสทวารนี้ไปใช้ทำการอีกที

เทคโนโลยีมา ไม่แน่ว่าการศึกษาจะมี

ที่นี้ ในการรับรู้ของเรานั้น เวลาเราผัสสะ ก็จะได้การสองด้านที่สำคัญ คือได้ความรู้สึก และได้ความรู้ พอตาเห็นบีบเราก็มีทันที **หนึ่ง** ด้านความรู้สึกว่า สบายตา ไม่สบายตา สวยงามหรือน่าเกลียดน่าชัง และ **สอง** อีกด้านหนึ่งคือ ความรู้ว่า เขียว แดง เหลือง เป็นอะไร เป็นสัตว์ เป็นแมว

เป็นหมู เป็นหมา เป็นอูฐ เป็นดิน สองอย่างนี้มาคู่กัน

ถ้ามนุษย์ปฏิบัติหรือใช้อินทรีย์ให้ครบหน้าที่ของมัน เขาจะต้องไปให้ถึงความรู้ เพราะความรู้ลึกเป็นเพียงตัวประกอบ ความรู้ลึกนี้ช่วยเสริมนำความรู้ เพราะว่าก่อนที่จะได้ความรู้นั้น ความรู้ลึกลับมันไวกว่า

ความรู้ลึกจะช่วยมนุษย์ในเมืองแรก เช่นว่า เมื่อมองเห็นอะไร พอแสงจ้กก็รู้ลึกเลยว่าไม่สบาย บิบคั้น จะเป็นอันตราย ต้องหนีหรือหลบไว้ก่อน ต่อจากนั้น ถ้ารู้จักใช้อินทรีย์ ก็เรียนรู้ต่อไปว่าเป็นอะไร เป็นอันตรายจริงไหม อย่างไร เพราะอะไร จะแก้ไขอย่างไร ฯลฯ การศึกษาก็มา คนก็พัฒนา

แต่จะศึกษาพัฒนาแค่ไหน ตอนนี้จะมากน้อยไม่เท่ากัน แล้วแต่องค์ประกอบที่เป็นปัจจัย ทั้งภายในและภายนอก เช่น ปรโตโฆสะ โยนิโส-มณสิการ ความไม่รู้อ ความเพียร สติ สมาธิ เป็นต้น แต่อย่างน้อยก็ได้เรียนรู้และจำไว้ว่าอันนี้เป็นอันตรายนะ ถ้าจะให้กระบวนการนี้เป็นการเรียนรู้หรือศึกษา ก็ต้องดำเนินต่อไป

จุดเน้นข้อสำคัญก็คือ ต้องให้เกิดความรู้ แต่มนุษย์จำนวนมากไปติดอยู่แค่ว่าความรู้ลึก ถ้าไม่จำเป็นเขาก็ไม่เรียนรู้ ในด้านความรู้เกาเอาแค่ว่าจำเป็นจะให้แกอยู่รอด หรือแค่ว่าจะอยู่ได้ ไม่พยายามเรียนรู้ให้พอที่จะอยู่ดี เอาว่าแค่นั้นชีวิตอยู่ได้ แค่นี้เรียนรู้แค่นั้น ต่อจากนั้นก็ไม่สนใจหาความรู้แล้ว แกอยู่แค่นี้หรือเอาแค่ว่าความรู้ลึก อะไรสบายตา ก็ติดใจ ชอบใจ จะเอา อะไรไม่สบาย ก็หนี ก็ไม่เอา ผ่านไปทีๆ ก็อยู่แค่นี้

ทีนี้ ถ้าคนเราใช้อินทรีย์อยู่แค่ความรู้ลึก ก็เป็นอันว่าจบ แค่นี้ได้แค่ว่ารู้ลึกสบายก็ชอบใจ รู้ลึกไม่สบายก็ไม่ชอบใจ เรียกว่า อยู่กับ**ตัณหา**แห่งความชอบใจ และไม่ชอบใจ แล้วสุขทุกข์มันก็อยู่แค่ว่าชอบใจ-ไม่ชอบใจ ถึงตอนนี้ก็วนเวียนอยู่ในวังวนแล้ว นี่ก็คือ**สังสารวัฏ**ของมนุษย์ แค่นี้ฝากทุกข์ฝากสุขไว้แค่นี้แหละ แล้วก็ว่าวนอยู่ในความสุขความทุกข์ที่แกรู้จักได้แค่นี้เอง

ส่วนมนุษย์ที่พัฒนา ก็สมชื่อ คือมีการศึกษา มีการเรียนรู้ ให้เกิด **ปัญญา** จึงพัฒนา คือเจริญเดินหน้าก้าวต่อออกไป ไ่ม่วนเวียนอยู่ในวังวนชีวิตก็ก้าวไป ความคิดก็ก้าวไป ความสุขเป็นต้น ก็ก้าวไป

เดี๋ยวนี้เขาแปล "ศึกษา" แบบทับศัพท์ ตรงกับภาษาบาลีคือ "สิกขา" ซึ่งแปลว่าเรียนรู้ หรือฝึกก็ได้ ถ้ามองในแง่เรียนรู้ ก็ดูคล้ายกับว่า เน้นไปในแง่ของการรับความรู้จากโลกภายนอก แต่ที่จริงมันไม่ใช่แค่รับรู้ ต้องเข้าใจว่าในการเรียนรู้ นั้น สำคัญตรงที่เรียน

"เรียน" นี้หมายถึงฝึกตัวเองด้วย แต่ก่อนนั้นเขาใช้คำว่า "เรียน" คำเดียว เพราะคำว่าเรียนนี้มันกว้างกว่า คือ "เรียน" หมายความว่า ได้ความรู้ แล้วก็ฝึกตัวเองให้ทำอะไรต่างๆ ให้เป็น

เรียนนี้เน้นที่การกระทำ เช่นว่าเราั่งไม่เป็น ก็เรียนให้หนึ่งเป็น ก็คือฝึกนั่นเอง ฉะนั้น แต่ก่อนเราจึงแปล "สิกขา" ว่า ฝึก หรือ เรียน แต่เดี๋ยวนี้มาพูดว่า "เรียนรู้" คือเอาสองคำนี้มาผสมกันเข้าไป แต่ที่จริง "เรียน" นี้ได้ทั้งรู้ และได้ทั้งฝึก สมัยก่อนพูดคำเดียวว่า "เรียน"

เอาละ จะอย่างไรก็ตาม ก็เป็นเรื่องของศัพท์ ขอให้เรารู้ทันความหมายก็แล้วกัน ก็เป็นอันว่า "เรียน" คือได้รู้ แล้วก็ฝึกตัวเองให้ทำได้ ให้เป็น

จะต้องตระหนักว่า มนุษย์เรา นี้ เป็นสัตว์ที่ต้องเรียนทั้งนั้น ต้องรู้ว่าอะไรเป็นอะไร และต้องพยายามทำให้เป็น เพื่อจะได้สามารถดำรงชีวิตอยู่ตั้งแต่ กิน นอน นั่ง ขับถ่าย เดิน พูด ต้องเรียนต้องฝึกทั้งนั้น ไม่เหมือนสัตว์อื่น ที่เรียนน้อยเหลือเกิน เดียวก็อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ แต่มนุษย์นี้ต้องอาศัยการเรียนการฝึกการหัดทั้งนั้น จึงจะอยู่ได้

เพราะฉะนั้น จึงเป็น **ลักษณะพิเศษของมนุษย์** ที่ว่าต้องเรียน แต่ว่าเรียนได้ ส่วนสัตว์อื่นมันแทบไม่ต้องเรียน แต่มันก็เรียนไม่ค่อยได้ มันเรียนนิดเดียว มันก็อยู่ได้แล้ว คืออยู่ด้วยสัญชาตญาณ จะเรียนอะไรอีก ฝึกอะไร

อีก มันก็ทำไม่ค่อยได้ อย่างดีก็ให้คนมาฝึกมัน เพราะมันฝึกตัวเองไม่ได้ ต้องให้คนมาฝึก แต่ถึงคนมาฝึกให้มัน ก็ฝึกได้จำกัดอีก อย่างม้า อย่างลิง อย่างช้าง ก็ฝึกได้จำกัด ทำได้แค่นี้ไปเป็นพาหนะบ้าง ไปชนของ ลากของ ปืน ต้นไม้ ทำอะไรต่ออะไรให้คน รับผิดชอบ

ส่วนมนุษย์นี่เรียนฝึกกันได้ไม่รู้จักสิ้นสุดเลย แต่ต้องเรียน ถ้าไม่เรียนแล้วไปไม่รอด พอเรียนแล้วก็ตีบหน้า เรียนไปได้ไม่รู้จบ เรียกว่า เรียนอย่างไร ได้อย่างนั้น ฝึกอย่างไร ได้อย่างนั้น จนกระทั่งเป็นมหาบุรุษ เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นได้หมดเลย อยู่ที่ฝึกตนเองเท่านั้นเอง แต่ถ้าไม่ฝึก ก็เป็นอันว่าจบ ก็จึงบอกว่า **มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก** ถ้าไม่ฝึกแล้วแย่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน อันนี้เป็นธรรมดา เป็นธรรมชาติของมนุษย์ เป็นความจริงอย่างนั้นเอง

ถ้ามนุษย์ไม่ฝึกแล้ว สู้แมงก็ไม่ได้ แต่พอฝึกแล้วไม่ว่าสัตว์อะไร ก็เป็นเครื่องมือรับใช้มนุษย์หมด แล้วมนุษย์ก็ประเสริฐได้ยิ่งกว่าเทวดา และแม้แต่พระพรหมอีก พระพรหมยอมมาราบมาไหว้

สรุปว่า มนุษย์นี่ที่สำคัญคือต้องฝึก ต้องเรียน แล้วก็พัฒนาไปได้ไม่รู้จบ เป็นอันว่า จุดเริ่มก็มาจากอินทรี ซึ่งเป็นการจุดที่ ๑ นี้เอง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และทวารชุดที่ ๒ คือ กายทวาร วจิทวาร มโนทวาร มาเชื่อมต่อกันแล้วกระบวนการนี้ก็ดำเนินไป

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็โลกยุคใดที่ ถึงขั้นโลกาภิวตน์ หรือยังไม่ไต่จุดเริ่มก็อยู่ที่อินทรีของมนุษย์นี่ทั้งนั้น และการพัฒนาอินทรีก็เป็นเรื่องของชีวิต ที่ว่าเมื่อจะอยู่ที่ใดก็ต้องทำอยู่แล้ว คือเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้อง **พัฒนาอินทรี** พูดให้เป็นคำง่ายๆ ว่า **หน้าที่พื้นฐานของมนุษย์คือการเรียน หรือการฝึกฝนตนเอง**

แต่มนุษย์ยุคใดที่นี้ กลับไม่เรียนหรือไม่อยากเรียนเสีย

ที่จริง ยุคใดที่เป็นยุคที่น่าเรียนที่สุด แต่กลับเป็นยุคที่มนุษย์ขาดการ

เรียน หมายความว่า มนุษย์สมัยก่อนนั้นเขามีเหตุจำเป็นบังคับให้ต้องเรียน เพราะถ้าเขาไม่เรียนแล้ว ก็อาศัยใครหรือเครื่องมืออะไรมาช่วยไม่ค่อยได้ เทคโนโลยีอะไรก็แทบไม่มี เขาต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมโดยตรง แล้วก็ต้องหาทางรอด เขาจึงต้องฝึกต้องเรียน (ที่เราเรียกว่าเรียนรู้) เพื่อให้อยู่ได้ เพราะสถานการณ์หรือความจำเป็นบังคับ อย่างน้อยก็เรียนพอให้อยู่รอด

แล้วทีนี้ ถ้าเป็นคนในขั้นที่ดีกว่านั้น ก็จะพยายามเรียนรู้หรือเพียรฝึกตน ให้ทำได้ดีที่สุด ไม่ใช่เรียนแค่ให้อยู่รอดหรือแค่อยู่ได้หรือแค่ทำได้ และเรียนโดยไม่ต้องรอให้ความจำเป็นบังคับ อย่างนี้จึงจะเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐแท้ๆ

แต่น่าเสียดายที่กลายเป็นว่า มนุษย์สมัยนี้ ทั้งที่อยู่ในโลกของไอที ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายที่เรียกว่า เทคโนโลยีพร้อมแล้ว มนุษย์จำนวนมากที่เกิดมาท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกบำรุงบำเรอ มีเทคโนโลยีทำให้เสร็จ ก็ไม่ต้องทำอะไร ก็เลยไม่ต้องเรียนไม่ต้องฝึกตนเอง ทั้งที่ไอทีมาช่วยให้มีโอกาสในการเรียนรู้เพิ่มขึ้นมากมาย ก็ไม่ใช่โอกาสนั้น ก็เอาแต่ด้านบำรุงบำเรอ การใช้เทคโนโลยีที่ขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ ก็มาสนองด้านความรู้สักอย่างเดียว

เมื่อก็พูดแล้วว่า อินทรีย์ เช่นตา เป็นต้นี้ ใช้ในด้านความรู้สักกับด้านรู้ และรู้สักจะต้องเป็นตัวประกอบ นำไปสู่รู้ จะหยุดแค่รู้สักไม่ได้

แต่มันกลายเป็นว่า มนุษย์ยุคนี้ อยู่แค่รู้สัก เขาได้เทคโนโลยีมาขยายวิสัยของอินทรีย์จริง แต่ตาของเขาที่ขยายวิสัยด้วยโทรทัศน์ ก็ขยายการดูเพียงเพื่อสนองความรู้สักบันเทิงสนุกสนาน อย่างที่เด็กจำนวนมากดูแล้วไม่ได้ความรู้เลย ได้คอมพิวเตอร์มาขยายวิสัยให้แก่อินทรีย์สมองแห่งความคิด แต่เด็กบางทีก็แทบไม่ได้รู้ได้คิดอะไร เข้างั้นว่าเล่นเกมเพื่อได้ฝึกสมอง ก็ได้นิดหน่อย ได้บ้างเหมือนกัน แต่มันไม่คุ้ม มักจะเป็นข้ออ้างเสียมากกว่า เขาได้ความรู้สักมากกว่า คือเจตนามันมุ่งไปที่บันเทิง ก็ได้แค่ความรู้สัก ก็

สนองความต้องการในการเสพบริโภค คือสนองทางด้านความรู้สึก แล้วก็หยุดอยู่ที่ความรู้สึก ได้แค่ค้นหา ไม่ไปต่อที่ความรู้ **ปัญญา**ไม่พัฒนา

เมื่อมองไปถึงแก่นหรือแก่นของเรื่อง ก็คือ เขาไม่ได้ฝึกอินทรีย์เลย ถึงจะมีเทคโนโลยีเจริญแค่ไหน เขาก็อยู่แค่ความรู้สึกเท่านั้นเอง

การศึกษาไม่ได้หมายความว่ามีความวิเวก

ทุกอย่างก็อยู่ที่อินทรีย์ของเขานี้แหละ คือ ตัวตัดลินอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถึงเขาจะมีเทคโนโลยีเท่าไร เขาก็ต้องอาศัยอินทรีย์ ถ้าไม่มีอินทรีย์ตาแล้ว เขาจะใช้เทคโนโลยีทางตาอันไหนได้ไหม ทีวี วีดีโอ อะไรก็ไม่มีประโยชน์ อย่างคนไม่มีหูชงอย่างแล้ว มือถือจะมีประโยชน์อะไร

ทีนี้ เมื่อคนไม่ฝึกอินทรีย์ เขาก็ใช้มือถือ ใช้ทีวี ใช้วีดีโอในแง่ที่จะสนองความรู้สึกเท่านั้น ความรู้ไม่เกิด ปัญญาไม่พัฒนา ตกลงก็คือเขาไม่ฝึกอินทรีย์ และการศึกษาเขาก็ไม่มี ดังนั้นพูดกันไปแล้ว ที่จริงเนื้อแท้ของการศึกษานั้นเขาไม่มีหรอก การศึกษายังไม่เกิดขึ้นเลย

การศึกษาไม่ได้หมายความว่ามีความวิเวก และไม่ใช่ว่าดูทีวีแล้วจะมีการศึกษา มันไม่ใช่อย่างนั้น แต่มันอยู่ที่ว่าเขาใช้ทีวีอย่างไร เขาใช้ทีวีเป็นไหม

อาตมาเล่าบ่อยๆ เด็กมาที่วัด เด็กประถม ๑ ประถม ๒ จนถึงประถม ๔ พระถามว่า “หนูดูทีวีวันละกี่ชั่วโมง” เด็กตอบว่า “วันละหลายชั่วโมง ถ้าเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ ดูเกือบทั้งวันเลย” ก็บอกว่า “อ้าว แล้วที่หนูดูทีวีนะ หนูดูเพื่อเสพกีเปอร์เซ็นต์ เพื่อศึกษาที่เปอร์เซ็นต์” เอ๊ะ เด็กไม่เคยได้ยินเลย คำพจน์นี้ ดูเพื่อเสพก็คือด้านความรู้สึก แล้วดูเพื่อศึกษาที่ด้านความรู้สึกคือการเรียนรู้อย่างที่ว่า เด็กยังไม่เคยได้ยินมาก่อน แต่เดี๋ยวแกก็เข้าใจ เด็กนั้นหัวไว แกบอกว่า อ้อ แกดูเพื่อเสพ ๙๙ เปอร์เซ็นต์ ศึกษาแทบไม่มีเลย เด็กอีกคนหนึ่งบอกว่า “ผมดูเพื่อเสพเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม”

ถามว่า เอ๊ะ ที่หนูทำนี่ ถูกไหม เด็กบอก “ไม่ถูก” อ้าว ไม่ถูกแล้วหนู จะทำยังไงดี คือเราไม่ได้วินิจฉัย แต่ให้แกคิดเอง เด็กบอกว่า “ก็ต้องแก้ไข” บอกว่าแล้วจะทำกันยังไงดี คิดกันดูสิ เด็กก็คิด มาแบ่งกันใหม่ดีไหม มาแบ่งว่า เออ เรามีสองอย่าง คือดูเพื่อเสพ กับดูเพื่อศึกษานี่นะ จะดูเพื่อเสพก็ เปอร์เซนต์ ดูเพื่อศึกษาที่เปอร์เซนต์ดี เด็กบอก “๕๐-๕๐”

บอกเด็กว่า “สมัยนี้เป็นโลกที่เขาชอบเสพบริโภค ก็เห็นใจหนู อยาต้อง เอมามากขนาดนั้นเลย ยอมให้เสพหลายๆ หน่อย เพียงแต่ให้มีโอกาสเพิ่มขึ้นบ้าง พุดกันไปพุดกันมา ในที่สุดเด็กตกลงบอกว่า “ตอนนี้เริ่มต้นเอาเสพ ๗๐% ศึกษา ๓๐%” แค่นี้ก็พอแล้ว ใช้ได้ แล้วค่อยๆ ปรับปรุงพัฒนากันไป

พุดสั้นๆ ว่า ถ้าเด็กไม่อยู่แค่อยากเสพและต้องการสิ่งเสพ แต่หันมา อยากรู้ความรู้ หรือต้องการความรู้มากขึ้น การศึกษาก็เดินหน้า

เรื่องนี้เป็นตัวอย่าง หมายความว่า ต้องรู้จักแยกแยะ เช่นระหว่างเสพ กับศึกษา ก็คือต้องหันมาที่อินทรีย์ ซึ่งอยู่ที่ตัวเราแหละ เพราะว่าการศึกษา เริ่มต้นที่นี้ จึงได้พุดในขอบเขตหนึ่งว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนดูฟังเป็น” แต่เรื่องยังไม่จบแค่นั้น อีกด้านหนึ่งการศึกษาเริ่มต้นที่ กิน อยู่ ถ้าจะให้ครบ จึงต้องพุดว่า การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่ดูฟังเป็น

ถ้ากินอยู่ดูฟังไม่เป็น การศึกษาก็ไม่มีทางเริ่ม จะเที่ยวบอกว่าการ ศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนไปเรียนหนังสือ หรือไปอ่านอะไรต่ออะไร มันไม่ใช่หรอก การศึกษาอยู่ที่ชีวิต เป็นเรื่องของการมีชีวิต

การทำให้ชีวิตเป็นอยู่รอดได้ และเป็นอยู่ได้ดีขึ้นๆ นี่คือการศึกษา

ถ้าเรามีชีวิตที่ดีขึ้น เริ่มตั้งแต่เป็นอยู่รอด แล้วก็เป็นอย่างนี้ อันนี้ก็ คือ เราทำการศึกษา แต่ถ้าเราเป็นอยู่ไม่รอด เป็นอยู่ไม่ดีขึ้น มันก็ไม่มีการศึกษา

รวมความว่า น่าเสียดายที่คนส่วนใหญ่ในยุคไอทีนี้ (เฉพาะอย่างยิ่งใน บางสังคม) ความจำเป็นที่จะบังคับให้ฝึกอินทรีย์ ก็ไม่ค่อยมี โอกาสที่อำนวยความสะดวก

ให้ฝึกอินทรีย์ได้มากมาย ก็ไม่ใช่ ทำให้กลายเป็นว่า โอิที่ยิ่งเจริญ คนยิ่งเสื่อมจากการศึกษา

ซ้ำร้าย นอกจากไม่ใช้อินทรีย์เพื่อการศึกษาสนองการแสวงปัญญาแล้วยังใช้อินทรีย์ในทางตรงข้าม เอาแต่เพื่อการเสพ สมองแต่ด้านความรู้สึก

ตกลงว่า เราจะมีไอ้ที่หรืออะไรก็ตาม ที่จริงแก่นแท้ของเรื่องก็อยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอีกชุดหนึ่งที่ว่า กาย วชิ มโน ของเรานี่เอง เมื่อเราฝึกอินทรีย์ เราก็จะเห็นความแตกต่าง

ก็อย่างที่ว่า คนเราใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อเสพ กับเพื่อศึกษา หรือเพื่อรู้สึกกับเพื่อรู้นั้น แค่นี้ก็เปลี่ยนต่างกันไปหมดเลย ระบบชีวิตเปลี่ยนหมด แม้แต่เรื่องของความสุขความทุกข์ ก็เปลี่ยนหมด

ไม่พัฒนาเพียงร่างกาย ต้องพัฒนาความสุขไปด้วย

คนยุคนี้มองเห็นความสุขอย่างเดียวแบบเดียว เหมือนอย่างที่เปิดประเด็นเมื่อก็ ความสุขของคนยุคนี้อยู่ที่ เสพ บริโภค อยู่ที่มีการได้ปรนเปรอ ผัสสะด้านความรู้สึก ให้ตาได้ดูสิ่งที่สวยงามชอบใจ หูได้ยินเสียงไพเราะ ลิ้นได้ลิ้มรสอร่อย แล้วก็มีความสุข เดียวนี้ความสุขของคนโดยมากอยู่แค่นี้

นี่คือคนขาดการศึกษา จนกระทั่งไม่เคยมีประสบการณ์ที่จะทำให้เขา รู้จักว่า เมื่อเขาฝึกอินทรีย์ คือพัฒนาชีวิตขึ้นไปนั้น ความสุขของเขาก็จะพัฒนาขึ้นไปด้วย ซึ่งเป็นเรื่อง que เห็นได้ง่าย

จะเพิ่มเข้าไปในจิตวิทยาพัฒนาการก็ได้ว่า ตอนแรก เด็กมองเห็นและมุ่งเอาแต่ว่าความสุขอยู่ที่ได้บำเรอความรู้สึก ก็คือเสพ พอได้เห็นสิ่งสวยงาม ได้ฟังเสียงไพเราะ แกกัชอบใจ แล้วก็มีมีความสุข ตอนนี้ สุข-ทุกข์อยู่ที่ชอบใจ-ไม่ชอบใจ ถ้าเจอสิ่งชอบใจ ก็สุข เจอสิ่งไม่ชอบใจ ก็ทุกข์

ต่อมา ถ้าเด็กใช้อินทรีย์โดยไม่ติดอยู่ที่รู้สึก คือไม่จมอยู่แค่ว่าใช้อินทรีย์เพื่อสนองความต้องการเสพความรู้สึก แก่ก็พัฒนาต่อไปสู่ขั้นใช้อินทรีย์เพื่อสนองความต้องการที่จะรู้

กระบวนการรับรู้มันมีธรรมชาติของมันอยู่ว่า คนเรานี้ใช้อินทรีย์เพื่อสนองความจำเป็นขั้นต้นของชีวิตก่อน คือสนองความรู้สึกที่จะช่วยให้อยู่รอด ต่อจากนั้นเขาจะใช้อินทรีย์เพื่อสนองความต้องการที่จะรู้ และจะทำให้ดีขึ้น

ตอนนั้นก็มีความซับซ้อนเพิ่มเข้ามา คือ ด้านหนึ่งอยากจะเสพยิ่งขึ้นไป ก็จำเป็นต้องมีความรู้ที่จะมีสิ่งเสพหรือที่จะหาสิ่งที่จะเสพ ส่วนความต้องการรู้เพื่อจะทำให้ดีขึ้น ก็มาด้วยกันนั้นแหละ คือมีทั้งสองฝ่ายในธรรมชาติของมนุษย์

ด้านหนึ่งที่อยากจะเสพสนองความรู้สึกยิ่งๆ ขึ้นไป เรียกว่า **ตัณหา** ส่วนด้านที่อยากทำให้ดีขึ้นๆ ขึ้นไป เรียกว่า **จันตะ** ก็มีอยู่แล้ว เช่น เราอยากเห็นสิ่งต่างๆ แม้แต่เมื่อทำแขนขาของเราเอง เป็นระเบียบเรียบร้อยงดงาม สะอาดหมดจด

ความต้องการหรือความอยากแบบ **จันตะ**นี้มนุษย์มีอยู่ โดยที่มันไม่เกี่ยวกับการที่จะมาบำรุงบำเรอความรู้สึกทางอินทรีย์หรือทวารของเรา ไม่ได้มาบำรุงตา หู ouch ของเรา แต่เป็นธรรมชาติอย่างนั่นเอง เราเห็นต้นไม้เจริญงอกงามมีกิ่งใบเรียบร้อย เราก็รู้สึกชื่นชม ชื่นใจ สดชื่น เราอยากให้เห็นไม้แข็งแรง มีใบเขียวขจี มีดอกสวยงาม น่าสดชื่นรื่นรมย์ เป็นความรู้สึกที่ดีโดยภาวะของมันเอง โดยไม่ต้องมีตัวตนที่จะมาเสพ หรือเราอยากเห็นอะไรให้มันเรียบร้อยสมบูรณ์ ความต้องการอย่างนี้ก็อยู่เป็นธรรมชาติ

ยิ่งกว่านั้น เมื่อมีความรู้ต่ออะไรต่างๆ มากขึ้น ก็เกิดความรู้จักแยกแยะ มีการเปรียบเทียบ เราก็อยากให้เห็นสิ่งทีบกพร่อง สิ่งที่ไม่สมบูรณ์อะไรต่างๆ นั้นมันดีงาม มันสมบูรณ์ มันเจริญงอกงามขึ้นมา และถ้ามันยังไม่เป็น

อย่างนั้น เราก็อยากจะทำให้มันดีมันงามอย่างนั้น ตอนนี้แหละ ความอยากรู้ก็จะพัฒนาไปประสานสัมพันธ์กับความอยากทำให้มันดี

แต่ก่อนนี้อยากเสพเพื่อจะบำรุงบำเรอตา หู จมูก ลิ้นของตัวเอง โดยเป็นฝ่ายรับเรื่อย แต่ตอนนี้ไม่ใช่อยากเสพแล้ว ตอนนี้อากไปทำ เอ้อ..ต้นไม้นี้ดูมันเขียวมันเงา ต้นไม้ต้นโน้นมันแข็งแรงสดชื่นดอกสวยงามใบเขียวขจี สนามหญ้านั้นตรงไหนส่วนไหนมันเรียบสะอาดหมดจด ตรงนี้มันเขียวมันเงามันกะพ่องกะแพรง ถึงตอนนี้ คนที่พัฒนาจิตใจไปตามธรรมชาติ ก็อยากจะทำให้สนามหญ้าเรียบสะอาดเขียวขจีเหมือนกันหมด การที่จะทำอย่างนั้นได้ เขาก็ต้องมีความรู้ เขาก็ยิ่งอยากหาความรู้และอยากเรียนรู้ที่จะมาทำให้สนามตรงนั้นเขียวขจีงดงามและเรียบสะอาดหมดจดด้วย การหาความรู้กับการทำให้ได้ผลดี เป็นเหตุปัจจัยแก่กันในกระบวนการพัฒนาของชีวิต คนก็จึงหาความรู้มาเพิ่มและเขาก็ทำให้ดีขึ้น

ตลอดกระบวนการทั้งหมดนี้ ก็มี **การพัฒนาความต้องการ และการพัฒนาความสุข ควบคู่กันไปโดยตลอด** ตั้งแต่คนมีความอยากขึ้นมา เมื่อเขาอยากทำให้มันดี การกระทำของเขาที่สนองความอยากทำให้ดี ก็เป็นความสุข เมื่อเขาอยากรู้ การไปหาความรู้และการเรียนรู้ทั้งหมดนี้ก็กลายเป็นความสุข

ความสุขนั้นอยู่ที่การได้สนองความต้องการ การพัฒนาความสุขจึงเริ่มด้วยการที่ว่าทำอะไรจะให้เกิดความต้องการอย่างนั้นหรือระดับนั้นขึ้นมา

เดิมเขามีแต่ความต้องการเสพ การสนองความต้องการเสพก็เป็นความสุข แต่มนุษย์ที่มีเพียงความต้องการเสพอย่างเดียว ก็ได้ความสุขด้านเดียวคือสุขจากการสนองความต้องการเสพ ที่นี้ถ้าเขาพัฒนาความต้องการใหม่คือมีความต้องการรู้ และมีความต้องการทำให้ดี ตอนนี้แหละความสุขของเขา ก็เพิ่มขึ้นมา เขาเกิดมีความสุขจากการสนองความต้องการรู้ และมีความสุขจากการสนองความต้องการทำ พอเขาทำ เขาก็สุข เขาหาความรู้ เขาก็สุข

ตอนนี้ความสุขเริ่มพัฒนาก้าวหน้าไปแล้ว ลักษณะของความสุขเปลี่ยนไป จะเห็นง่ายๆ คนที่สุขจากการสนองความรู้สึก ตาเห็นรูปสวยงาม ชอบใจ ก็มีความสุข เห็นรูปไม่สวยไม่งาม ไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ ทีนี้พอเขาอยากรู้ ความอยากรู้นั้นก็ทำให้เขาข้ามพ้นด้านของความชอบใจไม่ชอบใจ ผ่านพ้นแดนของความรู้สึกไปได้ คือตอนนี้เขาไม่ค่อยสนใจว่าสวยงามหรือไม่สวยงาม แต่เขาอยากรู้ รู้ แม้แต่สิ่งที่เขาเคยไม่ชอบใจ เมื่อเขาอยากรู้แล้ว สิ่งที่เขาเคยไม่ชอบใจ เขากลับชอบใจ คือชอบใจเพราะมันสนองความต้องการที่จะรู้ เพราะฉะนั้น คนเราสามารถชอบสิ่งที่ไม่ชอบใจได้

การเป็นครูอาจารย์เป็นนักการศึกษา ก็คือ จะต้องทำงานเปลี่ยนแปลงคนให้ได้อย่างนี้ เปลี่ยนจากการที่มีแต่ชอบใจ-ไม่ชอบใจ ให้สามารถชอบใจหมดทั้งสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ เมื่อเขาอยากรู้แล้ว แม้แต่สิ่งที่ไม่ชอบใจ เขาก็ชอบ แต่ก่อนนี่เจอสิ่งที่ไม่ชอบใจเขาทุกข์ ตอนนี้เจอสิ่งที่ไม่ชอบใจเขาสุข เพราะเขาจะได้เรียนรู้ พอเขารู้ว่าจากสิ่งที่ไม่ชอบใจเขาจะยังได้ความรู้มาก เขาเลยยังชอบสิ่งที่เคยไม่ชอบใจ

เป็นความจริงด้วยนะ จากสิ่งที่ชอบใจนี้บางทีเราไม่ค่อยได้ความรู้ แต่สิ่งที่เราไม่ชอบใจ เช่นสิ่งที่ยากนี้ เรามักได้ความรู้มาก เพราะฉะนั้น พอเห็นสิ่งที่ไม่ชอบใจโดยรู้ว่าจะได้ความรู้มาก เขาจึงยิ่งชอบใหญ่เลย

ทีนี้ เมื่อเขาชอบสิ่งที่ไม่ชอบ เขาก็มีความสุขได้จากสิ่งที่ไม่ชอบ ก็เลยมีความสุขไปหมด ตอนนี้เรียกว่าหลุดพ้นไปชั้นหนึ่งแล้ว เป็นระดับของความหลุดพ้น ที่ข้ามพ้นความสุข-ทุกข์จากชอบใจ-ไม่ชอบใจ ไปสู่ความสุขจากการเรียนรู้ คือสุขหมดเลย เจอสิ่งชอบใจหรือไม่ชอบใจ ฉันทสุขได้หมด

ความสุขจากการเรียนรู้คือพัฒนาการทางการศึกษานะ ถ้าการศึกษาทำอันนี้ไม่ได้ ก็แสดงว่าการศึกษาไม่สามารถทำให้คนเป็นสุข และไม่ประสบความสำเร็จ ยังไม่เป็นการศึกษาที่ถูกต้อง เต็มขั้นไปเน้นกันว่า เออ...

เรียนสอนต้องให้สนุกมีความสุข ระวังให้ดี จะไปตกหลุมนะ การเรียนสนุกนี้
ทุกข์นั้นก็ดี คือมันเป็นความสุขจัดตั้ง เดียวนี้เป็นกันมาก นี่คือเข้าใจผิด

พัฒนาการขั้นพื้นฐานของการศึกษา อย่าให้พลาด

แม้แต่ child-centered education คือการศึกษาที่เด็กเป็นศูนย์กลาง
บางทีก็กลายเป็นเข้าใจผิดไปถึงขนาดที่ว่าจะปรนเปรอบริการเด็ก ครู
ต้องไปหาทางทำให้เด็กมีความสุข จะต้องให้ครูอาจารย์นี้คิดมากในการที่ว่า
จะทำอย่างไรให้บทเรียนสนุก ให้เด็กชอบใจมีความสุขสนุกสนาน

อันนี้ถูกต้องในขั้นหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่เป็นจุดหมาย ต้องระวังว่าจะต้อง
ให้มันสืบเคล็ดหรือส่งต่อสู่ขั้นตอนต่อไปของการพัฒนาในการศึกษา แต่
เวลานี้ไปๆ มาๆ ได้ยินจนกระทั่งพูดกันในแง่เอาแต่สนุก ไม่เอาสาระแล้ว
พอยากก็ไม่เอาแล้ว ไปกันใหญ่ อย่างนี้พลาดแล้วแหละ การศึกษาไม่ได้เรื่อง
แล้ว อย่างนี้เด็กไปไม่รอดแล้ว

ทำไม่ไปไม่รอด เพราะมันเป็น**ความสุขจัดตั้ง**ในห้องเรียน ครูต้องคอย
มาบริการเด็ก ไม่อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง พอเด็กสำเร็จออกไปแล้ว แยก
ไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง และในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น อะไรๆ มัน
ไม่ได้ตามใจคน มันไม่เหมือนในห้องเรียน ที่มีครูคอยจัดให้เด็กสนุก ซึ่งถ้า
เลยเถิดเสียหลักไป ก็จะกลายเป็นว่า เด็กกลายเป็นคนที่**ได้รับการ**บำรุง
บำเรอจนเคยตัว จนสูญเสียศักยภาพในทางความอดทนและในการก้าวออกไป
ทำการ กลายเป็นคนอ่อนแอ ต่อไปจะกลายเป็นคนทุกข์ได้ง่าย สุขได้ยาก ต้อง
ได้รับการบำรุงบำเรอเอาใจอยู่เรื่อยไป กลายเป็นว่าเราดำเนินการศึกษาผิดทาง

เด็กที่ได้รับความสุขแบบจัดตั้ง ถ้าติดอยู่แค่นี้ ไม่พัฒนาต่อ ก็จะต้อง
รอรับความสุขเรื่อยไป สร้างความสุขไม่เป็น เมื่อออกไปในโลกแห่งความเป็น
จริงในภายนอก ก็จะเที่ยวหาแต่ความสุขสำเร็จแบบจัดตั้ง ถ้าไม่มีความสุขจัด

ตั้ง ก็ทุกข์ถนัด และทุกข์อยู่เรื่อยไป หรือไม่ก็ต้องหาความสุขบนความทุกข์ของคนอื่น ก็เบียดเบียนกัน และสร้างโลกแห่งความทุกข์

การที่เขาจัดให้เด็กได้เรียนสนุกมีความสุขในการเรียนนี้ จะต้องตระหนักไว้ว่าเป็นเพียงขั้นเริ่มต้น เป็นเพียงการจัดสื่อเพื่อจะโยงไปหาการสร้าง**ปัจจัยภายใน**

การสร้างปัจจัยภายใน ก็คือการที่จะสร้างปัจจัยซึ่งเป็นคุณสมบัติในตัวเด็ก ที่จะทำให้เด็กสามารถสร้างความสุขขึ้นได้เอง โดยไม่ต้องรอให้คนอื่นมาจัดทำความสุขให้ ต้องให้เด็กสามารถไปสร้างความสุขให้ตนเองได้ จนกระทั่งว่า เด็กนี้จะไปอยู่ที่ไหน แก่ก็มีความสุขได้ ให้แก่สร้างความสุขได้ ถึงตอนนั้นจึงจะปลอดภัย

การทำบทเรียนให้สนุก ให้เด็กมีความสุขจัดตั้งในการเรียน เข้ามาตอนไหน และมีประโยชน์อย่างไร?

เรื่องมีว่า เดิมนั้น เด็กยังไม่สนใจ ไม่มีความอยากรู้เลย ครูก็มาทำบทเรียนให้สนุก และจัดการเรียนให้สนุก ให้เด็กเกิดความสนใจเรื่องนั้นๆ ขึ้นมา เฉพาะอย่างยิ่งให้เด็กเกิดความใฝ่รู้ เหมือนกับว่าทำหน้าที่เป็น catalyst

ที่นี้ พอเด็กเกิดความสนใจ มีความใฝ่รู้ขึ้นมาแล้ว ตอนนั้นก็จะเข้าหา และไปแสวงหาความรู้ด้วยตัวเอง และมีความสุขจากการสนองความอยากรู้ นั้น โดยไม่ต้องติดอยู่กับด้านความรู้สึก นี่คือก้าวไปในพัฒนาการทางการศึกษาอย่างที่ว่ามาแล้ว

เมื่อเด็กไม่ติดอยู่กับความรู้สึก โดยพัฒนาอินทรีย์ไปถึงขั้นที่ว่ามีความสุขจากการเรียนรู้นี้ ตอนนั้นครูแทบจะหมดปัญหาเลย เพราะไม่ต้องเที่ยวจัดหาอะไรมาบำรุงบำเรอ เมื่อเด็กอยากหาความรู้ แก่ก็จะใช้เครื่องมืออย่างไอนี้ ในการหาความรู้ และ Information ข้อมูลข่าวสารก็จะเกิดมีประโยชน์สมคุณค่าที่แท้จริง

ในโลกยุคนี้เราจะเห็นว่า เรามี Information มีข้อมูลข่าวสารเยอะแยะไปหมด แต่ดูสิ คนใช้ไม่เป็น ไม่ได้ประโยชน์จากข่าวสารข้อมูล เขาพากันไปหา มันในสถานะของ หนึ่ง ผู้เสพบริโภคบันเทิง สอง ผู้ถูกป้อนให้ ซึ่งไม่รู้จักรเลือกเฟ้น ไม่รู้จักค้นหา แล้วก็ไม่รู้จักรใช้ประโยชน์ ได้แต่รับ เป็นฝ่ายรับอย่างเดียว ไม่เป็นฝ่ายกระทำต่อข่าวสารข้อมูล

ขอให้ดู**สังคมไทย**เวลานี้ เราแทบจะไม่มีฝ่ายกระทำต่อข่าวสารข้อมูลเลย เราเป็นฝ่ายถูกกระทำแทบทั้งหมด

ดูสิ ข่าวสารข้อมูลนี้ มากมายทีเดียว มีผู้ที่อยู่เบื้องหลังวางแผนมาแล้ว และหลายพวกเอาข่าวสารข้อมูลมาป้อน เอามาจูง เอามาล่อ เอามาปลุก เอามาปั่น รวมทั้งปั่นกระแสต่างๆ ถ้าไม่รู้ทัน ไม่คิดพิจารณา ไม่คัดเฟ้น ไม่วิเคราะห์ วิจัย เราก็ตกลงไปตามนั้น แล้วก็ไหลไปตามกระแส นี่คือการที่เราถูกกระทำ

ข่าวสารข้อมูลนั้นกลายเป็นเครื่องมือของคนพวกหนึ่ง ที่เอามันมาปั่น มาแต่ง มาปรุง มาล่อเหยื่อ มาอะไรต่ออะไร ให้เราเป็นไปต่างๆ นี่คือการไม่เป็นผู้กระทำต่อข่าวสารข้อมูล ไม่กระทำตั้งแต่เรียนรู้ ไม่กระทำในแง่การใช้ประโยชน์ ไม่เอามาสร้างสรรค์แก้ปัญหาอะไรต่างๆ มันก็จบ และที่แท้ทั้งหมดนี้ก็มาจากเรื่องอินทรีย์นั่นเอง

หันกลับมาเรื่องเมื่อกี้ก็อีกที คือตัวมนุษย์ที่เวลานั้น เมื่อเขาไม่พัฒนา เขาก็มีความสุขอยู่แต่อย่างเดียว คือ สุขจากการเสพสนองความรู้สึก แล้วก็สุข-ทุกข์ก็อยู่ที่ชอบใจ-ไม่ชอบใจเท่านั้น แต่พอเขาเริ่มพัฒนา เขาเกิดมีความสุขจากการเรียนรู้ ที่นี้เขาก็สุขหมดทั้งจากสิ่งที่ชอบและไม่ชอบ ต่อมาเขาสุขจากการทำให้ดี พอต้องการทำให้ดี เขาจะทำอะไรต่ออะไรให้ดี เขาก็สุขจากการกระทำอีก ตอนนั้นแหละการศึกษาเดินหน้าแล้ว การสร้างสรรค์ก็ฟุ้งมาด้วย

ปัญหาใหญ่ของโลกสมัยนี้ คือคนมีความสุขและมุ่งหาความสุขจากการไม่ต้องทำ ถ้าสุขอย่างไม่ต้องทำ ก็คือเป็นฝ่ายเสพบริโภค การเสพบริโภค

ก็คือเป็นฝ่ายรับ จึงไม่ต้องทำ

เมื่อไม่ต้องการทำ ก็ไม่เรียกร้องต้องการความรู้ แต่เรียกร้องต้องการ
สิ่งเสพ หรือเรียกหาวัตถุเสพบริโภค

เมื่อจะหาสิ่งเสพ ในยุคเศรษฐกิจการตลาด ก็ได้แต่เอาเงินซื้อ พ่อแม่หา
เงินมาให้ก็แล้วกัน เรื่องของเงินคือและแค่นี้ไปซื้อมาเสพบริโภค กลายเป็นว่า
ถ้าจะสุขก็ไม่ต้องทำ ถ้าต้องทำก็คือทุกข์ อย่างนี้ก็คือการไม่พัฒนามนุษย์
เป็นเรื่องที่ชัดเจนมาก แล้วก็ไปไม่รอดในสังคม และสังคมก็ไปไม่รอด

แต่ถ้ามนุษย์พัฒนาตนในการศึกษา ก็จะทำให้สังคมพลอยดีขึ้นไปด้วย
เพราะว่าเมื่อผู้คนรำร้อง**ต้องการสิ่งเสพ** สังคมก็หันเหประเดไปทิศทางหนึ่ง
แต่เมื่อผู้คนเรียกร้อง**ต้องการความรู้** ที่จะสร้างสรรค์หรือทำกิจการ การ ทั้ง
สังคมก็ต้องหมุนตัวหันไปก้าวใหม่อีกทิศทางหนึ่ง

นี่คือ เมื่อเปลี่ยนคนได้ สังคมก็เปลี่ยนไปด้วย และการเปลี่ยนที่จะ
ให้มันใจได้นั้น ย่อมหมายถึงการพัฒนาในขั้นที่มนุษย์ก้าวไปถึงสุขจากการ
กระทำ ในความหมายว่าทำให้มันดี คือทำการสร้างสรรค์

ต้องย้ำว่า **ฉันทะ** คือความอยากทำให้ดีนี่ เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการ
พัฒนาการศึกษา ควรพูดว่าต้องให้ฉันทะเกิดขึ้นในผู้เรียนให้ได้

เมื่อเราอยากทำให้มันดี พอเห็นอะไรยังไม่ดี ยังไม่เรียบร้อย ก็อยาก
ทำให้มันดี ไปเห็นตรงไหนยังไม่สะอาด ก็อยากทำให้สะอาด เห็นคนไหนหน้า
ตายังไม่ดี เห็นคนไหนร่างกายยังไม่อ่อนแอ สุขภาพไม่ดี ก็อยากไปช่วยแก้ไข
ทำให้ดีทำให้สมบูรณ์ ไปเรียนเป็นหมอก็เพื่อจะรักษาคนให้หายโรค ให้คน
แข็งแรงมีสุขภาพดี ทำงานซ่อมท่อประปา ก็จะทำให้มันดีให้ได้ ให้สมบูรณ์ที่
สุดของมัน อย่างนี้เรียกว่า อยากทำให้มันดี

ถ้ามีฉันทะกันอย่างนี้ละก็ เมืองไทยไม่กี่ปีหรอก พัฒนาลิ่วเลย แต่
ตอนนี้ฉันทะไม่มีใช้ใหม่ คนขาดฉันทะไปทั่ว เลยทำงานกันแค่พอเสร็จ หรือ

พอให้ได้ผลตอบแทน แล้วจะไปได้อย่างไรละ นี่แหละคือการศึกษาที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนา ไม่ต้องไปมองอะไรที่ ตื้นตื้นโลกาภิวัตน์อะไรกันมากหรอก ตอนนี่โลกาภิวัตน์มันมาในแง่ของกระแสตัณหาที่ไหลไปครอบงำโลก โดยที่ว่ามีตัวปลูกปั่นอยู่ที่แห่งสองแห่งเท่านั้นเอง กระแสก็ไหลท่วมไปได้ทั่วทั้งโลก เพราะคนขาดการศึกษา จึงเป็นทาสของตัณหา เลยได้แค่ถูกกระทำ อาจจะเป็นเหยื่อไปเลย แล้วก็ไปเรียกอะไรต่ออะไรที่ผิวๆ เฝินๆ เป็นการศึกษาไป ส่วนการศึกษาแท้ๆ ที่ชีวิตของมนุษย์ เรากลับไม่ได้ดำเนินการ ต้องมองกระบวนการทำให้เกิดมี **จิต** นี้ ว่าเป็น **พัฒนาการขั้นพื้นฐานของการศึกษา**

พัฒนาการทางปัญญา

ทบทวนพัฒนาการทางอารมณ์

เอาเป็นว่า พอมนุษย์เกิดมา เขาก็มีเครื่องมือสื่อสารติดต่อกับโลกภายนอก มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นประตู เรียกว่าทวารชุดแรก คือชุดรับรู้ เรียกว่า **ผัสสทวาร** ๖ ติดตัวมาด้วย แล้วก็มีส่วนสำหรับกระทำ มีปฏิสัมพันธ์กับโลก คือ กาย วาจา ใจ เรียกว่า **กรรมทวาร** อีก ๓ ที่จะสืบสานชีวิตต่อไป

เจ้าสองชุดนี้แหละทำให้ชีวิตดำเนินไป โดยมีการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก นี่เป็นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ แต่เรื่องไม่ได้จบแค่นี้ ที่จริงมนุษย์ไม่ได้อยู่แค่ส่วนที่ปรากฏ หรือแค่ด้านเคลื่อนไหวติดต่อสัมพันธ์ ทำไมเราจึงต้องสัมพันธ์กับโลกภายนอก ก็เพราะมันมีข้างในที่อยู่ลึกลงไปอีก

แต่ เอาละ แค่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก เขาก็แยกให้ครบเสียก่อน ดูว่ามีอะไรบ้าง ในการที่รับรู้ กระทำ สื่อสารสัมพันธ์อะไรต่างๆ กับโลกภายนอก หรือสิ่งแวดล้อมนี้ เราแยกได้เป็นสองด้าน คือ **สิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ** เช่น วัตถุสิ่งของ ธรรมชาติ แล้วก็ **สิ่งแวดล้อมด้านสังคม** คือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ทีนี้เราจะสัมพันธ์อย่างไร การสัมพันธ์พื้นฐานที่ว่ามีเมื่อกี้ คือการใช้ อินทรีย์รับรู้ ชีวิตจะอยู่รอดและอยู่ให้ดี ก็ต้องใช้อินทรีย์เหล่านี้ให้เป็น ให้ได้ผล ไม่ให้เกิดโทษจากอินทรีย์ ไม่เอาแต่เสพ มัวลุ่มหลง เพลิดเพลิน มัวเมา แต่ใช้ คีกรษาใช้เรียนให้ได้ความรู้ ได้สิ่งที่เป็นประโยชน์ เอามาพัฒนาชีวิตของตน ปรับปรุงสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหาต่างๆ นี่คือด้านแรก

แต่ไม่จบแค่นี้ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมนั้น สารสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ชีวิตจะอยู่ได้นั้นต้องมีการบริโภค คือกินอยู่ ตั้งแต่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อชีวิตที่จะอยู่ได้ ถ้ามนุษย์ใช้หรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ไม่ถูกต้อง เรียกว่า "บริโภคไม่เป็น" ชีวิตก็เป็นอยู่ไม่ดี อาจถึงกับจะอยู่ไม่รอด

แล้วทำอย่างไรจะอยู่ให้ดี ก็ต้องรู้จักกินอาหาร เป็นต้น ที่เรียกว่าต้องบริโภคให้เป็น ทีนี้ในการรับประทานอาหาร ที่ว่ารับประทานไม่เป็น ก็คือไม่ใช่ปัญญา ไม่รู้ว่ากินไปเพื่ออะไร

มนุษย์ก็สำคัญที่รู้นี้แหละ เพราะอย่างที่ว่าแล้ว มนุษย์อาศัยสัญชาตญาณได้น้อย ตัวที่จะแทนและเหนือสัญชาตญาณได้ ก็คือความรู้ที่เรียกว่า ปัญญา นี้แหละ ถ้ามนุษย์ขาดความรู้เสียอย่างเดียวกันไปไม่ได้ สู้สัตว์อื่นไม่ได้ เพราะจะไม่ว่าอะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษ อะไรก็เอกละอะไรเป็นอันตรายแก่ตัวเอง ชีวิตของตนจะอยู่ดีได้อย่างไร แม้แต่จะกิน ก็ไม่รู้ว่ากินเพื่ออะไร กินอะไรแค่ไหนอย่างไรจึงจะเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตน

เอาแค่ตามที่พูดกันมาว่า "กินเพื่ออยู่ อยู่เพื่อกิน" เราก็ได้คิดไว้ อย่างหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้มองลึกซึ่งอะไรไปกว่านั้น ที่จริงต้องไปไกลกว่านั้น จะต้องมึปัญญาที่มองเห็นชัดเจนว่า เรากินเพื่ออะไร

อ้าว...ลองถามกันดู ถ้าให้เด็กคิด เด็กเด็กรักก็ตอบได้ แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า เด็กแกไม่เคยคิด และก็ไม่มีคนถามแก เราก็อาจจะถามให้แกคิดดู อ้าว...

กินเพื่ออะไร กินนี่เพื่ออร่อยใช่ไหม คิดดูให้ดีเถอะ จะเห็นว่า เราไม่ใช่กินเพื่ออร่อย ที่เราอยู่กันได้ เดินได้ ทำอะไรๆ ได้นี่ เราต้องมีร่างกายแข็งแรง แล้วมันแข็งแรงอยู่ได้อย่างไร ร่างกายของเราขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวได้เพราะอะไร อ้อ...ก็เพราะว่ามันมีกำลัง แล้วกำลังมาจากไหน ก็มาจากอาหาร อ้อ...ตอบได้แล้ว ที่กินอาหารก็เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง สุขภาพดี มีกำลัง จะได้ดำเนินชีวิตเป็นอยู่ได้ ไปทำอะไรๆ ได้

ตกลงว่า ที่กินอาหารนี่ที่แท้ก็เพื่อให้มันไปบำรุงและซ่อมแซมร่างกาย ให้ร่างกายแข็งแรงมีกำลัง มีสุขภาพดี จะได้เป็นอยู่ดี และจะได้ใช้ร่างกายทำประโยชน์ได้ อ้อ...ที่กินนี่ คุณค่าและความมุ่งหมายที่แท้ของมันอยู่ตรงนี่นี่เอง

เพราะฉะนั้นพระท่านจึงฝึกตนและฝึกกันตั้งแต่ต้น โดยเริ่มด้วยบทฝึกหัดแรกเลย พอจะฉันอาหารก็ให้บอกตัวเอง "ปฏิสังข-โย..." ว่าข้าพเจ้าพิจารณาแล้วโดยแยบคาย จึงฉันอาหารอย่างตระหนักรู้ว่า ที่บริโภคนี้มีมิใช่มุ่งเพื่อเอร็ดอร่อย เพื่อสนุกสนานมัวเมา เพื่อจะเอาเด่นเอาโก้อะไรหรอก แต่กินเพื่อให้ชีวิตเป็นไป เพื่อจะได้เอาชีวิตร่างกายนี้ไปใช้ทำประโยชน์ ไปเกื้อหนุนแก่ชีวิตที่ต้งาม คือเราจะได้อำนาจชีวิตของเราที่บริโภคให้มีสุขภาพแข็งแรงดีนี้ไปเรียนรู้ ไปศึกษา ไปฝึกหัด ไปพัฒนา ไปทำสิ่งที่ดีอะไรต่างๆ นี่ก็คือเริ่มกินด้วยความรู้เข้าใจ มีความมุ่งหมายที่ถูกต้องในการกิน เรียกว่ารู้**คุณค่าแท้**

พอใช้ปัญญาแยกแยะได้แบบนี้ ก็จะเริ่มมองอาหาร มองปัจจัยสี่ มองสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย ตลอดจนมองเทคโนโลยี เปลี่ยนไป คือ ไม่มุ่งเพียงเพื่อเอร็ดอร่อย เพื่อสนุกสนาน (ตถมหา) ไม่มุ่งเพื่ออวดโก้ เพื่อแสดงฐานะความยิ่งใหญ่ (มานะ) และจะรู้ตระหนักถึงความจริงว่า ถ้าเราไปสนองความรู้สึกอร่อยนี้ บางทีมันไม่ได้ผลจริงหรอก กินอร่อยแล้วเป็นโทษก็มีมาก และกินอาหารแพงก็ไม่จำเป็นต้องเป็นประโยชน์ต่อชีวิต

กลายเป็นว่า ถ้าจับจุดได้แล้ว ถ้าเรากินใช้โดยมุ่งประโยชน์ตามคุณ

ค่าที่แท้ ปัญหาที่จะน้อยลงไป การเบียดเบียนกันก็น้อยลง ไม่เบียดเบียนตัวเองด้วย ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมด้วย และไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วย แต่ทำให้สามารถเกื้อกูลกันได้ดีขึ้น ทุกอย่างจะดีไปหมด

นี่เป็นแค่ตัวอย่างเท่านั้น ว่ากินอาหารก็ต้องรู้คุณค่าของอาหารว่าที่แท้เรากินเพื่ออะไร ซึ่งนอกจากทำให้ปฏิบัติต่อชีวิตของตนเองได้ถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมได้ถูกต้องดีขึ้นด้วย ซึ่งก็สัมพันธ์กับชีวิตของตัวเองนั่นเอง นี่ก็เรื่องการกินอยู่ ต้องกินอยู่ให้ถูก กินใช้ให้เป็น อันเป็น **พัฒนาการขั้นพื้นฐานของการศึกษา**

พอเรากินเป็นแล้ว ความสุขก็จะพัฒนาไปอีก แต่ก่อนนี้ความสุขอยู่ที่ได้สนองความรู้สึกอร่อย ต่อมา ได้กินอาหารที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ บางทีแม้จะไม่ค่อยอร่อย ก็รู้สึกชื่นใจ มีความสุขเล็กๆ ว่า เอ้อ...นี่เราได้กินสิ่งที่ดี มีคุณค่า เป็นประโยชน์ เรากินอยู่ถูกต้อง ความรู้สึกเปลี่ยนไป ความสุขเปลี่ยนไป

จะเห็นว่า ความรู้เข้าใจคือปัญญา นี่ มันมาพัฒนาปรับเปลี่ยนความรู้สึกด้วย คือพอมนุษย์มีปัญญามากขึ้น เจ้าพวก emotion บรรดาความรู้สึกทั้งหลายก็จะถูกพัฒนาไปด้วย

ในขั้นต้น เรามีความรู้สึกขั้นพื้นฐานที่เด่นด้านสนองความต้องการเสพทาง ตา หู จมูก ลิ้น เท่านั้น แต่ต่อมาจากการพัฒนาด้านความรู้ ก็เกิดปัญญาที่ มาพัฒนาด้านความรู้สึก แล้วทำให้ความรู้สึกประณีตยิ่งขึ้นๆ ไปตามลำดับ คือเรารู้สึกไม่ได้ แต่ต้องรู้ทันความจริงว่า ด้าน **รู้** กับด้าน **รู้สึก** นั้น มันคู่กันอยู่

ด้าน emotion คือความรู้สึก ที่นิยมเรียกกันว่า "อารมณ์" จะเติบโตขยายตัวในสภาพที่หยابไปเรื่อยๆ โดยที่ถ้าไม่มีปัญญามันจะพัฒนาไม่ได้ แล้วมันจะยิ่งหยาบๆ ขึ้นไปอีก อย่างที่เรียกว่ามีแต่ negative emotions

แต่ถ้าเราพัฒนาถูกต้อง อินทรีย์ทางด้าน "รู้" คือปัญญา ก็จะมาพัฒนาด้านความ "รู้สึก" ทำให้ positive emotions เกิดมากขึ้นๆ และ

ประณีตมากขึ้นๆ

เช่นว่า เรามีปัญญารู้เข้าใจเพื่อนมนุษย์ เราเห็นคนมีความทุกข์หน้าตาไม่สบาย แต่ก่อนเราเกิดความรู้สึกไม่ชอบใจ เขาหน้าตาบึ้งมา เราก็โกรธเราก็เกลียด ไม่พอใจ ไม่สบายใจ เราก็ทุกข์ด้วย มีแต่ emotions ที่ไม่ดี ต่อมาเรามีปัญญารู้จักพิจารณา เมื่อเห็นคนหน้าตาไม่ดี หน้าตาบึ้งมา แทนที่เราจะโกรธ จะไม่สบายใจ หรือจะรังเกียจ เรามองด้วยความเผื่อใจและเข้าใจว่า เขาอาจจะมีความทุกข์ น่าสงสาร ถ้ามีโอกาส เราจะต้องไถ่ถามดู ถ้าเขามีปัญหา จะได้หาทางช่วยเหลือเกื้อกูล พอคิดพอมองอย่างนี้ ปัญญาที่ปรับเปลี่ยนความรู้สึกให้ใหม่ แทนที่จะโกรธหรือขุ่นมัว ก็เกิดเมตตาการุณา กลับเป็นที่ไปเลย นี่คือปัญญาพัฒนา emotion

ปัญญาเปลี่ยนความรู้สึกของคนได้ทั้งหมด ฉะนั้นท่านจึงให้เรียนรู้ศึกษาคึกคักพัฒนา เมื่อคนมีปัญหาขึ้นมา เราก็พัฒนามนุษย์ไปทั้งหมด สำหรับความรู้สึกที่คู่กันอยู่กับความรู้นั้น ก็จะพัฒนาไปกับความรู้ด้วย ข้อสำคัญว่าอย่าลืมนด้านความรู้ คือปัญญา ที่จะต้องพัฒนาไปเรื่อย

ขอแทรกเป็นความรู้แถมที่ยังไม่ลงรายละเอียดว่า ด้าน "รู้" คือปัญญา ที่พัฒนาด้านความ "รู้สึก" ให้ประณีตขึ้นไปเรื่อยๆ อย่างคู่เคียงกันไปนี้ จะดำเนินต่อไปจนในที่สุด เมื่อปัญญาพัฒนาสูงสุด ด้านความ "รู้สึก" (จะใช้คำว่า "อารมณ์" ก็แล้วแต่) ก็จะมีแต่ความรู้สึกที่เป็นกุศล ถ้าใช้คำฝรั่งก็ว่ามีแต่ positive emotions โดยมีตัวแทนที่เป็นคุณสมบัติเด่นที่สุดคือ "กรุณา" มากคู่กับ "ปัญญา"

ถึงตอนนี้ พูดเป็นภาษาขำๆ ว่า มี "รู้" กับ "รัก" ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์พร้อมด้วยความรู้สึกที่เป็นกุศลอื่นๆ เช่น ความปลอดโปร่งโล่งเบา ความเอิบอิมเบิกบานผ่องใส และความชื่นชมยินดีแห่งฉันทะที่ไม่มีอะไรมาเบียดบังปิดกั้น เป็นอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริงและยั่งยืน

พัฒนาการทางปัญญา

พ่อเองเอาพัฒนาการทางสังคมมาด้วย

อย่างที่พูดมาแล้ว ตั้งแต่เรื่องกินอาหาร เมื่อมีปัญญาจริง เราก็กินก็บริโภคโดยได้คุณค่าที่แท้ อย่างน้อยเราก็ได้คติ เริ่มรู้ทัน และกินอย่างมีสติขึ้นบ้าง หมายความว่า ด้านความรู้สึกเอิร์ดอ้อย ก็ไม่ใช่ที่เราจะทิ้งหรือละเลย อย่างน้อยเราก็อยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ด้วยความเข้าใจ และเอื้อใจกัน

อย่างมีลูกมีหลาน เราก็ให้เด็กกินให้อร่อย แต่พร้อมกันนั้นเราก็ไม่ลืมด้านที่แท้ คือไม่ใช่ทำให้แกอ่อยอย่างเดียว แต่อร่อยแล้วต้องได้ประโยชน์ที่เป็นคุณค่าแท้ด้วย โดยฝึกให้แกเรียนรู้ว่ากินเพื่ออะไร ให้ชีวิตอยู่กับความจริง ให้เขาเข้าถึงประโยชน์ที่แท้จากคุณค่าของอาหารที่ทำให้ร่างกายดี แข็งแรง มีสุขภาพ ไม่กินให้เป็นโทษกลายเป็นบั่นทอนสุขภาพของตนเอง เพราะมีวามุ่งเอาแต่อร่อยหรืออวดโอ้แล้วไปกินของที่เขาแต่งสีแต่งรส ใส่สารเคมีที่เป็นโทษ

พูดง่ายๆ ว่า ให้รสชาติมาเสริมหนุนคุณค่าที่แท้ ไม่ใช่เห็นแก่รสชาติจนยอมสูญเสียคุณค่าที่แท้ เด็กก็จะได้เรียนรู้พัฒนาความใฝ่ปัญญาที่มาช่วยขัดเกลาการสนองด้านความรู้สึกลึกให้ประณีตขึ้นด้วย เด็กจะเป็นคนที่รู้จักแง่มุมในการที่จะศึกษา ไม่ใช่ติดจมอยู่กับความรู้สึก โดยที่ปัญญาไม่พัฒนาขึ้นมาเลย

เมื่อเด็กได้เริ่มต้นพอให้ได้แง่มุมที่จะฝึกคิดแล้ว แก่ก็มีโอกาสที่จะพัฒนาในการศึกษาเรื่อยไป ความรู้ในขั้นที่เป็นปัญญา ก็จะแตกฉานยิ่งขึ้นๆ นี่คือเอาแค่เรื่องการกินขึ้นมาตั้ง การศึกษาก็เริ่มต้น

ต่อไปการเป็นอยู่ด้านต่างๆ ก็เข้ามาสู่การศึกษาด้วย อย่างใส่เสื้อผ้า ก็จะพิจารณาว่า ที่เรานุ่งห่มเสื้อผ้านั้นเพื่ออะไรแน่ อ้อ...ไม่ใช่แค่เพื่อจะสวยงามหรือจะล่อตาล่อใจอะไรกันหรอก แล้วก็ไม่ใช่จะอวดโก้เก๋ อวดรำอวดรวยมาวดฐานะอะไรกัน ที่แท้ก็เพื่อกันหนาวกันร้อน กันเหลือบยุงลิ้นไร สิ่งที่จะมารบกวนต่างๆ อันนี้ด้านธรรมชาติของชีวิต

แล้วที่ในด้านสังคม ขึ้นต้นก็กันละอาย มองต่อไปในทางของปัญญา เพื่อคุณค่าที่แท้ เราก็จะเข้าใจมากขึ้น เช่นว่า เอ้อ...เราสวมใส่เสื้อผ้าแค่นั้น ถึงจะพอดี

คนพวกหนึ่งก็ไปติดในกระแสค่านิยม มุ่งที่จะสนองความรู้สึกว่า สวยงาม ยั่วชวน ล่อตาล่อใจ หรือได้แสดงฐานะว่าเรานี้โก้เก๋ อะไรต่ออะไร บางทีสวมใส่ไปแล้วเป็นภัยอันตรายแก่ตัวเอง นี่ก็สุดโต่งไปทางหนึ่ง ส่วนอีกพวกหนึ่งก็คิดว่า อ้อ...นี่ ฉันไม่เอาด้วยแล้ว เสื้อผ้าไม่ต้องไปเอาโก้เก๋สวยงาม ก็เลยแต่งตัวเสียมอซอมซอมซ่อไปเลย เหมือนกับจะบอกว่าฉันไม่แคร์สายตาใคร นี่ก็สุดโต่งไปอีกข้างหนึ่ง ยึดมั่นถือมั่นตัวเองทั้งสองพวก

ที่นี้ ถ้าเป็นคนมีปัญญารู้จักคุณค่าที่แท้ เขาก็จะมองว่า เออ...มนุษย์เราอยู่ร่วมกันในโลก เราควรมีเมตตา ปรารถนาดีต่อกัน ที่เราเป็นเพื่อนมนุษย์กันนี้ เราก็เป็นสิ่งแวดล้อมของกันและกัน

ธรรมตามนุษย์ทุกคน เมื่อยังเป็นปุถุชนอยู่ ก็ควรจะได้พบเห็นสิ่งดีงาม สดใส สะอาดเรียบร้อย ที่สบายตา น่าสบายใจ ที่จะช่วยให้จิตใจของเขา สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส หรือชื่นตาชื่นใจ ซึ่งจะเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจของเขา จึงได้มีการจัดสถานที่สิ่งแวดล้อมต่างๆ ให้คนได้สัมผัสธรรมชาติ ให้ได้เห็นต้นไม้อเขียวขจี เป็นต้น เราก็เป็นสิ่งแวดล้อมของคนอื่น ทุกคนเป็นสิ่งแวดล้อมของกันและกัน เมื่อเขาเห็นเราก็ขอให้เขาได้ความสบายตาชื่นใจ เพราะฉะนั้นเราก็แต่งตัวให้เหมาะสม ให้ถูกต้องตามวัฒนธรรม สะอาดเรียบร้อย พอเหมาะ พอดี

พอแต่งตัวด้วยความรู้เข้าใจและด้วยเจตนาอย่างนี้ การใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มก็พอดีทันทีเลย ได้ทั้งความดีมีกุศล จิตก็เมตตาเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แล้วก็แต่งได้พอเหมาะพอดี คืออะไรแค่นั้นอย่างไรที่จะทำให้อารมณ์ของคนอื่น เขาสบาย เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีของกันและกัน ก็ทำแค่นั้น ตัวเองก็ภูมิใจมีความ

สุขที่รู้ว่าได้เกื้อกูลผู้อื่น อย่างนี้เป็นต้น อันนี้ก็เรื่องของปัจจัย ๔ ใช้ได้หมด

รวมความว่า จะมีสิ่งเสพบริโภคเทคโนโลยีอะไร เราก็ใช้ด้วยปัญญาที่
รู้คุณค่าแท้ว่า วัตถุประสงค์หรือประโยชน์ของมันอยู่ที่ไหน

ลูกมาบอกว่าจะขอเงินไปซื้อคอมพิวเตอร์ ก็ลองค่อยๆ ถามว่า หนูจะ
ซื้อเพื่ออะไร หนูจะใช้มันเพื่อประโยชน์อย่างไร ถ้าลูกยังคิดไม่ชัด คุณพ่อ
คุณแม่อาจจะช่วยคิด เขาเป็นแบบฝึกหัด มาวางแผนซื้อคอมพิวเตอร์กันให้
สนุกไปเลย ตอนแรกอาจจะให้ลูกไปวางแผนเองขั้นหนึ่งก่อน แล้วคุณพ่อ
คุณแม่จะช่วยคิด มาคุยกันดู มาช่วยกันวางแผนว่าจะซื้อคอมพิวเตอร์อย่าง
ไร จึงจะได้ประโยชน์มากที่สุด คุ่มค่าที่สุด ก็กลายเป็นการเรียนรู้ไปหมด ตัว
อย่างนี้ก็เป็นเรื่องของชีวิตนั่นเอง เมื่อทำให้ถูกต้องก็เป็นการศึกษาทั้งนั้น

ที่จริงนั้น ดูให้ดีเถิด เมื่อพัฒนาถูกต้อง ไม่ว่าจะพัฒนาคนที่ด้านไหน
ความเป็นเหตุปัจจัยในระบบความสัมพันธ์ ก็จะโยงถึงกัน ทำให้การพัฒนา
ก้าวไปด้วยกันทั้ง ๔ ด้าน ทั้งพัฒนาการทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจ
และทางปัญญา โดยมีตัวหนุนโยงที่สำคัญคือปัจจัยด้านปัญญา เฉพาะอย่าง
ยิ่งคือ *โยนิโสมนสิการ*

การศึกษา ต้องพัฒนาศักยภาพแห่งความสุข

หันกลับมาที่เรื่องความสุขกันอีก มนุษย์เรานี้จะพัฒนาความสุขไปได้
เรื่อยๆ เมื่อก็อายุสุขเดินหน้าพัฒนาจากขั้นสนองความต้องการเสพที่ให้เกิด
ความรู้สึกรู้สึกมีความสุข ขึ้นมาสู่การสนองความต้องการรู้ ความไม่ไม่รู้ ความ
ต้องการทำให้ดี แล้วความสุขก็เกิดขึ้นในการสนองความต้องการทุกขั้นนั้น

ที่นี้ ในความต้องการทำให้ดีนั้น ถ้ามาเกี่ยวข้องกับเพื่อนมนุษย์ ก็จะมี
ความสุขเพิ่มเข้ามาอีก

อย่างที่ว่าแล้ว ความต้องการทำให้ดีนั้น เริ่มจากการอยากให้สิ่งนั้นๆ

ที่ตนพบเห็นจะละเอียดของทุกอย่าง ให้มันดี ให้มันงาม ให้มันสมบูรณ์
ดังนั้นโดยทั่วไปจึงพูดถึงฉันทะที่มีต่อสิ่งทั้งหลายที่เป็นวัตถุหรือทางกายภาพ
ก่อน เช่น เราอยากให้เป็นถนนเรียบสะอาด อยากให้สนามหญ้าเขียวขจี นำ
ขึ้นตาชื่นใจ แต่ไม่ใช่แค่นั้น

ที่นี้อีกด้านหนึ่ง พอเราเห็นคน เราก็อยากให้เราี่ร่างกายสมบูรณ์ ไม่
พิการพิการ มีความเป็นอยู่ดี นี่ก็คืออยากให้เราี่มีความสุข

ความรู้สึที่อยากให้อะไรดีสำหรับสิ่งของวัตถุอื่นๆ เรียกว่า **ฉันทะ** แต่เมื่อ
มาเป็นความรู้สึกต่อเพื่อนมนุษย์ ความอยากให้อะไรดีให้งามให้สมบูรณ์นี้ ที่เป็น
ความรู้สึกต่อเพื่อนมนุษย์ เปลี่ยนคำเรียกเป็น **เมตตา** ฉันทะนั้นแหละ แต่
เปลี่ยนมาเป็นเมตตา เพราะว่าสำหรับมนุษย์นี้ มีเรื่องพิเศษที่ทำให้แยกเป็น
หลายอย่าง คือมนุษย์นี้ต้องเกี่ยวข้องกันมาก และอยู่ในหลายสถานการณ์

ถ้าเขาอยู่ตามปกติ เรามีความเป็นมิตร อยากให้เขาอยู่ดีเป็นปกติ และ
มีความสุขเรื่อยไป ก็เรียกว่า**เมตตา** ที่นี้สถานการณ์เปลี่ยนไป เขาตกต่ำ
เดือดร้อนเป็นทุกข์ ตอนนั้นเราอยากให้เขาหลุดพ้นจากภาวะเดือดร้อนเป็น
ทุกข์นั้น ให้คืนสู่ภาวะปกติ ก็เปลี่ยนชื่อเรียกเป็น**กรุณา** ที่นี้ต่อไป เขาไปทำ
อะไรดีขึ้น ประสบความสำเร็จ มีความดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป หรือว่าพัฒนาชีวิตได้
ดีขึ้น เราก็พลอยยินดีกับเขาด้วย อยากให้เขาดีงามยิ่งๆ ขึ้นไปอีก ฉันทะก็
เปลี่ยนเป็น**มุทิตา** นี้แหละ สำหรับเพื่อนมนุษย์นี้ท่านแยกให้พิเศษ ก็เลยมี
ศัพท์เรียกเยาะ แต่ก็มาจากฉันทะทั้งหมด

ฉันทะนี้เป็นแกนของมนุษย์ที่ดีเลยทีเดียว ต้องให้มีอยู่เป็นประจำใน
จิตใจ มันจะมาดูลกับตัวตน ซึ่งต้องการเสพแค่เพื่อตัวตน เอาความรู้สึกทาง
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่อยากเห็นสวยงาม อยากฟังเสียงไพเราะ อยาก
บำรุงบำเรอผัสสะของตัวเอง แต่ฉันทะนี้ไม่เกี่ยวกับตัวแล้ว มันไม่เอาเพื่อตัว
มันอยากให้สิ่งนั้นๆ มันดีของมัน เหมือนเราอยากเห็นพื้นสะอาด ก็อยากให้

สะอาดของมัน อยากให้ต้นไม้มันสมบูรณ์แข็งแรง ก็อยากให้มันสมบูรณ์แข็งแรงของมัน อย่างนี้เรียกว่าฉันหะ มันไม่เกี่ยวกับตัวตนอะไรของเรา

ฉันหะนี้ ถือว่าเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นเลยทีเดียว ถ้าไม่มีฉันหะแล้วมนุษย์พัฒนาไม่ได้ ฉะนั้นท่านจึงแยกความอยากเป็น ๒ อย่าง คือ **ความอยากที่เป็นกุศล** กับ**ความอยากที่เป็นอกุศล** ความอยากที่เป็นกุศลเรียกว่า "ฉันหะ" ความอยากที่เป็นอกุศล เรียกว่า "ตัณหา"

ที่นี้ ความอยากที่เป็นกุศลที่เรียกว่าฉันหะนั้นมันกว้าง เช่นพอมาเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ ก็แสดงตัวเป็น เมตตา กรุณา มุทิตา ซึ่งมีสาระสำคัญว่าอยากให้คนอื่นมีความสุข ที่นี้เมื่ออยากให้เขามีความสุข พอเห็นเขามีความสุข เราก็สุขด้วย แต่ถ้าไม่มีความอยากตัวนี้ เราจะไม่มีทางได้ความสุขจากการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์เลย

เรื่องสุขจากความอยากให้คนอื่นเป็นสุขนี้ ต้องยกพ่อแม่เป็นตัวอย่าง เพราะพ่อแม่มีพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา รวมทั้งข้อสุดท้ายที่ยากที่สุด คืออุเบกขา

พ่อแม่เห็นลูกอยู่ดีเป็นปกติ ก็รักอยากให้เป็นสุขตลอดไป (**เมตตา**) ทำอะไรให้ลูกเป็นสุขได้ ก็เป็นสุขด้วย

ที่นี้พอเห็นลูกเป็นทุกข์ เจ็บไข้ ป่วย พ่อแม่ก็อยากทำให้ลูกหายทุกข์ (**กรุณา**) พอไปช่วยทำให้ลูกหายทุกข์ได้ ลูกเป็นสุข พ่อแม่ก็เป็นสุขด้วย

ที่นี้ลูกเป็นสุขยิ่งขึ้น หรือประสบความสำเร็จ ทำอะไรได้ผลดี ก้าวหน้าในการงานการศึกษา พ่อแม่ก็พลอยดีใจด้วย (**มุทิตา**) ยิ่งปลื้มใจ มีความสุข

นี้แหละ เมตตา กรุณา มุทิตา พ่อแม่ได้หมด ทั้งหมดนี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ที่นี้เราก็ขยายจากพ่อแม่ไปที่ครูอาจารย์ต่อลูกศิษย์ ต่อมาก็ลูกต่อพ่อแม่ ลูกศิษย์ต่อครูอาจารย์ ต่อมาเพื่อนต่อเพื่อน ต่อมาคนที่จิตใจกว้างใหญ่ไพศาล

เป็นพระพรหม ก็คือขยายจิตใจอย่างนี้ไปยังหมู่มนุษย์ทั้งหมด จนถึงมวลสัตว์โลก คือสามารถมีจิตต่อยากเห็นเพื่อนมนุษย์ทุกคนมีความสุข ถ้าทำได้ถึงขั้นนี้ ตัวเองก็จะสุขมากขึ้น เรียกว่าขยายมิติแห่งความสุข เพราะคนยิ่งขยายคุณธรรมนี้ก็กว้างออกไปเท่าไร ก็ยิ่งมีขอบเขตที่จะมีความสุขได้มากเท่านั้น

แต่ก่อนนี้มีความสุขอย่างเดียว จากการสนองความต้องการเสพบริโภค ต่อมามีความสุขจากการสนองความต้องการรู้ ต่อมามีความสุขจากการสนองความต้องการทำให้ดี แล้วตอนนั้นก็มีความสุขจากการทำให้คนอื่นเป็นสุข อันนี้แสดงว่ามนุษย์เรามีความสุขได้มากมาย ถ้ามองในแง่นี้ การศึกษาก็เรียกว่าเป็นการพัฒนาความสุข

เมื่อพูดในความหมายหนึ่ง ถ้าถามว่าการศึกษาคืออะไร ก็บอกได้ว่า **การศึกษาคือการพัฒนาความสุข** หรือจะเรียกว่าการพัฒนาศักยภาพในการที่จะมีความสุขก็ได้ เพราะว่าคนที่มีการศึกษาดีตามหลักการที่ว่ามานี้ ย่อมมีศักยภาพสูงในการที่จะมีความสุข แล้วก็ไม่ใช่เป็นนักหาความสุข แต่เป็นคนที่สามารถสร้างความสุข

คนที่มีแต่ความสุขประเภทแรก ซึ่งเป็นความสุขจากการสนองความต้องการเสพความรู้สึกนั้น เขาสร้างความสุขไม่ได้ เขาจึงต้องเป็นนักหาความสุข ต้องหาความสุขแล้วก็แย่งความสุขกันด้วย เพราะฉะนั้นก็จึงต้องก่อความทุกข์แก่คนอื่น ตัวเองจะสุขได้ ก็ต้องทำหรือต้องปล่อยให้คนอื่นทุกข์ ฉะนั้นได้คนอื่นต้องอด ฝ่ายหนึ่งสุข อีกฝ่ายหนึ่งทุกข์ เป็นความสุขแบบแย่งกัน

ที่นี้พอพัฒนาความสุขขึ้นไป ตอนนั้นก็กลายเป็นว่า เขาเป็นนักสร้างความสุข ตัวเองก็สุข และทำคนอื่นให้สุขด้วย เป็นสุขร่วมกัน ไม่ใช่สุขแบบแย่งกัน นี่แหละ การศึกษานี้พัฒนาทุกอย่าง รวมทั้งพัฒนาความสุข เริ่มด้วยพัฒนาความต้องการก่อน

ขออย่าว่า มนุษย์มักจะมองข้ามจุดนี้ไป โดยไม่รู้ว่าคุณความต้องการนั้น

พัฒนาได้ ความต้องการนี้พัฒนาได้ และจากการพัฒนาความต้องการนี้ ก็จะทำให้อะไรต่ออะไรเปลี่ยนแปลงไปหมด เริ่มตั้งแต่ความสุขเป็นต้นไป

ก็เป็นอันว่า เราพัฒนาความสุขได้ แล้วความสุขก็ขยายขอบเขตออกไป ความสุขจาก**ฉันทะ** นอกจากที่ต้องการทำให้สิ่งทั้งหลายดีงาม สมบูรณ์ หมดจด สะอาด เรียบร้อยเป็นระเบียบแล้ว ยังมีอย่างอื่นอีก เช่นเราไปเห็นธรรมชาติ เราก็มีความสุขกับธรรมชาติ เป็นต้น ต่างจากคนพวกที่เอาแต่เสพ ซึ่งบางทีอยู่กับธรรมชาติไม่ได้ ไม่มีความสุข แล้วยังแถมทำลายธรรมชาติเสียอีกด้วย

รวมแล้ว ช่องทางที่จะได้ความสุขนั้นมีเยอะ ยิ่งกว่านั้น คนที่พัฒนาตนเองและมีความสุขที่พัฒนาขึ้นมาแล้วนี้ ต่อมาความสุขของเขาจะขึ้นต่อสิ่งเสพน้อยเหลือเกิน

นอกจากมีความสุขได้หลายช่องทาง ทั้งความสุขจากธรรมชาติ ความสุขจากการสืบค้นความรู้ ความสุขจากการทำงานสร้างสรรค์ ความสุขจากการอยู่ดีกับเพื่อนมนุษย์ด้วยการทำให้เขาเป็นสุขและร่วมกันสุขแล้ว ความสุขก็พัฒนาต่อไปอีก เฉพาะอย่างยิ่งจะพัฒนาความสุขข้างในที่ประณีตลึกซึ้ง และเป็นอิสระขึ้นเรื่อยๆ

ข้อที่ควรสังเกตในที่นี้ก็คือ ที่บอกเมื่อกี้ว่า ความสุขแบบหนึ่งต้องหาแล้วก็แย่งกัน แต่ความสุขอีกแบบหนึ่งไม่ต้องหา แต่สร้างขึ้นได้เอง แล้วก็ร่วมกันนั้น นอกจากที่ว่ามันแล้วยังมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ ความสุขประเภทที่หนึ่ง เป็นความสุขที่พึ่งพา หมายความว่าขึ้นต่อสิ่งภายนอก หรือขึ้นต่อสิ่งเสพ ถ้าไม่มีสิ่งเสพบริโภคนั้น เราก็สุขไม่ได้ แถมเป็นทุกข์เสียด้วย

สำหรับหลายคน ถ้าขาดสิ่งเสพแล้ว เป็นทุกข์ทันที ถ้าไม่มีทีวีดู ไม่มีของอร่อยที่พร้อมจะกินอยู่ตลอดเวลาละก็ เขาแย่งเลย จะเป็นทุกข์ แทบอยู่ไม่ได้ ความสุขของเขาขึ้นต่อมัน อย่างนี้เรียกว่าความสุขพึ่งพา ไม่เป็นอิสระ

มนุษย์นี้กว่าตัวเองเก่ง หาความสุขได้มาก ที่จริงกลายเป็นสร้างความ

เป็นทาสีให้แก่ตนเอง คือตัวเองต้องขึ้นต่อสิ่งอื่น ต้องพึ่งพามันมากขึ้น โดยเฉพาะในแง่ความสุข ในเมื่อมนุษย์เกิดมาต้องการมีความสุข แต่เสร็จแล้วความสุขไปอยู่ที่อื่น ไม่มีที่ตัว ต้องไปเที่ยวหาพึ่งพาลิงภายนอก ก็จบนะสิ ควรรู้ว่าว่าเป็นเพียงนักหาความสุข ที่พึ่งตัวเองว่าไม่มีความสุข อิศราภาพไม่มีเลย

ส่วนคนที่พัฒนาเป็น ก็พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขขึ้นมาในตัวเอง เมื่อความสามารถที่จะมีความสุขมีมากขึ้น ก็สุขง่ายขึ้น จนกระทั่งว่าถึงจะมีสิ่งเสพบริโภคไม่มาก ก็เป็นสุขได้ และเมื่อมีความสุขได้ง่ายแล้ว ก็เอาเวลาที่ไม่ต้องหาความสุข ไปใช้ในการพัฒนาชีวิต เช่นพัฒนาปัญญา หรือไปช่วยทำให้คนอื่นเป็นสุข หรือทำการสร้างสรรค์ต่างๆ

แต่คนที่ไม่พัฒนาตัวเอง เมื่อความสุขขึ้นต่อสิ่งเสพบริโภค นอกจากต้องพึ่งพาและต้องเที่ยวหามันแล้ว ก็ต้องหาเพิ่มมากขึ้นด้วย ตอนแรกมีแค่นี้ก็สุข ต่อมาชินชา แค่นั้นไม่พอ ต้องเติม บางทีหนักกว่าหนักก็เบื่อ พอเบื่อหน่ายแล้ว สิ่งที่เคยให้ความสุข ก็กลายเป็นทุกข์ หรือต้องจำใจทน อายากจะจากจะหนีไปเสีย แต่ถ้าหนีไม่ได้ จะทำอย่างไร ก็ทุกข์หนักเลยใช้ไหม ที่นี้กลายเป็นทุกข์ในการที่ว่าทำอย่างไรจะพ้นไปจากเจ้าตัวนี้เสียที เข้าที่ลำบากมาก

ส่วนคนที่มีการศึกษาพัฒนาถูกต้อง นอกจากมีความสุขที่เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อสิ่งภายนอกแล้ว เขาก็มีความสามารถที่จะมีความสุขมากขึ้นๆ เป็นสุขได้ง่ายขึ้นๆ แล้วก็รู้จักมีความสุขจากการทำให้คนอื่นเป็นสุขด้วย เพราะฉะนั้น เขาก็อยู่กับอะไรๆ อยู่กับใครๆ ก็สุขได้ยืนยาว เบื่อหน่ายได้ยาก แถมความสุขก็มีก็ได้หลายทาง จนในที่สุดกลายเป็นสุขตลอดทุกเวลา

เพราะฉะนั้น เรื่องหน้าที่ของการศึกษาในการพัฒนาคนนั้น จะต้องแยกแยะให้ดี อย่างน้อยในแง่ความสุข การศึกษาจะพัฒนาคน ๒ ด้าน คือ

๑. พัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพมาบำเรอความสุข
๒. พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข (หรือจะสร้างความสุข)

อย่างน้อยการศึกษาต้องทำให้สมดุลทั้งสองด้าน ถ้าการศึกษาเน้นแต่เรื่องของการอาชีพ ก็จะได้แต่แง่แรก คือพัฒนาความสามารถที่จะแสวงหาสิ่งเสพบริโภคมาบำเรอความสุข

ที่นี่ ถ้าคนพัฒนาด้านเดียว โดยไม่พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข ความสามารถที่จะมีความสุขก็จะค่อยๆ ลดน้อยลง กลายเป็นคนที่ทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก อย่างที่ว่ามาแล้ว และเกิดความเคยชินและชินชา เบื่อหน่าย ที่ทำให้ต้องเพิ่มดีกรีและปริมาณของสิ่งเสพบริโภคอย่างไม่รู้จบ

การศึกษาต้องให้คนพัฒนา เหนือกว่าโลกาภิวัตน์ที่ครอบงำไอที

ขอให้ดูคุณสมบัติว่าเป็นอย่างไร เป็นคนที่ทุกข์ง่ายและสุขได้ยากขึ้นใช่หรือเปล่า ถ้าเป็นอย่างนั้น จะเป็นการพัฒนาถูกต้องได้ไหม จะเป็นการศึกษาที่ถูกต้องได้ไหม ถ้ามนุษย์กลายเป็นคนที่ทุกข์ได้ง่าย-สุขได้ยาก เขาก็ยิ่งต้องแย่งชิงกันมาก คนก็ยิ่งรุ่มรวย โลกก็ยิ่งปั่นป่วน และธรรมชาติแวดล้อมก็ยิ่งถูกเบียดเบียนทำลายมากขึ้น เสพบริโภคเท่าไรก็ไม่พอ

โลกาภิวัตน์ตอนนี้ที่เป็นปัญหาหนักก็เรื่องนี้แหละ ไอทีกลายเป็นแหล่งหรือช่องทางหลังไหลของข่าวสารข้อมูลประเภทกระตุ้นเร้าความรู้สึกปลุกปั่นคนให้มัวเมาหรือจดจ่ออยู่กับความต้องการเสพบริโภค พาคนให้เอาความสุขไปขึ้นต่อการศึกษาเสพบริโภครุ่งบำเรอมากขึ้น ทำให้คนหมดสติสภาพ ต้องพึ่งพามากขึ้น และเมื่อคนพึ่งพาสีงเสพบริโภคมามากขึ้น ก็แย่งชิงเบียดเบียนกันมากขึ้น แล้วก็เป็นเหยื่อหรือเป็นทาสในทางเศรษฐกิจก็มากขึ้น

จนกระทั่งในระดับการเมืองระหว่างประเทศ นักเสพนักบริโภคในประเทศกำลังพัฒนา ก็จะพาให้บ้านเมืองของตนกลายเป็นเมืองขึ้นแบบใหม่ที่เรียกว่าอาณานิคมทางเศรษฐกิจ เอาละ จะไปกันใหญ่ แค่นี้ก็แย่แล้ว

ลงท้าย ชะตาชีวิตของนักเสพบริโภคที่พัฒนาผิดทางพวกนี้จะเป็นอย่างไร เมื่อเขาพัฒนาแต่ความสามารถหาสิ่งเสพบำเรอความสุข พัฒนาไปๆ ก็มีความเก่งกล้าสามารถมาก หาสิ่งเสพบริโภคได้มากมายจนกระทั่งเหลือล้น แต่หาได้เท่าไรก็ไม่พอ จากข้างนอกเสพเข้าไปๆ แต่ข้างในตัวเองกลายเป็นคนที่ **ทุกข์ได้ง่าย-สุขได้ยาก**

ไปๆ มาๆ ตัวเองหมดความสามารถที่จะมีความสุข ถึงจะมีสิ่งเสพบริโภคมากเท่าไรก็ไม่มีความสุข เพราะหมดความสามารถที่จะมีความสุขเสียแล้ว และความสุขอย่างอื่นก็ไม่รู้จัก เพราะไม่เคยได้พัฒนาไว้ เลยต้องทุกข์หนัก

ที่นี้คนที่พัฒนาถูกทาง เมื่อพัฒนาความสามารถมากขึ้นที่จะมีความสุข และสุขได้ง่ายขึ้น ความสุขของเขาที่พึ่งพาสิ่งเสพบริโภคน้อยลง ต่อมาเขาอยู่ได้ง่าย มีสิ่งเสพบริโภคไม่ต้องมาก ก็มีความสุข และเป็นอิสระมากขึ้น จะไปไหนก็ไปได้ง่าย เหมือนอย่างคติของพระที่ว่าเหมือนกับนกน้อย มีแต่ปีกสองปีก อยากรู้ออกไปไหนก็บินไปได้เลย

ตรงข้ามกับคนที่มีความสุขขึ้นต่อสิ่งเสพบริโภค ถ้าไม่มีที่พักที่นอนอย่างดี ก็ไปไม่ได้ สิ่งเสพบริโภคเต็มบ้านไปหมด จะไปไหนก็เอาไปไม่ไหว ต้องไปเช่าโฮเต็ลราคาแพงคืนละหมื่นคืนละแสน ต้องสิ้นเปลืองและวุ่นวายไปหมด แล้วก็ติดขัด ไปไม่ได้ทั่ว อิสระภาพก็ไม่มีทั้งภายนอกและภายใน ภายในก็ต้องพึ่งพา ภายนอกก็ไปในชีวิตจำกัด ไม่เสรีแท้จริง

แม้แต่คำว่าเสรีภาพก็มีความหมายจำกัดคับแคบไปหมด กลายเป็นการทำได้ตามชอบใจ เป็นความหมายแบบเห็นแก่ตัวไปเลย จนกระทั่งประชาธิปไตยก็ถูกบั่นทอนความหมายหมดทั้งนั้น เรื่องนี้ก็มาจากการพัฒนามนุษย์นี้แหละ โยงไปได้ทุกอย่าง เป็นเรื่องของระบบความสัมพันธ์

เป็นอันว่า มนุษย์ยุคปัจจุบันนี้ พัฒนาเทคโนโลยีได้มากมายจริง แต่เพราะในทางการศึกษาเขาไม่ได้ใส่ใจพัฒนาให้ตรงจุดเริ่มต้นอินทรีย์ อารยธรรม

ก็เลยเสียกระบวนหมด ไอที่ก้าวหน้า แต่อยู่ได้กระแสโลกาภิวัตน์แห่งค้นหา

ดังนั้น อารยธรรมยิ่งก้าวหน้า คนยิ่งหมอดิสรภาพ กลายเป็นทาสของสิ่งที่ตนสร้างขึ้นและสะสมมา บอกว่าจะชนะธรรมชาติ แต่ยิ่งกลายเป็นทาสของสิ่งแวดล้อม ความสุขก็พึ่งพา ได้แต่ทำสิ่งเสพบริโภค มีความสามารถหาเครื่องบำเรอความสุขมากมาย แต่หมดความสามารถที่จะมีความสุข กลายเป็นคนที่ทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก

คนที่มีความสุขแบบพึ่งพาหมอดิสรภาพนั้น ความสุขขึ้นต่อสิ่งเสพจนอาจถึงกับต้องบอกว่า "อันนี้ฉันต้องมี ถ้าฉันไม่มีมัน ฉันตายแน่" อย่างนี้ก็แย่

เราต้องพัฒนาในทางตรงข้าม คือต้องให้เป็นคนที่สุขได้ง่าย ทุกข์ได้ยาก และมีอิสรภาพมากขึ้น สามารถมีทำที่ต่อสิ่งเสพทั้งหลายแบบที่พูดได้ว่า "อ้อ... อันนี้มีก็ดี แต่ไม่มีก็ได้นะ" คือ ไม่มีมัน ฉันก็อยู่ได้ ขอให้พูดได้อย่างนี้ก่อนก็แสดงว่ายังพอมีอิสรภาพอยู่

ทีนี้ต่อไป เมื่อเราเป็นสุขได้ง่ายขึ้นๆ ก็จะมีสิ่งทั้งหลายที่เกินจำเป็นมากขึ้น เราจะพอใจในอิสรภาพจนทำให้พูดว่า "อันนี้ มีก็ได้ แต่ไม่มีก็ได้" มีก็ได้ ฉันไม่ได้ว่าอะไร แต่ไม่มีก็ได้ ถ้าไม่มี ฉันก็ยิ่งสบายมากขึ้นไปอีก

เพราะอย่างนี้ คนที่พัฒนาแล้วจึงเป็นคนที่มีอิสรภาพ เอาละ นี่ก็เป็นคติที่พูดให้ง่ายในภาษาชาวบ้าน ว่าเรายังพอมีอิสรภาพหรือไม่

ตามที่พูดมาในตอนนี้ สรุปได้ว่า เมื่อมีการศึกษาตามความหมายที่แท้จริงนั้น คนก็จะพัฒนาความสุขของเขาขึ้นไปเรื่อยๆ จากตอนแรกที่มีความสุขแบบเห็นแก่ตัวและพึ่งพา ต่อมาก็มีความสุขที่เป็นอิสระมากขึ้นๆ มีความสุขที่ไม่ต้องหาแต่สร้างเองได้ มีความสุขที่ไม่เกิดพิษภัยเป็นโทษแก่ตนเอง มีความสุขที่เอื้อต่อชีวิตของตน มีความสุขที่เอื้อต่อสังคม มีความสุขที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม

จนกระทั่งในที่สุด มีความสุขที่เป็นคุณสมบัติประจำตัวในตนเอง ซึ่งไม่ต้องอาศัยการสนองความต้องการใดๆ เป็นความสุขที่เป็นอิสระโดยสมบูรณ์

ชีวิต - สังคม - ธรรมชาติ

การศึกษา คือการพัฒนาระบบสัมพันธ์แห่งชีวิต

เท่าที่พูดมานี้ ก็เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์ในแง่ต่างๆ ซึ่งได้พูดมาถึงการพัฒนาความสุข แต่ยังไม่ได้พูดไปถึงระบบของชีวิตทั้งหมด

เช่น ยังจะต้องพูดต่อไปว่า แม้แต่ในความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตของเรากับสิ่งแวดล้อม ที่เราอาศัยอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และกาย วาจา ใจ ทวารหรือประตูสองชุดเหล่านี้เป็นทางติดต่อสื่อสารนั้น เมื่อมองลึกลงไป การที่เรามีความสัมพันธ์ต่างๆ นี้ ก็เพื่อสนองความต้องการอะไรที่อยู่ข้างใน แล้วแต่ที่เราพอใจชอบใจอย่างไรแล้วสร้างขึ้นไว้เป็นความต้องการแบบไหน แล้วเราก็สัมพันธ์กับสิ่งภายนอกเพื่อสนองความต้องการอันนั้นแบบนั้น เพื่อให้เรามีความสุข หรือเพื่อหลีกเลี่ยงความทุกข์ เป็นต้น

ที่นี้ ตัวงานหรือองค์ประกอบที่จะมานำมาพาเราไปในการที่จะรับรู้ ดู ฟัง ฯลฯ ตลอดจนเคลื่อนไหว พูดจา ทำการอะไรอย่างไร เพื่อสนองความต้องการนั้น ก็ออกมาจากจิตใจ ได้แก่ **เจตนา** หรือ **เจตจำนง** ตัวนี้แหละสำคัญ

เป็นอันว่า ความสัมพันธ์ของเรากับโลกภายนอกนี้ มีตัวคุมตัวกำกับตัวชักพานำขบวนอยู่เบื้องหลัง คือ **เจตนา** นี้เอง แต่เจตนานั้นก็มุ่งหน้าที่จะสนองความต้องการนี้แหละ แล้วแต่ว่าจะเป็น **ฉันทะ** หรือเป็น **ตัณหา**

ถ้าเราได้พัฒนาความต้องการให้มีฉันทะขึ้นแล้ว เราก็มีเจตนาในทางที่

จะพัฒนาชีวิต ก็จะมีมุ่งเพื่อสนองความต้องการรู้ ต้องการศึกษ ต้องการสร้าง สรรค์ แต่ถ้าเราไม่ได้พัฒนาความต้องการนั้น เรามีแต่ความต้องการสนอง ความรู้สึกในการเสพ เจตนาของเราก็จะมุ่งใช้ตาเพื่อจะหาเสพลingsที่ชอบใจ หนึ่งสิ่งที่ไม่ชอบใจ เรียกว่าหาความสุขจากการเสพ

เพราะฉะนั้น เจตนาที่อยู่ข้างในนี้จึงเป็นตัวสำคัญ จะดูแค่พฤติกรรม และการใช้อินทรีย์ภายนอก เช่น ตา หู จมูก เท่านั้นไม่พอ ต้องดูลึกเข้าไปให้ ถึงเจตนา ที่เป็นตัวเชื่อมภาวะข้างในจิตใจมาสู่การสัมพันธ์กับโลกภายนอก

เบื้องหลังเจตนา ก็มีความสมบัติต่างๆ ที่ปรุงแต่งเจตนาขึ้นมา เช่น แรง จูงใจ ซึ่งอาจจะเป็นแรงจูงใจโลก เห็นแก่ตัว อยากรู้ ได้ แรงจูงใจที่จะทำลาย เกียรติยศ หรือแรงจูงใจในทางปัญญา

คุณสมบัติที่ปรุงแต่งเหล่านี้ มีทั้งที่เป็นคุณธรรมหรือเป็นกุศล และที่เป็น ฝ่ายบาปอกุศล ซึ่งถ้าจะดูรายตัวก็เยอะแยะไปหมด แต่รวมแล้วก็มี ๒ พวกนี้ มี ทั้งด้านสมรรถภาพ ที่ตรงข้ามกับความอ่อนแอ เช่น ความเพียรพยายาม ความขยัน ความอดทน ความหนักแน่น ความรู้จักยั้งคิด ความควบคุมตนเองได้ ความมีสมาธิ มีจิตตั้งมั่น มีทั้งด้านความสุข-ความทุกข์ เช่น ความเอิบ อิ่มใจ ความร่าเริง สดใส เบิกบาน หรือความขุ่นมัว ความเศร้าหมอง ความ ว้าเหว ความท้อถอยหงา เป็นต้น ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในคำว่า "จิตใจ"

แดนของจิตใจที่อยู่ข้างในนี้แหละเป็นตัวสำคัญ เพราะอยู่เบื้องหลัง การติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกทั้งหมด การสัมพันธ์กับโลกภายนอกทาง ทวารสองชุดนี้ก็เพื่อสนองความต้องการของจิตใจข้างใน หรือเป็นช่องทางให้ จิตใจข้างในนี้ออกมาเกี่ยวข้องกับโลก ฝ่ายจิตใจข้างในต้องการอะไร อย่างไม่รู้ ก็ต้องอาศัยระบบสัมพันธ์ข้างนอกช่วยสนองให้ และระบบสัมพันธ์ ข้างนอกนี้จะทำงานได้และจะทำอะไรอย่างไร ก็ต้องอาศัยฝ่ายจิตใจข้างใน เป็นตัวชี้ตัวนำ ตกกลางว้าอาศัยซึ่งกันและกัน

เป็นอันว่า ชีวิตนี้มีสองแดนขาดไม่ได้ คือ **แดนความสัมพันธ์กับโลกภายนอก** ทั้งฝ่ายกายภาพและฝ่ายสังคัม ด้วยทวารสองชุด และ**แดนของจิตใจข้างใน** ที่มีคุณสมบัติต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องของคุณธรรมความดี หรือที่ตรงข้ามคือความชั่ว เรื่องของสมรรถภาพ และเรื่องของความสุข-ความทุกข์

แต่ระบบของชีวิตก็ยังไม่หมดแค่สองแดนนี้

อีกแดนหนึ่งที่มนุษย์จะขาดไปไม่ได้เลย คือ **ความรู้** ทั้งแดนความสัมพันธ์กับโลกภายนอก และแดนของจิตใจภายใน ต้องอาศัยความรู้ทั้งนั้น

จิตใจต้องการได้แค่ไหน ก็ต้องการได้แค่นั้นรู้ ส่วนที่มันไม่รู้ ก็ไม่เข้ามาในความต้องการ ถ้ามันรู้อีก มันก็ขยายความต้องการออกไปได้อีก

ในแดนของอินทรีย์หรือทวารก็เหมือนกัน จะขยับเขยื้อนใช้มันทำงานอะไรได้แค่ไหน ก็ทำได้ในขอบเขตความรู้ของมันเหมือนกัน ถ้าไม่รู้ ก็ทำไม่ได้

ถ้าความรู้ขยายกว้างออกไป มันก็จะขยายขอบเขตแห่งแดนของจิตใจ ขยายขอบเขตแห่งแดนของพฤติกรรมและการสื่อสารสัมพันธ์กับโลกภายนอก ให้กว้าง และลึกละเอียดซับซ้อนออกไป แล้วก็ได้ผลยิ่งขึ้นด้วย เช่นในด้านพฤติกรรม ทางกาย ทางวาจา เราจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่มีความรู้ หรือรู้น้อย เราก็ทำไม่ค่อยได้ผล แต่ถ้าเรามีความรู้ ยิ่งรู้ละเอียดลึกซึ้ง เราก็ทำได้ผลยิ่งขึ้น ฉะนั้นแดนที่สามที่ต้องมี ก็คือ**ความรู้**

ความรู้^{นี้} **หนึ่ง** มันสาดแสงหรือส่องสว่าง ทำให้หายมืดมัว มองเห็นอะไรๆ **สอง** มันบอกช่องทางให้ พอมีความรู้^{ึ้น} ก็หายติดตัน มองเห็นช่องทางขึ้นมาทันที **สาม** มันชี้หน้า พอมีความรู้^{ึ้น} ก็เห็นช่องทาง แต่บางทีเห็นหลายทาง ไม่แน่ใจว่าจะเอาทางไหน พอ^{รู้}จะแจ้งขึ้นไปอีก ก็ทำให้ตกลงหรือตัดสินใจได้ว่าจะไปทางไหน **สี่** มันขยายขอบเขตให้ ทำให้ทั้งแดนพฤติกรรม การสื่อสารสัมพันธ์ และแดนจิตใจ ทำอะไรๆ ได้กว้างขวางออกไป

แต่ข้อสำคัญก็คือ ความรู้^{นี้} นั้นเป็นตัวปลดปล่อย ทำให้เป็นอิสระ ถ้าไม่

มีความรู้ มนุษย์จะติดขัดติดอึดอันตกอยู่ในภาวะกดดันจำกัดบีบคั้นทันที เพียงแค่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร สิ่งนี้มีโทษ หรือมีประโยชน์ ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร แค่นี้ก็อึดอัด ขัดข้อง บีบคั้นแล้ว นี่แหละท่านเรียกว่า "ทุกข์"

เช่น เราไปไหน พอไปถึงแล้วไม่เจอใคร ตัวเองก็ไม่รู้จักสถานที่ที่นั่น ว่าตรงไหนเป็นอย่างไร มีภัยอันตรายหรือไม่ เราอยู่ที่จุดไหน จะไปตรงไหนดี แค่นี้ก็อึดอัดแล้ว ขัดข้อง หมดอึดสรภาพ แต่พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ที่นี่คืออะไร จะเดินเข้าออกไปทางไหน อะไรอยู่ที่ไหน มีใครอยู่บ้าง เขาเป็นอย่างไร มีภัยอันตรายหรือไม่ จะต้องปฏิบัติตัวอย่างไร ตอนนั้นก็โล่งเลย อึดสรภาพเกิดขึ้นทันที

เพราะฉะนั้นจึงว่า ความรู้นี้เป็นตัวปลดปล่อย เป็นตัวทำให้เป็นอิสระ จึงสำคัญมาก ความรู้ที่ท่านเรียกว่า **ปัญญา**

ปัญญานี้สำคัญยิ่งนัก เป็นแดนที่สามของชีวิต ที่จะขาดไม่ได้ การที่เรามีอินทรีย์แล้วบอกเอาไว้รู้จักใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อศึกษาเรียนรู้ นั้น ก็เพื่อให้ปัญญานี้แหละพัฒนาขึ้นมา แสดงว่าปัญญานี้ก็ต้องอาศัยด้านที่หนึ่ง คือ แดนความสัมพันธ์กับโลกภายนอกด้วย แล้วก็ต้องอาศัยแดนจิตใจอีกเช่นกัน เช่นว่า มีความไม่รู้อะไร แล้วก็มี ความขยันอดทน เข้มแข็ง ที่จะหาความรู้ ไม่ระย่อท้อถอย จึงจะได้ความรู้จริง

เสร็จแล้วปัญญาความรู้นี้ ก็มาช่วยทั้งแดนที่หนึ่งและแดนที่สองให้สามารถทำการต่างๆ ได้ ขยายขอบเขตออกไป และปลดปล่อยให้เป็นอิสระ

ทั้งสามอย่าง คือ **หนึ่ง** การใช้อินทรีย์และพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก **สอง** ภาวะความเป็นไปของจิตใจภายใน และ **สาม** ปัญญาความรู้เข้าใจที่หยั่งเห็นไปทั่วตลอด เหล่านี้เป็นสามแดนแห่งระบบชีวิตของเราที่ดำเนินไปด้วยกันอยู่ตลอดเวลา ขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ และแยกจากกันไม่ได้ (เราจับแยกออกมาดูทีละอย่างเพื่อให้รู้จักมันชัดขึ้นเท่านั้น) มันทำงานประสาน และเป็นปัจจัยแก่กันและกัน

ตกลงรวมแล้วก็ได้สามแดนแห่งชีวิตของเรา คือ **แดนที่หนึ่ง** การติดต่อกับสัมผัสกับโลกภายนอก **แดนที่สอง** ภายในจิตใจ **แดนที่สาม** ปัญญาความรู้ พอได้ปัญญาก็จะส่งผ่านขึ้นไปถึงอีกอย่างหนึ่ง คือ **อิสรภาพ**

ได้พูดมาถึงการพัฒนาความสุข จะเห็นว่า ความสุขที่แท้ต้องเป็นอิสระ คือไม่ขึ้นไม่พึ่งพาไม่เป็นทาสของสิ่งอื่น ความสุขจากการเสพต้องพึ่งพาขึ้นต่อสิ่งภายนอก จึงยังไม่ใช่ความสุขแท้

มีผลต่อเนื่องว่า เมื่อสุขที่แท้เป็นอิสระ ตัวคนเองก็เป็นอิสระ เขาจึงไม่มีปัญหากับตนเองในการที่จะดิ้นรนกระวนกระวายบีบคั้นจากความขาดความโหยหิวและการที่จะต้องหาเป็นต้น และจึงไม่มีเหตุอะไรที่จะทำให้ต้องไปเบียดเบียนใครเพื่อตนเอง แต่กลับจะทำให้คิดให้ทำเพื่อผู้อื่นได้ง่าย นอกจากตัวเองมีอิสรภาพแล้ว ก็ช่วยให้สังคมมีอิสรภาพมากขึ้นด้วย

นี่ก็คือการที่ปัญญามาช่วยให้คนพัฒนาพ้นจากการครอบงำของความต้องการในขั้นต้นๆ ขึ้นไปสู่ความต้องการในขั้นฉันทะ แล้วก็มีความสุขที่เป็นอิสระ พ้นจากการพึ่งพาขึ้นต่อวัตถุเสพข้างนอก เป็นอันว่าปัญญาได้ส่งต่อขึ้นไปสู่ข้อที่สี่ คือ **อิสรภาพ** ที่เรียกว่า **วิมุตติ**

อย่างไรก็ตาม อิสรภาพยังไม่จบแค่นั้น ขอให้สังเกตว่า อิสรภาพในขั้นที่ว่ามีก็ ยังเป็นสัมผัส คือแม้จะมีสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อวัตถุเสพ พ้นตัณหาขึ้นมา แต่ก็ยังต้องอาศัยการสนองความต้องการที่เรียกว่าฉันทะ ถึงจะดีอยู่แล้ว ไม่มีอะไรเสียหาย แต่ก็ยังไม่เป็นอิสรภาพสมบูรณ์

มนุษย์จึงมีการพัฒนาต่อไปอีก ซึ่งเป็นการพัฒนาในระดับปัญญาแท้ๆ จนกระทั่งปัญญาถึงธรรมทั่วแท้ จึงถึงขั้นที่เรียกว่าทุกข์ไม่มีที่ตั้ง และจึงมีความสุขเป็นคุณสมบัติประจำตัวตลอดเวลา ไม่ต้องอาศัยการสนองความต้องการอะไรอีกต่อไป เป็นวิมุตติ คืออิสรภาพที่แท้และสมบูรณ์

เรื่องวิมุตติคืออิสรภาพนี้ เป็นขั้นจุดหมายของชีวิตแล้ว คือผลจาก

การพัฒนาชีวิต ส่วนตัวชีวิตเองก็มีสามแดน คือ แดนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม แดนจิตใจ และแดนปัญญา อย่างที่ว่ามาแล้ว

หน้าที่ของมนุษย์ก็คือ ดำเนินชีวิตของตนให้สามแดนนั้นมาสัมพันธ์ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกัน ในกระบวนการฝึกหัดพัฒนามนุษย์ เริ่มตั้งแต่แดนแรกก็เน้นการใช้อินทรีย์เพื่อรู้ ในการกินเสพก็ใช้ปัญญาที่รู้คุณค่าแท้ แล้วก็เกิดความพอใจภูมิใจสุขใจที่ตนรู้ถูกทำถูกและได้ประโยชน์ที่แท้ แคนี่สามแดนก็สัมพันธ์เกื้อหนุนกันแล้ว

จะเอาปัญญาความรู้มาช่วยปลดปล่อยจิตใจก็ได้ เช่น เรามีความรู้เข้าใจเพื่อนมนุษย์ รู้จักสุข-ทุกข์ของเขา ก็ทำให้เกิดความเห็นใจเขามากขึ้น แม้แต่จะเห็นอะไรไม่ดีไม่ถูกใจ ก็สงสารเขาได้ ถ้ามีจะนั้นเราก็จะมีแต่ความรู้สึกพอเห็นหน้าตาทำทางอะไรไม่ถูกใจเรา ก็ไม่พอใจก็โกรธก็เกลียด ก็ชังก็ทุกข์ นี่คือปัญญาไม่มา ก็จึงทำให้เกิดปัญหา แต่ถ้าปัญญามา ก็เปลี่ยนจิตใจ แก้ไขปัญหา และตัวเองก็โละเบาพ้นความอึดอัดบีบคั้นเป็นอิสระด้วย

มนุษย์จะพัฒนาไปอย่างนี้ ด้วยการเชื่อมโยงให้ชีวิตทั้งสามแดนนั้นมาเป็นปัจจัยเสริมซึ่งกันและกันเกื้อหนุนกันไป โดยมีปัญญาเป็นตัวชูโรง นำสู่วิมุตติ หลุดพ้นจากทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น หลุดพ้นจากปัญหา มีอิสระภาพอย่างแท้จริง

การพัฒนามนุษย์

คือจุดตัดสินอนาตตของโลก กระทั่งจักรวาล

เป็นอันว่า มนุษย์มีชีวิตเป็นอยู่ ทุกคนก็ดำเนินชีวิตไป ถ้าเป็นคนที่รู้จักศึกษา ก็พัฒนาชีวิตนั้นไปด้วย ชีวิตก็พัฒนาเกื้อหนุนกันไปทั้งสามแดน

แดนที่หนึ่ง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เรียกว่า "ศีล"

แดนที่สอง การพัฒนาคุณสมบัติภายในจิตใจ เรียกว่าจิต แต่ในฝ่าย

จิตใจนั้น มีคุณสมบัติตัวสำคัญ ซึ่งคล้ายๆ เป็นที่รวม หรือเป็นที่ตั้งของคุณสมบัติอื่นๆ ถ้าคุณสมบัติอื่นไม่ได้อาศัยคุณสมบัติตัวนี้แล้ว ก็พัฒนาได้ยาก ก็เลยเอาชื่อของคุณสมบัติตัวนี้มาเรียกเป็นชื่อของแดนจิตใจทั้งหมด คุณสมบัติตัวนี้คือ สมภาติ ที่จริงสมภาติเป็นเพียงคุณสมบัติตัวหนึ่งในจิตนั้นเท่านั้น แต่เอามาใช้ตั้งชื่อในระบบตัวแทน หมายความว่า เอาชื่อหัวหน้าหรือชื่อตัวแทนมาตั้งเป็นชื่อของทั้งหมดว่า "สมภาติ" (เวลาเรียกชื่อเต็มเป็นทางการ ท่านไม่เรียกว่าสมภาติ แต่ท่านเรียกว่า อธิจิตตสิกขา [ต่อจากอธิศีลสิกขา และตามด้วยอธิปัญญาสิกขา]) จากนั้น

แดนที่สาม ความรู้ เรียกว่า "ปัญญา"

เรียกทั้งหมดว่า **ศีล สมภาติ ปัญญา** จึงเป็น **ไตรสิกขา** คือสิกขา ๓

ทำไมจึงว่าสมภาติเป็นศูนย์กลางหรือแกนกลาง เพราะสมภาติเป็นภาวะอยู่ตัวของจิต ถ้าจิตใจไม่อยู่ตัว เช่น พลุंगพลา่น ฟุ้งซ่าน กระวนกระวาย เตื่อตร้อน ไม่มีความสุข อะไรอย่างนี้ มันก็ทำงานยาก

ที่ว่าอยู่ตัว ก็เพราะอะไรกวมนมันไม่ได้ สมภาติก็คือภาวะที่จิตไม่มีอะไรรบกวนได้ มันต้องการจะทำอะไร ต้องการอยู่กับอะไร ต้องการจะคิดอะไร ก็คิดก็ทำก็อยู่กับเรื่องนั้น มันไม่ต้องการอะไร มันก็ไม่เอาเรื่องนั้น หรือพูดให้สั้นว่า สมภาติคือภาวะที่จิตอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ตามต้องการ สมภาติคืออย่างนี้ จิตที่ทำงานนี้ได้เรียกว่าเป็นสมภาติ เช่นอย่างทีพระพุทเจ้า ตรัสถึงจิตที่ฝึกจนเป็นสมภาติชั้นสูงแล้วว่า "มหาบุรุษต้องการคิดเรื่องใด ก็คิดเรื่องนั้น ไม่ต้องการคิดเรื่องใด ก็ไม่คิดเรื่องนั้น"

อย่างเรื่องราวในทางบ้านเมือง ก็เล่ากันมาว่า นโปเลียนที่มีชื่อเสียงรู้จักกันแทบทุกคนว่าเป็นนักรบที่เก่งกาจมากนั้น เวลาอยู่ในสนามรบ เขาจะรบกันรอกิ่ง ม้าวิ่ง ปืนใหญ่จะยิง เสียงโครมครามโกลาหลอย่างไร ถ้าต้องการหลบเมื่อไร ก็หลบได้เมื่อนั้น และเมื่อต้องการคิดวางแผนรบหรือคิดการอะไรก็ทำ

ได้ทั้งนั้น คำเล่าบอกว่ามันไปเลียนเปรียบเทียบตัวเองว่า มีความคิดที่จัดแยกเรื่องไว้เหมือนเป็นลิ้นชัก ต้องการคิดเรื่องอะไร ก็ดึงลิ้นชักอันนั้นออกมา จัดการเรื่องนั้นเสร็จ ก็ปิดลิ้นชักนั้น เมื่อต้องการคิดเรื่องอื่น ก็ดึงลิ้นชักนั้นๆ ออกมา นี่ก็คล้ายๆ บอกว่า พระเจ้ามันไปเลียนนั้นทรงมีจิตตั้งมั่น มีสมาธิดี

ถ้าจิตเป็นสมาธิตั้งมั่นอยู่ตัวของมัน อะไรๆ ครอบงำไม่ได้แล้ว จะคิดจะทำเรื่องอะไร ก็คิดก็ทำเรื่องนั้นมันแนวไปเลย แล้วงานจะไม่ได้ผลได้อย่างไร ท่านเรียกว่า *จิตเป็นกรรมนิย* แปลว่า (จิต)เหมาะกับการใช้งาน

แต่ถ้าจิตโคลงเคลงไปโคลงเคลงมา อยู่ตัวตั้งนิ่งแนวไม่ได้ จะคิดจะทำอะไรก็ยาก ไม่เป็นสุข และไม่ได้ผลดี จิตของคนที่ไม่มีความสมาธิ ก็เหมือนกับโต๊ะที่ไม่มันไม่นิ่ง เดี่ยวก็โคลงเคลงๆ อะไรๆ ที่วางหรือตั้งอยู่บนโต๊ะนั้น ก็กลิ้งกันวุ่นวายหมด ล้มหายหกตกหล่น ไม่ได้เต็มที อาจจะต้องไถลไปเสียแฉ่หนึ่ง หรือจะนั่งเขียนหนังสือที่โต๊ะนั้น ก็เขียนไม่ได้ อะไรทำนองนี้

ตกลงว่า สมาธินี้สำคัญมาก ก็เลยเอามาตั้งชื่อเป็นตัวแทนของแดนจิตใจว่า "สมาธิ" ในฐานะที่มันเป็นศูนย์หรือที่ตั้งรวม เป็นศูนย์ทั้งด้านคุณภาพหรือคุณธรรมความดี ทั้งด้านสมรรถภาพ ทั้งด้านสุขภาพ จะพัฒนาคุณธรรมความดี ก็ต้องอาศัยมัน จะพัฒนาด้านสมรรถภาพ เช่น ความขยัน ความเข้มแข็งอดทน ความเพียรพยายาม ก็ต้องอาศัยมัน จะพัฒนาความสุข ความร่าเริงเบิกบานผ่องใส ก็ต้องอาศัยมัน เพราะถ้าจิตไม่สงบ วุ่นวาย พลุ่พล่าน ถูกเรื่องนั้นเรื่องโน้นครอบงำอยู่เรื่อย มันจะเป็นสุขได้อย่างไร

สรุปว่า ชีวิตของเรามีสามแดน ซึ่งเราจะต้องพัฒนาไปด้วยกันอย่าง เป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ อย่างที่สมัยนี้ใช้คำว่า *องค์กรร่วม* เป็นองค์กรร่วมที่มี *องค์กรร่วม* สามอย่าง

องค์กรร่วม ก็คือชีวิตนี้ องค์กรร่วมสาม ก็คือ *ศีล สมาธิ* และ *ปัญญา* แล้วก็เป็นองค์กรร่วมที่เป็นระบบสัมพันธ์ด้วย สัมพันธ์ก็คือเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ไม่

ใช้ขาดจากกัน แล้วก็สืบเคลื่อนไป เดินหน้าไปเรื่อยๆ ไม่ใช่หยุดนิ่งอยู่กับที่

ตอนนี้เราได้อะไร**ครั้งแรก**แล้ว คือชีวิตของเรา ต่อจากนี้ก็มองขยายกว้างออกไป มาถึงตอนที่บอกว่า มนุษย์จะต้องอยู่ให้ดีท่ามกลางสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมก็มีสองด้าน คือ **หนึ่ง** ด้านสิ่งแวดล้อมฝ่ายกายภาพ โดยเฉพาะที่เป็นพื้นฐานก็คือธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวเรา และ **สอง** ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม

การที่เราจำแนกแยกแยะอะไรๆ ออกไปอย่างนี้ ก็เพื่อให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั่วตลอดทั้งระบบ แล้วจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อให้ทุกอย่างอยู่ในภาวะที่ดั่งงามสมบูรณ์ เพราะความดั่งงามสมบูรณ์ของสิ่งทั้งหลายนั้น ในยุคปัจจุบันนี้ที่มนุษย์ครองความเป็นใหญ่ ย่อมขึ้นต่อความรู้และการกระทำที่ถูกต้องของมนุษย์ และการที่มนุษย์จะรู้และทำได้ถูกต้อง ก็อยู่ที่การพัฒนามนุษย์นั่นเอง

แนวคิดที่ขับเคลื่อนอารยธรรมปัจจุบัน

ระบบใหญ่ของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ จะต้องเชื่อมโยงให้ครบ ๓ ระบบย่อย คือ **หนึ่ง** ชีวิตมนุษย์ **สอง** สังคม **สาม** สิ่งแวดล้อม

ถ้าจะให้ทั้งระบบใหญ่ดี ก็ต้องให้สามระบบย่อยนี้ดี ถ้าสามระบบย่อยนี้ดีแล้ว มันก็มาเกื้อหนุนกันให้ดีไปด้วยกัน ซึ่งทั้งนี้ต้องเริ่มที่การพัฒนามนุษย์ ถ้าเราพัฒนามนุษย์ถูกต้อง ก็จะเกื้อหนุนกันต่อไปตลอดทั้งระบบ แต่ถ้าพัฒนาไม่ถูก ก็คือไม่พัฒนานั่นเอง ทุกอย่างจะขัดแย้งกันหมด โดยขัดแย้งตั้งแต่ในตัวมนุษย์เองนี่เป็นต้นไปเลย

ขัดแย้งอย่างไร? เมื่อเขาไปสัมพันธ์กับโลกภายนอก ความสัมพันธ์นั้นก็ไม่ได้เกื้อกูลแก่จิตใจ และไม่ได้เกื้อหนุนปัญญา เขาไม่ได้ศึกษา การพัฒนาไม่มีเลย เสร็จแล้วมนุษย์ที่ดำรงชีวิตของตนไม่ได้ ไม่มีการพัฒนาอย่างนี้

ก็เบียดเบียนตนเองโดยไม่รู้ตัว พร้อมทั้งเบียดเบียนทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แล้วก็เบียดเบียนแย่งชิงกับเพื่อนมนุษย์ ช่มเหงรังแกทำลายกันมากขึ้น

แต่พอเราพัฒนาถูกต้องอย่างที่ว่าเมื่อก็ เช่น พัฒนามนุษย์ให้มีความสุขในทางที่ถูก ให้มีความสุขที่เป็นอิสระมากขึ้น ไม่ขึ้นต่อสิ่งภายนอกเกินไป มีความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเสพบริโภคมามากนัก ตัวเขาเองก็อยู่ดีมีความสุข แล้วก็ไม่ต้องแย่งชิงเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ แถมกลับมีความสุขจากการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้คนอื่นสุขและตัวเองก็สุข แล้วก็ยังมีฉันทะที่ทำให้มีความสุขในการทำสิ่งแวดล้อมให้ดี ให้สะอาดงดงามสดใส เป็นต้น

นี่คือเราสามารถพัฒนามนุษย์ให้มีระบบชีวิตที่ดีในตัวของเขาเอง ที่จะมาช่วยจัดปรับความสัมพันธ์ในระบบใหญ่ คือระบบความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม แทนที่จะเป็นระบบที่ขัดแย้งกัน ก็ให้มาเป็นระบบที่กลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

เมื่อก็เรามองดูชีวิตของเราว่ามีการพัฒนาอย่างเป็นระบบในตัวของมันเอง **ระบบพัฒนาการแห่งองค์รวมชีวิตมนุษย์นี้ มีองค์ร่วม ๓** อย่าง คือ ศีล-สมาธิ-ปัญญา

ทีนี้พอมองขยายออกไป ก็ปรากฏว่า ระบบชีวิตของเราที่เป็นองค์รวมนี้ กลายเป็นองค์ร่วมในองค์รวมใหญ่อีกชั้นหนึ่ง คือ ในระบบโสตติการแห่ง **องค์รวมชีวิโลก** ซึ่งมีองค์ร่วมสำคัญ ๓ อย่าง คือ ชีวิตมนุษย์-สังคม-ธรรมชาติ หรือปัจเจกชน-สังคม-สิ่งแวดล้อม พูดยให้สั้นว่า **คน-สังคม-ธรรมชาติ**

องค์รวมใหญ่นี้ เราก็ต้องทำให้มีโสตติการ คือให้ดำรงอยู่โดยสวัสดิ หรือให้เป็นอยู่เป็นไปด้วยดี ถ้าทำระบบใหญ่นี้ให้อยู่ดีได้แล้ว ก็เท่ากับบรรลุผลสมบูรณ์

จุดสำคัญอยู่ตรงนี้ คือ จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ชัด ต้องดูภาพรวมว่าพระพุทธานามองโลกมองจักรวาลหรือมองสรรพสิ่งอย่างไร จะเรียกว่า

model หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ คือเป็นแม่แบบในการมอง และยิ่งกว่านั้น สำหรับคนยุคนี้ การที่จะมองเห็นแม่แบบที่พุทธศาสนามองได้ชัด ก็ต้องเอา ไปเทียบกับแม่แบบตามแนวคิดของตะวันตก

พระพุทธศาสนามองสภาวะความจริงของสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติ ทั้งหมดหรือสรรพสิ่งประดามี ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งชีวิตและมีชีวิต ชีวิต ว่าเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์อันเดียวกัน (เรียกเป็นคำศัพท์ว่า "ระบบ ปัจจุยการ" ก็ได้)

อันนี้เป็นแนวคิดคนละอย่างต่างกันไปไกลกับแนวคิดของตะวันตก ดัง เป็นที่รู้กันว่า ตะวันตกมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ เขาถือว่ามนุษย์ นี้ separate from nature อย่างที่ตำราวิชาสิ่งแวดล้อมหนึ่งเขียนถึงการ สืบค้นที่มาแห่งทัศนะของมนุษย์ (ชาวตะวันตก) ที่เอื้อต่อการทำลายสิ่งแวดล้อม คือแนวคิดที่ว่า

Where did our attitudes toward nature come from? Most historians exploring that question have been primarily interested in the origin of the view that humans are "apart from and above nature" and "here to dominate it."

ที่จริงไม่จำเป็นต้องอ้างตำราไหน เพราะหนังสือฝรั่งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมก็มักพูดกันแบบนี้ทั้งนั้น (แต่ข้อความที่ยกมาดูกันนี้ค่อนข้างคลุมความ ได้ครบดี)

ที่ว่าตะวันตกมองมนุษย์แยกจากธรรมชาติต่างหากกันออกไปนั้น จะเห็นได้ง่ายๆ แม้แต่ในภาษาที่เป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ ปัจจุบันนี้ เรามีคำว่า "สิ่งแวดล้อม" ซึ่งคนสมัยนี้อาจจะเข้าใจไปว่าเป็นคำในภาษาไทย แต่ที่

* Daniel D. Chiras, *Environmental Science: Action for a Sustainable Future* (Redwood City, Calif.: The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc., 1991), p. 456.

จริงสิ่งแวดล้อมนี้ไม่ใช่คำไทยมาแต่เดิม เพิ่งเกิดขึ้นไม่นานนี้เอง จะที่ปีก็ลองไปสืบกันดู ก็เป็นคำที่ไทยเราคิดขึ้นใหม่เพื่อให้เป็นคำแปลของคำฝรั่งว่า "environment" และก่อนนั้นว่า "surroundings" คือเป็นการพูดตามแบบตะวันตก หรือพูดแบบฝรั่ง แต่นี่เป็นเพียงตัวอย่างถ้อยคำที่สื่อถึงแนวคิดที่อยู่เบื้องหลัง

สาระสำคัญก็คือ ฝรั่งมีแนวคิดที่เขาเองยอมรับและกำลังย่ำเตือนฝรั่งด้วยกันเองให้เลิกยึดถือและให้เปลี่ยนไปเสีย นั่นคือแนวคิดที่มอง **มนุษย์แยกจากธรรมชาติ** ในเวลาที่เขาพูดว่าธรรมชาติ ตามคำของเขาว่า nature นั้น ฝรั่งมองไปที่ต้นไม้ นกกา เมฆหมอก อะไรก็ว่าไป แต่ไม่รวมถึงมนุษย์คือตัวเขาเอง (คนไทยสมัยนี้ก็โน้มเอียงไปในทางที่จะมองอย่างฝรั่ง)

เรื่องไม่แค่นั้น นอกจากมองตัวเองแยกต่างหากจากธรรมชาติแล้ว ชาวตะวันตกยังมองตัวเองในแง่ที่เป็น **ปฏิปักษ์กับธรรมชาติ** ด้วย

เรื่องนี้ก็คงมาจากพื้นเพความเป็นอยู่ในถิ่นแดนของเขาที่ถูกธรรมชาติบีบคั้นรุนแรง ที่ทำให้มองและคิดต่อธรรมชาติหนักไปในด้านลบ คือเป็นปฏิปักษ์ เช่นว่า เจ้าธรรมชาตินี้มันทำให้เราหนาวเหลือเกิน เป็นอยู่แสนจะยากลำบาก ถึงฤดูหนาวแทบไม่มีอะไรจะกิน กว่าจะผ่านพ้นฤดูหนาวปีหนึ่งๆ แทบจะเอาชีวิตไม่รอด แล้วมันยังจำกัดมนุษย์ไว้ได้อาณาของมัน ทำให้เราต้องคอยทำตามมัน เตี้ยวฤดูนี้หนาวนะ จะปลูกพืชก็ไม่ได้ พอหนาวก็ต้องจัดที่อยู่อาศัยให้ดี อย่าให้ลมเข้าแม่แต่นิดเดียวนะ แล้วก็หาอาหารไม่ได้ ต้องเตรียมกักตุนอาหารไว้ก่อน แล้วก็ต้องรอให้ถึงฤดูโน้นจึงจะปลูกพืชผักผลไม้ไม่ได้

รวมแล้ว มนุษย์จะทำอะไร ก็ต้องขึ้นกับธรรมชาติไปหมด แถมยังมีภัยธรรมชาติเยอะแยะอีก มนุษย์ก็มองว่าเราในฐานะธรรมชาติบีบคั้นหนักหนาลำบากเหลือเกิน เราจะต้องหาทางจัดการมันบ้าง

จากนั้น ความคิดของชาวตะวันตกก็ก้าวต่อไปสู่ขั้นที่ ๓ คือขั้นตั้ง

จุดหมายและได้ความหวัง คือเกิดแนวคิดขึ้นมาว่า ถ้ามนุษย์สามารถจัดการธรรมชาติได้ตามใจปรารถนาเมื่อไร ทุกข์ภัยปัญหาห้วงปวงก็จะหมดไป มนุษย์เราก็จะมีความสุขความสำเร็จที่แท้จริง ดังนั้น **จะต้องเอาชนะธรรมชาติให้ได้** มนุษย์ตะวันตกคิดอย่างนี้มาสองพันกว่าปีแล้ว ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ

คำที่ฝรั่งนิยมใช้สำหรับสื่อความหมายนี้ มี ๓ คำ คือ conquest of nature (พิชิตธรรมชาติ); mastery of nature/mastery over nature (เป็นนายธรรมชาติ); dominion over nature (ครอบครองธรรมชาติ)

หนังสือฝรั่งเล่มหนึ่งชื่อ *A Green History of the World** ได้รวบรวมความคิดของตะวันตกตั้งแต่โสกราตีส เพลโต อริสโตเติล มาให้ดูเพื่อให้เห็นว่านักปราชญ์และศาสนาปรัชญาของเขาคิดอย่างไรต่อธรรมชาติ

สรุปแล้วก็คือ ตลอดสายอารยธรรมตะวันตกนั้น มีแนวคิดหลักสอดคล้องเป็นอันเดียวกันสืบมาว่า จะต้องปราบปรามเอาชนะธรรมชาติ คือเป็นแนวคิดพิชิตธรรมชาติทั้งหมดเลย จนแม้แต่ท่านที่เด่นๆ ในยุคสมัยใหม่อย่าง เดการ์ตส์ (René Descartes) และเบคอน (Francis Bacon) กระทั่งในสมัยใกล้ๆ นี้ ทั้งฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ทั้งฝ่ายโลกเสรี คิดแบบเดียวกันหมด คือคิดจะเอาชนะธรรมชาติ

ขอยกมาให้ดูเป็นตัวอย่างสั้นๆ แค่ ๓ ท่าน คือ Francis Bacon, 1561-1626; René Descartes, 1596-1650 ('them' หมายถึงความรู้ทางวิทยาศาสตร์); และนักประวัติศาสตร์โซเวียตชื่อ M.N. Pokrovskiy, 1931 ตามลำดับ (จาก *A Green History of the World*, pp. 148, 158 ขอไม่ต้องทำเชิงอรรถอีก)

Nature being known, it may be master'd,
managed, and used in the services of human life.

* Clive Ponting, *A Green History of the World* (New York: St. Martin's Press, 1991), xiv + 432 pp.

... we can ... employ them in all those uses to which they are adapted, and thus render ourselves the masters and possessors of nature.

It is easy to see that in future, when science and technique have attained to a perfection which as yet we are unable to visualise, nature will become soft wax in his [man's] hands which he will be able to cast into whatever form he chooses.

การที่เขารวบรวมความคิดตะวันตกในอดีตมาแสดงนี้ ก็เพื่อจะสนับสนุนแนวคิดใหม่ของพวกเขาเองในยุคปัจจุบันที่บอกว่า ตะวันตกคิดผิดนี้ฝรั่งเขาว่าเองนะ คือเขาบอกว่าพวกเขาคิดมาผิด ที่ได้มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วก็คิดเป็นปฏิบัติต่อธรรมชาติ แล้วก็คิดจะปราบปรามเอาชนะธรรมชาติ

เขาบอกด้วยว่า การที่มนุษย์หาความรู้ทางธรรมชาติ คือพัฒนาวิทยาศาสตร์ขึ้นมาเพื่ออะไร ก็เพื่อจะได้ล่วงรู้ความลับของธรรมชาติ แล้วจะได้เอาความรู้ในความลับของชาตินั้นมาจัดการกับธรรมชาติ ดังวาทะของนายคนหนึ่งฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่ยกมาให้ดูข้างบนแล้วที่เขียนบอกไว้ว่า เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญยิ่งขึ้นไปกว่านี้ในภายหน้า ธรรมชาติจะเป็นเหมือนขี้ผึ้งในกำมือ ที่มนุษย์จะปั้นให้เป็นอย่างไรก็ได้ แล้วไปดูท่านเบคอนและท่านเดการ์ตส์ก็ไม่เบา ล้วนแต่คิดจะเล่นงานธรรมชาติทั้งนั้นเลย

เป็นอันว่า ตะวันตกมีเป้าหมายตามแนวคิดมุ้งมันที่จะเอาชนะธรรมชาติตลอดมาสองพันกว่าปี เป็นแนวคิดตั้งแต่กรีกมาเลย แล้วอันนี้ก็แนวคิดรากฐานของอารยธรรมของตะวันตก ที่ทำให้ตะวันตกเจริญมาจนเป็นอย่างปัจจุบันนี้

จากแนวคิดที่ต้องการเอาชนะเป็นนายธรรมชาติ (mastery over nature) จึงทำให้หาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ซึ่งมีความหมายว่าเป็นการล่วงความลับของธรรมชาติ เมื่อรู้ความลับของธรรมชาติ (science) แล้ว เพื่อจะเอาชนะธรรมชาตินั้น ก็สร้างสรรคพัฒนาเทคโนโลยี (technology) ขึ้นมา แล้วก็ไปจัดการกับธรรมชาติได้ตามชอบใจ ทั้งนี้ก็เพื่อเอามาสนองความต้องการของมนุษย์ โดยเอาเทคโนโลยีนี้ไปพัฒนาอุตสาหกรรม (industry) โรงงานอุตสาหกรรมก็เกิดขึ้นมา เป็นที่จัดการเอาธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบเข้าโรงงาน แล้วก็ผลิตสิ่งเสพบริโภค สนองความต้องการเสพบริโภคของมนุษย์ ให้มนุษย์มีความสุข ด้วยเศรษฐกิจที่เจริญรุ่งเรือง (prosperous economy/economic prosperity)

นี่คือระบบอารยธรรมตะวันตก ที่แพร่ขยายไปเป็นโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ไม่เฉพาะทุนนิยมเท่านั้นนะ แต่ครอบคลุมหมด ทั้งทุนนิยมเสรี และสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ อยู่ภายใต้ครอบงำของแนวคิดนี้ทั้งนั้น คือ *วิทยาศาสตร์พัฒนาเทคโนโลยี เทคโนโลยีพัฒนาอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมสร้าง* *ความเจริญทางเศรษฐกิจ* แล้วมนุษย์ก็มีกินมีใช้ได้เสพบริโภคมีความสุข

นี่แหละระบบของเขาเป็นอย่างนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของการที่มนุษย์มองไปด้านเดียว โดยแยกตัวต่างหากจากธรรมชาติ และพยายามพิชิตธรรมชาติ แล้วต่อมาถึงปัจจุบันก็ไปไม่รอด โดยมีผลตักลับว่า การพยายามเอาชนะธรรมชาตินั้น มองอีกทีหนึ่งกลายเป็นการไปเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ พอธรรมชาติเสื่อมโทรมลงไป เกิดมลภาวะ และทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ ก็กลายเป็นปัญหาตักลับ ทำให้มนุษย์เดือดร้อนจนแทบจะอยู่ไม่ได้ มนุษย์ก็เลยได้คิด

ชาวตะวันตกจึงต้องมาสอนกันใหม่ แล้วก็เกิดวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ที่ฝรั่งเรียกว่า Environmental Science และเกิดจริยธรรมใหม่ คือ จริยธรรมสิ่งแวดล้อม เรียกว่า Environmental Ethic ที่สอนให้ปฏิบัติต่อ

สิ่งแวดล้อมให้ถูกต้อง โดยให้เปลี่ยนแนวคิดใหม่

๑. ไม่ให้มองตัวเองแยกต่างหากจากธรรมชาติ แต่ให้มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

๒. ไม่ให้มีท่าที่เป็นปฏิปักษ์กับธรรมชาติ แต่ให้เป็นมิตรกับธรรมชาติ

๓. แทนที่จะคิดเอาชนะธรรมชาติ ก็ให้คิดประสานกลมกลืนอยู่อย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติ

อันนี้เป็นแนวคิดที่พยายามพัฒนากันอยู่ในตะวันตก

แนวคิดทางเลือก

สู่การแก้ปัญหาของอารยธรรมที่ติดตัน

ที่นี้ ในทางจริยธรรม ก็เป็นอันว่า จะเอาจากธรรมชาติด้วยการเสพบริโภคหาความสุขตามใจชอบต่อไปไม่ได้แล้ว จะต้องมี restraint คือรู้จักระงับยับยั้งซึ่งใจตัวเอง รู้จักตรึงจักไว้ ก็กลายเป็นว่ามนุษย์จะต้องยอมสละละ เว้น อด ละความสุขของตัวเอง เพื่อยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้ ก็เลยกลายเป็น**จริยธรรมเชิงลบ** คือจริยธรรมแบบ negative คือตัวเองต้องยอมทุกข์บ้าง โดยจำใจยอมสุขไม่เต็มที่ เพื่อให้ธรรมชาติอยู่ได้

จริยธรรมแบบนี้ไปไม่รอด เพราะมนุษย์ต้องผิใจ ยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้ โดยที่ตัวเองต้องยอมอด อด ละ สละความสุข เป็นจริยธรรมแบบมีคำสั่งห้ามมาดื้อๆ บีบคั้นผิใจ **ไม่ใช่การพัฒนามนุษย์**

ถ้าเป็นจริยธรรมที่ถูกต้อง จะเป็นการก้าวไปในระบบการพัฒนา มนุษย์ ที่เป็นการประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน คือ มนุษย์จะต้องมีความสุขด้วย โดยความสุขนั้นเกื้อกูลกับธรรมชาติแวดล้อม เช่น เราอยากทำให้ธรรมชาติงดงามสมบูรณ์ เราก็สุข พร้อมทั้งประสานกับสังคม อย่างที่ว่าเราสุข เขาก็สุขด้วย เราทำให้เขาสุข เรายังสุข อะไรทำนองนี้ ไม่ใช่ว่า เราจะสุข

ได้ อันนั้นต้องวាយอด แต่ที่นี้ถ้าเจ้านั่นวอดวาย เราจะแยะด้วย เราก็เลยต้องหยุด ต้องยอมประนีประนอมกัน อย่างนี้ผืนใจ มันก็ไปไม่ไหว

ที่นี้ตะวันตกมาตันตรงนี้ คือเขามองเห็นแต่จริยธรรมเชิงลบ แล้วก็ไม่สามารถสร้างระบบสัมพันธ์ที่จะให้องค์กรร่วมสามประการในองค์กรร่วมใหญ่ มาประสานเกื้อกูลกันได้ เขาติดตันแค่นี้

เราก็บอกว่า พุทธศาสนาแก้ปัญหาได้หมดเรียบร้อยเลย เราจัดปรับทั้งองค์กรร่วมใหญ่และองค์กรร่วมเล็ก องค์กรร่วมเล็กก็คือชีวิตของเรานี้ ทั้งสามแดน ที่เราพัฒนาแดนสัมพันธ์กับโลกภายนอก พัฒนาแดนจิตใจ และพัฒนาแดนปัญญา ให้มาเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในทางที่ดี

พอระบบชีวิตของเราดี ความสุขของเราพัฒนาเปลี่ยนไปหมดแล้ว เช่น เรามีความสุขแบบไม่พึ่งพา หรือพึ่งพาน้อยลงๆ มีความสามารถที่จะมีความสุขได้ง่ายขึ้น และเราก็สามารถที่จะเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม เกื้อกูลต่อเพื่อนมนุษย์ในสังคมได้มากขึ้น เป็นต้น

เมื่อระบบเล็กพัฒนาไปอย่างถูกต้อง มันก็เกื้อกูลระบบใหญ่ไปในตัว เป็นการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ก็กลายเป็นดีไปหมด

เวลานี้ เมื่อตะวันตกตื่นตัว กำลังหาทางออกในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เรื่องหนึ่งที่เขาเอาใจใส่ก็คือ การใช้เทคโนโลยี เพราะเขาได้มองเห็นแล้วว่า ที่ผ่านมา เขาได้ใช้เทคโนโลยีเพื่อจัดการกับธรรมชาติ ตามแนวคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ แล้วก็เลยเกิดโทษ จะนำภัยพิบัติมาให้

ตอนนี้เขายกกันว่า ให้ใช้เทคโนโลยี ตลอดจนผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่ environmentally friendly ซึ่งก็เป็นการดีอย่างหนึ่ง แต่ถือได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาแบบแยกส่วน คือคิดไปตามเรื่องเฉพาะหน้าเฉพาะกรณี ขณะที่แนวคิดพื้นฐานของคนที่เป็นปฏิปธอาจคงอยู่อย่างเดิม คือยังคิดจัดการในเชิงพิชิตธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะระบบความคิดพื้นฐานของอารยธรรมยังมีความขัดแย้งกันอยู่ในตัว

ถ้าจะประสานความคิดให้สอดคล้องกลมกลืนกันตลอดทั้งระบบ แห่งองค์กรวม ก็น่าจะมองและปรับเปลี่ยนกันให้ถึงขั้นว่า อารยธรรมตะวันตก แต่เดิมนั้น มุ่งให้มนุษย์ใช้เทคโนโลยีเพื่อเอาชนะธรรมชาติ แล้วมนุษย์ก็มา กลายเป็นทาสของเทคโนโลยี ต่อไปนี้เราจะต้องพัฒนาอารยธรรมใหม่ ที่ให้ มนุษย์เป็นนายของเทคโนโลยี ที่จะเอาเทคโนโลยีนั้นมาใช้อย่างประสานเกื้อกูล และร่วมมือกับธรรมชาติ ในการสร้างสรรค์โลกที่เป็นสุขใ้การเบียดเบียน

ที่ว่านี้ สารสำคัญก็คือ ให้มองสภาพธรรมหรือระบบความจริง ตั้ง แต่ชีวิตมนุษย์ รวมตลอดโลกทั้งหมด ว่าเป็นระบบเดียวกัน คือต่างจากฝรั่ง ที่มองแยกแอมมนุษย์ออกมาเป็นอีกอย่างหนึ่ง

เฉพาะอย่างยิ่ง อารยธรรมตะวันตกนี้ เขาบอกเองว่าเป็นอารยธรรม ที่เป็น man-centered มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง หมายความว่า มนุษย์นี้จะ ออกไปล่าไปทำหันไปจัดการทุกสิ่งทุกอย่าง พืชโลก พืชจักรวาล จะเป็นผู้ กระทบต่อสิ่งทั้งหลายทั่วไปทั้งหมด* ทั้งมองแบ่งแยก และแยกแล้วก็เอาคน เป็นใหญ่เป็นศูนย์กลาง

แต่พุทธศาสนาไม่มองอย่างนั้น พอเริ่มต้น ก็มองสภาพธรรมคือสิ่ง ทั้งหลายทั้งปวงว่าเป็นระบบความสัมพันธ์อันหนึ่งอันเดียวกัน โดยที่มนุษย์ก็ เป็นเหตุปัจจัยส่วนหนึ่งในระบบนี้ ที่คนเราจะต้องรู้จักตัวเอง คือรู้จักมันและ ปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง อันนี้เป็นข้อสำคัญ เป็นแก่นการมองสิ่งทั้งหลาย

การที่มนุษย์จะรู้จักและปฏิบัติต่อตัวเองให้ถูกนั้น มี ๒ ชั้น เริ่มด้วย ในขั้นแรก เราวิเคราะห์แยกแยะตัวเราเป็นรูปธรรมและนามธรรม ซอยออกไป เป็นขั้นที่ห้า ฯลฯ ซึ่งเป็นธรรมชาติทั้งหมด และเป็นไปตามธรรมดาของมัน ที่ เราจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัยในระบบความสัมพันธ์นั้น อันเป็น

* แนวคิดนี้เป็นฐานที่ขยายออกมาเป็น คติบุกฝ่าพรหมแดน คือ frontier mentality ที่เด่น ในสังคมอเมริกัน ผู้ที่สนใจจะไปศึกษาคติ frontier (เรียกเต็มว่า frontier expansion) นี้เพิ่มเติมอีก เพื่อให้เข้าใจคนอเมริกันโยงมาถึงอารยธรรมปัจจุบัน

เรื่องของความจำเป็นอยู่ในตัวของมันเอง

ขั้นที่ ๒ เราต้องตระหนักถึงความจริงที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ที่ฝึกศึกษาพัฒนาให้วิเศษได้ และในเมื่อมนุษย์นั้นเป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กับสิ่งอื่นในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งหมด เราก็จะพัฒนาตัวเราที่เป็นมนุษย์นั้น ให้เป็นองค์ประกอบที่ดีงาม ด้วยการพัฒนาความเป็นอยู่คือชีวิตทั้งสามแดน ให้เป็นปัจจัยเกื้อกูลแก่ทั้งระบบ เพื่อให้องค์ร่วมทุกส่วนทุกแดนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่ให้เกิดปัญหาจากการปฏิบัติไม่ถูก ที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์วิปริต

จะเห็นว่า ตะวันตกมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ ขณะที่พระพุทธศาสนามองรวมเป็นอันเดียวกัน

แต่ทั้งตะวันตกและพุทธศาสนามองมนุษย์ว่าเป็น "พิเศษ" แล้วตะวันตกกับพุทธศาสนาก็ต่างกันอีกในการมองความเป็นพิเศษของมนุษย์นั้น โดยนัยที่กล่าวมา ความแตกต่างกันนั้น จึงต้องดูให้ตลอดถึง ๒ ระดับ:

ระดับที่ ๑ คือระดับใหญ่

- ก) ตะวันตกมองมนุษย์แยกออกมา ต่างหากจากธรรมชาติที่เหลือ
- ข) พุทธศาสนามองทุกสิ่งเป็นระบบสัมพันธ์อันเดียว

ระดับที่ ๒ คือระดับย่อยว่า มนุษย์มีสถานะและบทบาทอย่างไร ในระบบใหญ่นั้น

- ก) ตะวันตกมองว่า มนุษย์เป็นพระเอกที่จะออกไปจัดการพิชิตทุกสิ่งทุกอย่าง
- ข) พุทธศาสนามองว่า มนุษย์นั้นแม้จะเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งอยู่ในระบบสัมพันธ์นี้ แต่มนุษย์เป็นองค์ประกอบหรือองค์ร่วมที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ ในขณะที่ธรรมชาติส่วนอื่นเป็นอย่างไกรก็เป็นของมันอยู่อย่างนั้น แต่มนุษย์เป็นธรรมชาติที่เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้

ที่นี้ก็มาดูว่า ระบบของธรรมชาติทั้งหมดที่เป็นองค์รวมใหญ่ๆนี้ อยู่ในสภาพที่ดีสมบูรณ์น่าพอใจหรือยัง พุทธศาสนาบอกว่ายัง เพราะยังมีการเบียดเบียนกันมาก

ถึงตรงนี้ก็ได้อำตอบ คือ ในเมื่อมนุษย์เป็นองค์รวมพิเศษที่เรียนรู้ ศึกษาค้นคว้าได้ เราก็พัฒนามนุษย์นี้แหละ ให้มีคุณสมบัติดีขึ้นๆ ที่จะไปเอื้อเกื้อหนุนองค์ประกอบอื่นๆ และไปช่วยแก้ไขสิ่งที่ไม่เกื้อกูลกัน ให้มีการเบียดเบียนกันน้อยลง และอยู่กันด้วยดีมีความสุขมากขึ้น อย่างสำนวนของท่านว่า "เข้าถึงโลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน" นี้แหละคือสถานะและบทบาทของมนุษย์ในระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดนั้น

ฉะนั้น **แนวคิดในการพัฒนามนุษย์** ก็คือ ทำให้มนุษย์มีคุณสมบัติ มีความสามารถมากขึ้น ในการที่จะไปลดการเบียดเบียนในระบบความสัมพันธ์ ที่จะเรียกว่าโลก หรือจักรวาล หรือสรรพสิ่ง หรืออะไรก็ตามแต่ ด้วยการศึกษาค้นคว้าที่จะให้ตัวเขาเองพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีกับโลก พัฒนาจิตใจ คุณธรรมความดี และพัฒนาปัญญาความรู้ที่จะมาจัดการต่างๆ ในเชิงบวก คือในเชิงเกื้อกูลกัน

โดยนัยนี้ มนุษย์แทนที่จะใช้สติปัญญาความสามารถในการที่จะไป คิดหาทางสนองความต้องการเสพรบิโภคของตนและไปจัดการเอาชนะสิ่งอื่น หรือพัฒนามนุษย์ให้มีความสามารถมากยิ่งขึ้นในการเอาชนะธรรมชาติ ก็กลายเป็นว่า มาพัฒนาตัวเองเพื่อที่จะได้ไปทำการแก้ปัญหาและเกื้อกูลกัน ให้ทั้งระบบอยู่ดีมีความกลมกลืนกัน หรือให้มนุษย์พัฒนาตนเองให้มีอิสรภาพที่จะไม่ต้องพึ่งพามากขึ้น แล้วสามารถไปแก้ไขลดการเบียดเบียนกัน ให้ระบบของสรรพสิ่งหรือจักรวาลมีความสุขมากขึ้น

เพราะต่างก็ไปสุดโต่ง จึงพากันมาติดดับ

ระดับย่อย หรือโมเดลในระดับการมองมนุษย์ ที่ถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้นี้ แสดงว่าพุทธศาสนามองชีวิตของมนุษย์ในภาวะที่มีการขับเคลื่อนตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง โดยเห็นเป็นขั้นตอนของการพัฒนา ที่ขับเคลื่อนคลี่คลายขยายศักยภาพ สามารถก้าวไปสู่ความตึงมยิ่งขึ้นๆ

การมองมนุษย์ต้องเป็นอย่างไร คือต้องมองในแง่ที่จะให้มีการเรียนรู้ ศึกษาฝึกฝนพัฒนาก้าวหน้าดียิ่งขึ้นไป นี่คือระบบ*ไตรสิกขา* ซึ่งเป็นหลักแกนกลางในการมองมนุษย์

ถ้าเราไม่มองพุทธศาสนาอย่างนี้ และไม่เอามาใช้ในเชิงปฏิบัติการ ก็จะเข้าใจไม่ถึงตัวพุทธศาสนา หรือเข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปเลย

เช่น หลักกรรม ในภาคปฏิบัติ ที่จริงเป็นขั้นตอนในการพัฒนามนุษย์ แต่ผู้ที่จับหลักไม่ได้ บางทีเผลอออกไปติดในลัทธิกรรมเก่า เพราะมองระบบ*ไตรสิกขา*ไม่เป็น

กรรมในภาคปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งในระบบ*ไตรสิกขา* (ธรรมในภาคปฏิบัติทุกอย่างอยู่ใน*ไตรสิกขา* หรือจัดลงในมรรคหมดทั้งสิ้น) สิกขาเป็นแกนภาคปฏิบัติในการพัฒนามนุษย์ คือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา ก็คือทำมนุษย์ให้ดีขึ้นเรื่อยๆ จนกว่าจะมีศีล สมาธิ ปัญญาสมบูรณ์ ก็ถึงวิมุตติ เป็นอิสระ

ตามหลักการนี้ ถ้า*กรรมเก่า* คือสิ่งที่เราทำมาก่อนนี้ ไม่ดีหรือผิดพลาดเสียหาย เราก็ต้องแก้ไขปรับปรุง ด้วยการทำกรรมใหม่ที่ตึงามถูกต้อง เป็นประโยชน์ ถ้า*กรรมเก่า* เป็นกุศลน้อย ก็ต้องทำกรรมใหม่ให้เป็นกุศลมากขึ้นๆเรื่อยๆ นี่คือการพัฒนาใน*ไตรสิกขา*

ทีนี้ถ้าใครไปติดอยู่กับ*กรรมเก่า* แกกัละห้อยรอผลกรรมเก่าอยู่นั้นแหละ ไม่ไปไหน ก็ตันเลยนะสิ เห็นชัดๆ ว่าหมดทางก้าวต่อไปใน*ไตรสิกขา* ในเมื่อกรรมภาคปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งในระบบ*ไตรสิกขา* กรรมก็ต้องโยงมาสู่

การพัฒนาสู่การปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นให้ได้ ถ้าไม่โยงมา ก็คือปฏิบัติผิด^{*}

ในการปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น เราต้องเรียนรู้เข้าใจ**กรรมเก่า**ว่าเป็นมาอย่างไร ผิดพลาดบกพร่องตรงไหน ให้ได้ความชัดเจน เพื่อจะได้มาแก้ไขปรับปรุง ทำกรรมที่เป็นปัจจุบันให้ถูกต้องให้ดียิ่งขึ้น คือ กรรมเก่าเป็นเรื่องที่ต้องรู้ เพื่อจะรู้จักตัวเอง รู้ทุนเดิม แล้วก็รู้จุดที่จะแก้ไขปรับปรุง แล้วจะได้เดินหน้าต่อไป

กรรมเก่าเป็นตอนที่ต้องรู้ แต่ตอนที่จะต้องทำคือกรรมใหม่เป็น**สิกขา** กรรมที่จะเป็นกรรมดี ก็คือเป็นไปตามหลักสิกขาหรือสนองหลักสิกขา ก็คือเป็นสิกขานั้นเอง ได้แก่ เรียนรู้ ผูกหัด พัฒนาขึ้นไป กรรมที่ดี ก็คือเป็นกรรมที่เป็นกุศลยิ่งขึ้นๆ

นี่คือตัวอย่างที่ว่า ต้องมองแบบคืบเคลื่อนคลี่คลายขยายก้าวไป ไม่ใช่มองแบบแข็งทื่อ หยุดนิ่ง นอนตาย ตั้งรับ ไม่ทำอะไร ใช้ไม่ได้ ต้องมองอะไรๆ ในทางที่จะแก้ไขปรับปรุง และมองในลักษณะที่เป็นขั้นขั้นตอนแห่งความเคลื่อนไหว คืบหน้า ก้าวไป**

โมเดลหรือแม่แบบการมองมนุษย์แนวสิกขานี้ ยังมีความหมายต่อไปอีกว่า มันทำให้เรามองเห็นและยอมรับความแตกต่างหลากหลาย เช่น เมื่อมองมนุษย์เป็นสังคม เราก็จะมองว่า ในเวลาหนึ่งใดที่เรากำลังมองอยู่ อย่างที่ใช้ภาษาฝรั่งว่า at a given moment คือ ในขณะใดขณะหนึ่งที่

* ขอให้ระลึกไว้เสมอถึงพุทธพจน์ [พระไตรปิฎก เล่ม ๒๐ ข้อ ๕๐๑] ที่ว่า มี**ลัทธิเดียริถีย์ ๓** ลัทธิ ซึ่งเป็นไปในทางไม่กระทำการ คือ **ลัทธิปุพเพตวาท** (ถือว่าคนจะได้สุขเจอทุกข้ออะไรก็เป็นเพราะกรรมเก่า) **ลัทธิอิศวรนิรมิตวาท** (ถือว่าคนจะได้สุขเจอทุกข้ออะไรก็เป็นเพราะเทพผู้เป็นใหญ่บันดาล) และ**ลัทธิอเหตุวาท** (ถือว่าคนจะได้สุขเจอทุกข้ออะไรก็แล้วแต่โชคถึงคราวก็เป็นไปเอง)

** ขอให้ระลึกไว้เสมอถึงพุทธพจน์ [พระไตรปิฎก เล่ม ๒๔ ข้อ ๕๔] ที่ว่า ภิภขุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญแม้แต่ความตั้งอยู่ได้ในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ต้องพูดถึงความเสื่อมถอยในกุศลธรรม เราสรรเสริญแต่ความเจริญเพิ่มขึ้นไปในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่สรรเสริญความตั้งอยู่ได้ ไม่สรรเสริญความเสื่อมลงไป

กำหนดให้ หรือเมื่อมองในเวลาใดเวลาหนึ่งนี้ มนุษย์ทั้งหลายอยู่ในระดับการพัฒนาไม่เท่ากัน เป็นไปไม่ได้ที่เราจะให้ทุกคนเป็นเหมือนกัน

ในเมื่อมนุษย์ในเวลาหนึ่งๆ มีการพัฒนาไม่เท่ากัน เราก็ต้องรู้จักและต้องจัดให้แก่เขาตามที่เขาเป็นจริง และเท่าที่พอดีแก่เขาที่จะให้เขาพัฒนาได้อย่างดี

นี่คือต้องย่ำว่า ต้องทำ ๒ ชั้น ไม่ใช่แค่สนองความต้องการเรื่อยเปื่อยไปตามใจชอบของเขา แต่ต้องต่ออีกกว่าเพื่อช่วยให้เขาพัฒนาต่อไปด้วย

ฉะนั้น เราจึงจะจัดการทางสังคมให้ทุกคนเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันหมด เป็นไปไม่ได้ จะให้คนกินอยู่แบบเดียวกัน มีความสุขอย่างเดียวกัน เป็นไปไม่ได้ อันนี้เป็นแนวคิดซึ่งมีผลต่อสังคม ทั้งเรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ และเรื่องอะไรๆ ทั้งหมด

ขอยกตัวอย่าง เช่น คอมมิวนิสต์จะจัดให้สังคมเป็นเหมือนกันเท่ากันหมด ให้กินอยู่เท่ากัน ให้แต่งตัวอย่างเดียวกัน ให้ดำเนินชีวิตเหมือนกันหมด แล้วอยู่ได้ไหม เมื่อไม่ได้ฝึก ไม่ได้พัฒนาคนขึ้นไปให้เหมาะสม แต่จะให้เขาเป็นอยู่อย่างนั้น ก็กลายเป็นต้องบังคับกัน ก็ฝืนใจเขา พอเปิดทางให้กระเบิดเลย เวลาขึ้นเงินเป็นงู ไปอีกทิศหนึ่งเลย ไข้ไหม

นี่คือเขามองมนุษย์ให้เหมือนกัน จะจัดให้มนุษย์เป็นอย่างเดียวกัน ซึ่งเป็นไปไม่ได้ และเอาดีจริงไม่ได้ เป็น**สุดโต่ง**ไปทางหนึ่ง

แล้ว**สุดโต่ง**อีกทางหนึ่ง ก็คือ พวกทุนนิยมเสรี ที่ถือลัทธิปัจเจกชนนิยม ซึ่งเน้นเสรีภาพ(แบบแยกส่วน)ของบุคคล บอกว่าต้องสนองความต้องการของแต่ละคน เหมือนกับจะให้เขาได้ตามใจปรารถนา และเหมือนกับว่าไม่มีขอบเขต (เท่าที่ไม่ละเมิดต่อคนอื่น)

แต่เนี่ยเขาก็ว่าพอ แต่ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่า หากความสุขให้เต็มที่ กินสเฟเสรี มัวเมาเสรี แล้วก็มีมอมเมาเสรี ผลออกมาว่า ชีวิตเสื่อมคุณภาพ คนตกต่ำลงจากความเป็นมนุษย์ สังคมจมลงในอบายมุข เต็มไปด้วยความรุนแรงและการแย่งชิงเบียดเบียนกัน ธรรมชาติแวดล้อมเสื่อมโทรมลงไปๆ

Earth Summit ๒ ครั้งผ่านไป (1972 และ 1992) แก้ไขอะไรไม่ได้ ไม่มีอะไรดีขึ้น มีแต่ทรุด อารยธรรมเดินหน้าไปในวิถีแห่งวิบัติ โดยที่มนุษย์ผู้ขาดการพัฒนาตัวเองและลุ่มหลงมัวเมาอยู่ ไม่มีจิตสำนึกที่จะใส่ใจ

โลกมีปัญหา พุทธศาสนามีคำตอบ

ที่จริงลัทธิ ๒ พวกนี้ ต่างก็บอกว่าเขาเป็นประชาธิปไตยกันทั้งนั้น แต่เดิม**ประชาธิปไตย**มีหลักการสำคัญ ๓ อย่างใช้ใหม่ คือ **เสรีภาพ** (Liberty) **เสมอภาค** (Equality, ถ้าแปลให้เข้าชุดจริง เคยใช้ สมภาพ หรือจะใช้ สมานภาพ ก็ได้) และ**ภราดรภาพ** (Fraternity) คำศัพท์พวกนี้ต้องยกเกียรติให้แก่พวกฝรั่งเศส ที่เขาเน้นกันขึ้นมาในยุคปฏิวัติฝรั่งเศส

แต่เวลานี้ หลักที่ ๓ คือ Fraternity หรือภราดรภาพ ไม่ค่อยมีใครพูดถึง จะพูดกันแต่เสรีภาพ และความเสมอภาค

ถ้าจะว่ากันไป **คอมมิวนิสต์**ก็คือ เน้นหลัก**เสมอภาค** equality คือเท่าเทียมกัน เข้าทำนองที่มีคำล้อว่า ทั้งสังคม ให้ทุกคนจนเหมือนกันหมด อันนี้พูดกันแบบสนุกๆ นะ แต่มันก็มีแนวคล้ายๆ อย่างนั้น ส่วนทางฝ่าย**ทุนนิยมเสรี** ก็เน้นหลัก**เสรีภาพ** liberty ให้สนองความต้องการของบุคคล ตามลัทธิปัจเจกชนนิยม (Individualism แปลให้สั้นว่าปัจเจกนิยม) ว่าพยายามให้แต่ละคนทุกๆ คนได้ตามต้องการ เพียงแต่ระวังไม่ให้ละเมิดกัน เอาแค่นั้น

ขอรวบรัดสรุปว่า พวกลัทธิใหญ่ ๒ ค่ายนี้ ขึ้นแรกก็ปล่อยให้ระบบองค์กรรวมของประชาธิปไตยบกพร่อง ไม่บูรณาการหลักการสำคัญให้ครบ ๓ อย่าง โดยมักมองข้ามหลัก**ภราดรภาพ**ไป ซึ่งในทีนี้จะยังไม่ขยายความ

แต่ข้อบกพร่องขั้นรากฐานที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ก็คือ ทั้งสองค่ายลัทธิใหญ่เหล่านี้ไปสุดโต่ง แล้วก็เลยเถิดไป คือเขามองไม่เห็นธรรมชาติของมนุษย์ตามเป็นจริง

ในขณะที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกศึกษาต้องพัฒนา ลัทธิใหญ่ ๒ ค่ายนี้ มองธรรมชาติมนุษย์แบบหนึ่งตายตัว โดยมองการศึกษาแยกส่วนออกไป เมื่อเรามองมนุษย์เป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวตายตัวอยู่ เขาก็จัดระบบชีวิตและระบบสังคมไปตามนั้น อย่างที่ว่า**คอมมิวนิสต์**ก็เห็นที่จะให้ความเสมอภาคให้คนเท่าเสมอกันหมด ฝ่าย**ทุนนิยมเสรี**ก็จะสนองความต้องการของปัจเจกชนแต่ละคนเหมือนดังว่าจะให้เต็มที่ ก็ไปอีกทางหนึ่ง เพลินกับการสนองตัณหาที่จะเสพบริโภค จนกลายเป็นบริโภคนิยมไป ก็สุดโต่งไปอีก แล้วก็จะไปไม่รอด

ฝ่าย**คอมมิวนิสต์** เอาสังคมเป็นใหญ่ ฝ่าย**ทุนนิยมเสรี** เอาบุคคลเป็นใหญ่ ฝ่าย**คอมมิวนิสต์**นั้น คนทนไม่ไหว ก็ล้มไปบ้าง ชวนเชยอยู่บ้าง ฝ่าย**ทุนนิยมเสรี**นี้ ธรรมชาติและธรรมโดยรวมจะทนไม่ไหว แล้วก็จะต้องเสื่อมทรุดไป

ฝ่าย**คอมมิวนิสต์**ก็สุดโต่งเป็นบังคับฝืนใจ ฝ่าย**ทุนนิยมเสรี**ก็สุดโต่งเป็นปล่อยตามชอบใจ ขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ฝ่ายละด้าน

ทางสายกลางที่พอดี สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ พร้อมทั้งแก้ปัญหาแก่องค์รวมใหญ่แห่งสรรพสิ่ง ก็คือ **การสนองความพอใจหลากหลาย ที่คืบหน้าไปกับความไม่หยุดนิ่งในการพัฒนามนุษย์**

ความจริงคือ มนุษย์ก็เป็นมนุษย์ เป็นสัตว์ที่ต้องพัฒนา ในแต่ละขณะในแต่ละเวลานั้น มนุษย์พัฒนาไม่เท่ากัน เราก็จัดระบบทั้งหลายให้เหมาะกับมนุษย์ที่แตกต่างหลากหลายในระดับแห่งการพัฒนานั้น ให้เป็นสังคมที่สนองความต้องการของคนที่แตกต่างกันนั้นได้ และให้เอื้อต่อการที่เขาจะพัฒนาตัวต่อไป

ทั้งนี้ โดยมีข้อแม้ว่า ในแต่ละขณะที่เขาไม่เหมือนกันนี้ ขอให้ทุกคนพัฒนาตัวเอง อย่าหยุดอยู่กับที่ ไม่ใช่ว่าเขาแต่สนองความต้องการหยุดนิ่งอยู่แค่นั้น นี่คือ**พอดี** ที่ว่า เมื่อคนมีจิตสำนึกตามธรรมชาติ ที่จะฝึกตน ก็จึงทั้ง

ไม่ปล่อยตามใจ และไม่บังคับฝืนใจ

ประชาธิปไตยทุนนิยมเสรีในปัจจุบัน ไม่มองที่การพัฒนามนุษย์ (เขามี human development ในความหมายที่แคบๆ เช่น พัฒนาคคนเพื่อเอามาสสนองความต้องการของอุตสาหกรรม) ได้แต่มุ่งที่จะสนองความต้องการของมนุษย์แต่ละคนอยู่อย่างนั้นและแค่นั้น

ส่วนทางฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็จะบังคับให้คนกินอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น โดยไม่ได้ดูว่าเขามีการพัฒนาที่จะมามีความสุขในการเป็นอยู่อย่างนั้นหรือเปล่า

เราจึงต้องการระบบ**สังคมนิยม** คือทางสายกลางที่ว่า ในแต่ละขณะเราก็ต้องสนองความต้องการให้มนุษย์อยู่ได้ดีอย่างเหมาะสมกับเขา แต่ก็อย่าให้เขาอยู่กับที่ เขาต้องมีการพัฒนาตัว โดยให้ตระหนักว่ายังมีภาวะชีวิตที่พัฒนาสูงขึ้นไปที่ดีกว่านั้น แม้แต่ความสุขก็ยังมีที่ประณีตดีทีดีกว่านั้น แล้วสังคมก็จะมีคุณภาพในตัวมันเอง โดยที่วามมนุษย์มีการพัฒนาตลอดเวลา ซึ่งในแต่ละขณะ แต่ละคนก็อยู่ในระดับและขั้นตอนของการพัฒนาที่ต่างๆ กัน

นี่คือแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ที่เราใช้มองโลกมนุษย์

โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่

เมื่อจะย่างขึ้น ปี ค.ศ. 2000 มนุษย์ทั่วโลกพากันตื่นตื่นเตรียมต้อนรับสหัสวรรษใหม่ (new millennium)

เขาคลองสหัสวรรษใหม่นั้นตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2000 ทั้งที่แท้จริง สหัสวรรษใหม่เริ่มต้นในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001

มนุษย์ที่ตื่นตื่นกันอยู่อย่างนั้น ก็คล้อยไปตามชาวตะวันตกที่มีความเชื่อทางศาสนาติดมาแต่โบราณว่า เมื่อถึงสหัสวรรษใหม่ ความเดือดร้อนวุ่นวายในโลกจะรุนแรงถึงที่สุดจนเป็นกาลแห่งมหาวินาศ แล้วจึงเปลี่ยนผันเข้าสู่ยุคใหม่ที่สุขสงบร่มเย็นอุดมสมบูรณ์ เป็นกาลเวลาทั้งแห่งความหวาดและความหวัง

พร้อมกับสิ้นปี ๒๕๓๒/1989 สงครามเย็น (Cold War) ได้สิ้นสุดลง แล้วต่อมาไม่ช้า สหภาพโซเวียตก็แตกสลายในวันที่ ๒๕ ธ.ค. ๒๕๓๔/1991 และลัทธิคอมมิวนิสต์ก็พุบแพ้สิ้นกำลังที่จะคุกคามอีกต่อไป

แม้ว่ามนุษย์จะพ้นจากมหันตภัยที่โดดเด่นแห่งความขัดแย้งแย่งอำนาจระหว่างโลกสองค่ายไปได้ก่อนขึ้นสู่สหัสวรรษใหม่ แต่เมื่อภัยใหญ่ที่เด่นบังอยู่นั้นหายไป ภัยซ้อนลึกที่เกิดจากเนื้อในของอารยธรรมเอง ซึ่งกรุ่นอยู่ตลอดเวลา ก็ปรากฏเด่นขึ้นแทนที่ และได้โอกาสที่จะกระจายขยายตัวออกไป

ภัยใหญ่ที่สุด ซึ่งมนุษย์เพิ่งรู้ตัวตระหนักขึ้นมาเพียง ๓ ทศวรรษ แต่กลายเป็นปัญหาที่ร้ายแรงที่สุดของโลกขึ้นมาในทันใด ก็คือ **ปัญหาต่อโลกของธรรมชาติ** อันได้แก่ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ทั้งเรื่องมลภาวะ และทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ

ภัยใหญ่นี้ทำให้การพัฒนาที่มนุษย์สมัยใหม่ภูมิใจกันอย่างยิ่งตลอดมา กลับกลายเป็นปัญหาที่เรียกว่า "การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน" (unsustainable development) และพลิกผันท่าทีของชาวตะวันตกต่อแนวคิดพิชิตธรรมชาติ (conquest of nature) ที่พวกตนเคยชื่นชมเกิดพินาศตลอดเวลาเกือบสามพันปี ให้กลายเป็นความรังเกียจและหันหลังปฏิเสธ

ใกล้ตัวเข้ามา **ปัญหาของสังคมมนุษย์**เอง นอกจากความอดอยากยากไร้ และโรคภัยไข้เจ็บ ที่ยังคงลาดเคลื่อนแล้ว การขัดแย้งเบียดเบียนข่มเหงเอาเปรียบกัน และความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม ก็แพร่ไปในทุกระดับของสังคม ตั้งแต่อาชญากรรมประจำวัน ไปจนถึงสงครามและการก่อการร้ายในระดับประเทศและระหว่างประเทศ สงครามระหว่างคนต่างเผ่าต่างศาสนา โพล์ที่โน่นที่นี้ ล้างผลาญชีวิตของคนมากมายที่ไม่ได้เป็นศัตรูกับใคร ทัวทั้งโลก สถานที่ที่มีความมั่นคงปลอดภัยลดเหลือน้อยลงจนหาแทบไม่ได้

ลึกเข้าไปถึงในตัวของแต่ละคน เหมือนจะย้อนทางกับความเจริญ

ก้าวหน้าของอารยธรรม **ปัญหาชีวิตจิตใจ**ของบุคคลกลับเพิ่มขยายซับซ้อน และโยงใยกับปัญหาสังคมและปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ขณะที่เครื่องบำรุงบำเรอความสุขเพิ่มพูนพร้อมขึ้น อาการแห่งความทุกข์และความขาดแคลนโหยหาความสุขที่ตัวคน กลับแสดงออกมาเด่นชัดและดาษดื่นมากขึ้น

ท่ามกลางความมั่งคั่งพร้อม ในสังคมที่พัฒนาแล้วในแบบสมัยใหม่ อาการเหี่ยวแห้งด้วยทุกข์และขาดแคลนโหยหาความสุขนี้ ยิ่งฟ้องตัวเองออกมา ดั่งเห็นได้ชัดในสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1950s เรื่อยมา มีขบวนการปฏิเสธวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่เขาเห็นว่าเก๋าครีเขลาน่าเบื่อหน่าย และแสวงหาทางออกในวิถีแห่งธรรมชาติและวิถีปฏิบัติทางจิตแบบศาสนาตะวันออก เกิดขึ้นต่อเนื่องมาไม่ขาดสาย เริ่มแต่ Beat Generation (บางทีเรียก Beat Culture) ต่อด้วย Hippies (บางทีเรียก Hippie Culture) ซึ่งเป็นพวกวัฒนธรรมทวนกระแส (counterculture) อันพ่วงมากับการใช้ยาเสพติด ตามด้วยกระบวนวิถีปฏิบัติและขบวนการที่อ้างศาสนาโดยตรงมากขึ้น เช่น TM (Transcendental Meditation), Hare Krishna, Unification Church แล้วก็มาประสานกับการฆ่าตัวตายของเด็กวัยรุ่นที่มีสถิติพุ่งสูง (teenage suicide) พฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรงในหมู่เด็กนักเรียนถึงขนาดเอาปืนไปยิงครูและเพื่อนนักเรียน (increased aggressiveness in children) จนมาถึงโรคอ้วนตั้งแต่เด็ก (obesity among children)

เมื่อโล่งพ้นจากการแข่งอำนาจกับค่ายคอมมิวนิสต์ ระบบทุนนิยมเสรีแบบอเมริกันก็แผ่ขยายอิทธิพลไปครอบคลุมและครอบงำโลกเต็มที่ ซึ่งก็หมายถึงการที่จะต้องรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดจากอารยธรรมทั้งหมดด้วย

ปัจจุบันนี้ เรากำลังมาอยู่ภายใต้การครอบงำของ**โลกาภิวัตน์** ซึ่งเป็นโลกาภิวัตน์ที่ฝ่าย**ทุนนิยมเสรีเอาไอที**เป็นเครื่องมือในการครอบงำโลก โดยประสานกับระบบการสนองความต้องการเสพบริโภค เพื่อให้การเสพบริโภค

ของมนุษย์กลายเป็นเครื่องมือของเขา ในการแสวงหาผลประโยชน์

พร้อมกันนั้น ในขณะที่มิได้มีการพัฒนามนุษย์ ก็มีการย่ำแย่ ล่อเร้า ปลุกปั่น สร้างกระแส ให้มนุษย์ยิ่งหลงใหลในการเสพบริโภคมากยิ่งขึ้น และมนุษย์ที่ได้พัฒนา ก็ยิ่งมีความสุขที่พึงพาสีงเสพบริโภคมากขึ้น แล้วก็ยิ่งเบียดเบียนกันมากขึ้น ทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ขณะที่ตัวมนุษย์เองก็ไม่ได้มีความสุขมากขึ้นเลย

ทั้งนี้ก็เพราะว่า เมื่อเขาไม่มีการพัฒนาที่ถูกต้องตามธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์ของเขา แล้วโดยไม่ตระหนักรู้ เขาก็พัฒนาความชินชา พัฒนาความเบื่อหน่าย ความเหงาม ความว่างเหว แล้วทุกข์ก็มากขึ้น เพราะจิตใจไปพึงพาสีงต่อวัตถุ พอเมื่อวัตถุ ก็เคว้งคว้างเลื่อนลอย แล้วก็ท้อถอยเหงามว่าเหว เทียมแห้ง เพราะความมอญุ่นจากความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ ก็สูญเสียไปแล้ว และการพัฒนาทางด้านจิตใจที่จะให้มีความสุขในตัวเองเขาก็ไม่ได้สร้างไว้ ยิ่งกว่านั้น ความสามารถที่จะมีความสุขก็ลดน้อยหรือหดหายไปแล้ว ความทุกข์ก็ระดมท่วมทับคนมากขึ้นๆ เพราะฉะนั้นก็จึงต้องเกิดปัญหาแน่นอน

แล้วก็อย่างที่ว่า พอหันไปหาระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง และระบบทั้งหลายในทางสังคม ก็เป็นแบบแยกส่วนไปหมด และเมื่อมันแยกเป็นส่วนๆ แล้ว ก็ยิ่งก่อปัญหามากขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งมันก็ไม่เอื้อ ไม่โยงกับการศึกษา ไม่เอื้อต่อการศึกษา ดังจะเห็นง่ายๆ ว่า เศรษฐกิจและการเมืองปัจจุบัน ในระบบประชาธิปไตยตลาดเสรีทุนนิยมบริโภคนิยม เอื้อต่อการเสพ แต่ไม่เอื้อต่อการศึกษา

เมื่อระบบทั้งหลายในสังคมเป็นอย่างนี้ **ไอที** แทนที่จะสืบบทบาทหลักในการสร้างสรรค์ปัญญา ก็กลับมาเด่นในด้านเป็นเครื่องมือของตัณหา ที่มนุษย์ใช้ล่อเร้าปลุกปั่นและครอบงำกันเอง ภายใต้อำนาจบงการของตัณหาอันจนทำให้กระแส**บริโภคนิยมเสพเสรี**นี้ เป็น**โลกาภิวัตน์**ที่แผ่คลุมครอบงำไปทั่ว พุดลั่นๆ ว่า เข้าสู่ยุค**ไอที** ในกระแส**โลกาภิวัตน์**แห่งตัณหา

จึงควรคิดกันให้ดีกว่า จะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงใหม่กันอย่างไร ทำอย่างไรเราจะจัดสังคมให้เป็นองค์กรรวมที่มีการพัฒนามนุษย์อยู่เสมอ ถ้าจัดอย่างนี้ เราก็จะเห็นจุดหมายของเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้นนั้น คือ เราจะมองว่า เศรษฐกิจและการเมือง อะไรต่างๆ เหล่านี้ ที่จริงมันก็คือการจัดสภาพแวดล้อม เพื่ออะไร เพื่อเกื้อหนุนให้มนุษย์มีโอกาสมากขึ้นในการพัฒนาชีวิต

แต่ที่เราจัดระบบเศรษฐกิจ การเมือง และระบบการต่างๆ ในทางสังคมเวลานี้ เราไม่ได้คิดจะช่วยให้มนุษย์มีโอกาสในการพัฒนาชีวิตเลย ไม่เกื้อหนุนเขาเลย แต่กลับไปผลักดันให้เขาเสพรวิโคคอย่างสยบมัวเมามากขึ้น

ทุกคนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม อย่างน้อยจะต้องมีปัญญาที่แยกได้ ระหว่างไอทีที่เป็นทาสของตัณหา กับไอทีเพื่อปัญญาที่สร้างสรรค์ โดยเฉพาะผู้บริหารประเทศ ซึ่งกุมนโยบายที่นำทิศทางของสังคม จะต้องมีความเข้าใจที่ชัดเจน และมีเจตจำนงที่มุ่งมั่นแน่วแน่ไป ในการปฏิบัติต่อไอที ทั้งในระดับของผู้ผลิต ในระดับของผู้นำเสนอ และในระดับของผู้เสพ-บริโภค-ใช้ให้เป็นไปในทางแห่งปัญญาสร้างสรรค์ ที่เอื้อเกื้อหนุนต่อการพัฒนามนุษย์

ขอให้จับสาระให้ได้ สาระของเรื่องทั้งหมดอยู่ที่ว่า เราต้องจัดระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และสังคมนี้ ให้เป็นสภาพเอื้อต่อการที่มนุษย์จะพัฒนาชีวิตของตน แล้วชีวิตมนุษย์ที่พัฒนาดีนี้ ก็จะกลับมาเอื้อต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ให้ระบบสัมพันธ์ของทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอยู่เป็นไปด้วยดี

นี่ก็เป็นแง่ต่างๆ ที่เอามาพูดหลายเรื่องแล้ว ก็ยังไม่จบ มันไม่รู้จักจบหรือ เพราะมีเรื่องให้พูดไปเรื่อยๆ แล้วแต่ว่าจะจับแง่ไหนขึ้นมา

เมื่อคืนเราก็มองที่โมเดลที่หนึ่ง คือเรื่องของสภาธรรม ระบบของจักรวาลหรือสรรพสิ่ง ที่เป็นระบบแห่งความสัมพันธ์อันหนึ่งอันเดียวกัน และโมเดลที่สอง คือเรื่องของสถานะและบทบาทของมนุษย์ ที่ว่าเป็นองค์กรรวมพิเศษ ที่มีคุณสมบัติซึ่งพัฒนาได้ และเมื่อพัฒนาดีแล้ว ก็จะกลับมาช่วยจัด

ปรับให้ทั้งระบบนี้สัมพันธ์กันในทางที่เกื้อกูลกันยิ่งขึ้น ลดการเบียดเบียนลง
ก้าวไปสู่ภาวะที่จะเป็นโลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน อันนี้คือจุดหมาย

ถ้าทำอย่างที่ว่ามานี้ เพื่อให้เป็นโลกที่เป็นสุขไร้การเบียดเบียนได้ ก็ใช้ได้
เป็นเรื่องที่ใหญ่ แต่ต้องได้แนวคิดก่อน ถ้าไม่มีแนวคิดพื้นฐาน ก็เดินหน้าไม่ได้

อย่างที่ได้ออกแล้วว่า แนวคิดที่ครอบงำอารยธรรมของโลกต่อเนื่อง
มาจนถึงอุดมการณ์ใหญ่ ๒ ค่าย คือ สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ กับทุนนิยมเสรี
ถึงแม้จะเป็นปฏิปักษ์กัน แต่ที่แท้มีจุดรวมอยู่ในแนวคิดโบราณอันเดียวกัน คือ
แนวคิดพิชิตธรรมชาติ และความคิดแยกส่วน บนฐานแห่งวัตถุนิยม

ทั้งสองค่ายมองความจริงด้านเดียว คือมองแต่ด้านที่จะจัดระบบ
โครงสร้างของสังคมที่รองรับมนุษย์ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม
โดยไม่มองอย่างตระหนักรู้ต่อความจริงด้านธรรมชาติของมนุษย์ เสมือนถือว่า
ธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นภาวะนิ่งตาย เช่นมีความต้องการอย่างเดียวและ
เหมือนกันหมด จึงต่างก็จัดการสังคมดิ้นไปข้างเดียว และสุดโต่งไปคนละทาง

ฝ่ายหนึ่งฝืนใจบุคคลเหมือนบังคับให้ทั้งสังคมต้องยอมที่จะเป็นอยู่
เสมอเหมือนกัน อีกฝ่ายหนึ่งปล่อยตามใจบุคคลเหมือนจะให้ได้เต็มที่แห่ง
ความปรารถนาในขอบเขตเพียงไม่ละเมิดกติกาที่จะไปก้าวล่วงผู้อื่น

แล้วในที่สุด ทั้งสองอุดมการณ์ ที่มองความจริงข้างเดียว และปฏิบัติ
การสุดโต่งนั้น ก็จะไม่สามารถนำมนุษย์ไปถึงจุดหมายแห่งความมีสันติสุขได้

บัดนี้ ค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ เมื่อฝืนใจถูกบังคับจน**บุคคลทน
ไม่ไหว** สังคมก็ล่มสลายลงไป เหลือแต่ค่ายทุนนิยมเสรี ที่พยายามตามใจสนอง
ความต้องการของปัจเจกชนจนเกิดความขัดแย้งทั่วไปหมด ทั้งความขัดแย้ง
ระหว่างบุคคลกับสังคม ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จนแม้กระทั่ง
ความขัดแย้งในตัวของมนุษย์เอง คือระหว่างชีวิตของเขาที่เป็นส่วนแห่งธรรมชาติ
กับความเป็นบุคคลของเขาที่เป็นส่วนแห่งสังคม แล้วในที่สุดก็จะเป็นอย่างนี้

ว่าแล้ว คือ **ธรรมชาติก็จะทนไม่ไหว** (ทั้งธรรมชาติที่เป็นสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติที่เป็นชีวิตของเขาเอง) แล้วคราวนี้จะล่มสลายกันทั้งโลก

มนุษย์ไม่มีทางที่จะอยู่ดี หรือแม้แต่อยู่รอด ด้วยแนวคิดของอารยธรรมที่เป็นโลกาภิวัตน์อยู่ในขณะนี้ ซึ่งเป็นทางตัน และใช้ความสามารถของมนุษย์เพียงครั้งเดียวในการจัดการทางสังคม

ทั้งที่เข้าสู่สหัสวรรษใหม่แล้ว และฉลองกันด้วยความตื่นตื่น พร้อมทั้งหวังอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ก็อยู่กันแค่ความรู้สึก ฉลองแล้วก็เวียนกันอยู่ในวังวนแห่งแนวคิดและระบบอันเดิม ไม้ไปไหน

ทางเลือกใหม่ที่เป็นทางออกมีอยู่แล้ว คือ **แนวคิดมัชฌิมา** ที่สมดุลระหว่างการสนองความต้องการของบุคคล กับการสนองความต้องการของชีวิต โดยเอื้อให้บุคคลได้ฝึกที่จะพัฒนาความต้องการที่สูงขึ้นไป (ไม่มัวชื่นฝันใจ แต่ก็ไม่ใช่ปล่อยตามใจ)

ไม่ใช่ว่าสังคมเจริญด้วยอารยธรรม แต่คนที่ถือตัวว่ามี freedom นักหนา ใช้เสรีภาพนั้นทำตัวให้เป็นอิสระจากความทุกข์ไม่ได้ แต่กลับใช้เสรีภาพในทางที่จะก่อทุกข์ภัย เริ่มตั้งแต่ทำลายสุขภาพของตนเอง เช่นพอสังคมมั่งคั่งพร้อม ก็มาติดกับแค่ปัญหาโรคอ้วน (obesity) เป็นทาสของกามารมณ์และสิ่งเสพติด **ไม่มีความสุขจริงแท้ ได้แต่หาความสุข** แย่งชิงกัน และทำหั่นธรรมชาติเรื่อยไป

ถ้าระบบตั้งอยู่บนฐานของหลักการซึ่งเกิดจากแนวคิดที่ถูกต้อง เสรีภาพมีแต่ต้องช่วยให้คนมีชีวิตดีงาม เกื้อหนุนธรรมชาติให้รื่นรมย์ และนำสังคมสู่สันติสุข

อีกนัยหนึ่ง การจัดการสังคมให้คนมี freedom of choice เท่านั้นไม่พอ แต่ต้องบรรจบกับการจัดการให้คนในสังคมมีปัญญามองเห็น choices ได้มากที่สุด และสามารถทำ wise choice เพื่อให้ได้ right choice ด้วย

ถึงตอนนั้นก็จะมีเอกภาพในนานาภาพ (unity in diversity) หรือความหลากหลายในความเป็นหนึ่งแท้ ที่เป็นไปโดยหลักการ ซึ่งมีใช้เป็นการยอมรับหรือปรับตัวเข้ากับสภาพที่มีอยู่หรือต้องจำยอม

ตาม**แนวคิดมัชฌิมา**นี้ ระบบทุกอย่าง ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จะมีแกนร่วมให้ประสานกลมกลืนและก้าวไปในทางแห่งสันติสุขเป็นอันเดียวกัน ไม่ปะทะปะปายป็นกายเกยขัดแย้งรังุ่นกันไปมาอย่างที่เป็นอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สถาบันสังคมทั้งหลายก็จะมีคามหมายและจุดหมายที่ชัดเจน

แนวคิดมัชฌิมานี้ จึงมีความสมบูรณ์ โดยเป็นองค์รวมที่บูรณาการแต่พร้อมกันนั้นก็เรียกร้องความสามารถที่ครบถ้วนรอบด้าน มิใช่ว่ามีความสามารถเพียงด้านเดียวก็มาจัดการสังคมมนุษย์ อย่างพวกที่มีแนวคิดคู่แข่งตรงข้ามกันสองฝ่ายที่ว่ามาแล้ว จึงเป็นแนวคิด เป็นระบบ และเป็นอุดมการณ์ที่ทำทหายความสามารถของคนยุคไอทีแท้ ที่สามารถข้ามกระแสโลกาภิวัตน์ปัจจุบันไปใช้ไอทีในการริเริ่มสร้างสรรค์อย่างใหม่ ที่จะก้าวไปในสหัศจรรย์ใหม่นั้น

เป็นอันได้พูดในประเด็นที่เป็นหลักใหญ่ไปพอสมควรแล้ว

ที่นี้ก็มาคุยกันในแง่ของประเด็นปลีกย่อยต่อไป

ถาม-ตอบ

“อยากจะเรียนถามพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ว่า ในทางปัญญา สามนี้ ไอทีนี่มันจะอยู่ใน สุตมยปัญญา หรือว่ามีการพัฒนาไปให้ครบ สามกระบวนการ คือตื่นเข้ามา ก็ได้ฟังข่าวได้อ่านหนังสือพิมพ์อะไรนี้ ทั้งหมดมันเป็น สุตมยปัญญา แต่ว่าปัญญาอีกสองอย่างมันเพิ่มหรือว่ายังไง”

- มันเป็นสุตะ แต่มันอาจจะไม่มีปัญญา ปัญญามันอยู่ที่คน พวกข่าวสารนั้น เป็นแค่สุตะ คนฟังอ่านไปแล้ว จะได้ปัญญาหรือไม่ ไม่แน่ ที่เป็นปัญหายุ่งยากก็คือ ปัจจุบันมีแต่ Information แต่ปัญญาไม่เกิด เพราะว่า Information เหล่านั้นคนรับก็ไม่ใช่ ไม่ใช่คนรับก็ไม่ใช่ แล้วกลายเป็นอย่างที่ว่าคนถูกกระทำ ไม่ใช่ใช้คนเป็นผู้กระทำต่อข่าวสาร

เช่นว่า มีพวกที่เจตนาจัดสรรปรุงแต่ง Information บางอย่างขึ้นมา เพื่อจะล่อหลอก ปลุกเร้า หรือปั่นกระแส หรือแม้แต่เพื่อจะสนองความต้องการในการเสพบริโภคเท่านั้น แล้วคนก็ถูกกระทำโดยที่ว่าเป็น ไหล ตื่น ตื่น ไปตามที่เขาส่งมา ก็เป็นฝ่ายที่ถูกปั่น คนไทยจะเป็นฝ่ายถูกปั่น Information เสียมาก แต่ไม่ค่อยได้กระทำอะไรต่อ Information

หนึ่ง ไม่ใฝ่สืบค้นหาข่าวสารข้อมูลเอง ที่จริงจะต้องเอา Information ที่เขาแพร่มานี้เป็นตัวสะกิด พอมันสะกิดปั๊บ ถ้าเรื่องอะไรเกี่ยวข้องกับสำคัญหรือสนใจ เราก็ค้นหา Information ต่อให้ถึงความจริง จุดนี้เป็นเรื่องสำคัญ เราจับจุดให้ได้ก่อน ต้องมีกระบวนการ ต้องรู้จักคัดเลือก พอคัดเลือกเสร็จปั๊บ จับจุดค้นเลยทีนี้ ตอนแรกคัด คัดแล้วก็ค้น พอค้นเองก็คือเริ่มเป็นผู้กระทำต่อมัน ไม่ใช่ไปคอยรอเขาปั่นอย่างเดียว แม้แต่พวกบทวิจารณ์ก็ไม่ใช่อคอยแต่รับ เช่นรอหนังสือพิมพ์ว่า ทิวว่า แล้วก็วิ่งไปตามเขา ซึ่งบางทีมีแต่ความคิดเห็น ไม่มีความรู้เลย ขอให้ดูเถอะ เดี่ยวนี้ สื่อเยอะแยะเลย มี

แต่ความคิดเห็น ความรู้ไม่มี ก็เลยกลายเป็นเพียงการแสดงความรู้สึก

สอง แล้วก็มาหุ่กันนักเดี๋ยวนี้ บอกว่าให้เด็กไทยกล้าแสดงความคิดเห็น จึงต้องยกกันเรื่องว่าถ้าบอกแค่นี้ผิด เด็กไทยนี้ไอ้เรื่องกล้าละไว้นักเดี๋ยวนี้ ที่ว่ากล้าๆ ดูเถอะหลายเรื่อง มันน่าฝรั่งหมดแล้ว ส่วนที่ฝรั่งมีดี มันไม่ได้อยู่ที่กล้าแสดงความคิดเห็น จริงอยู่เดิมนักเด็กรไทยซื่อๆ แต่เวลานี้มันตรงข้ามกับซื่อๆไปไกลนักหนาแล้ว

เรื่องนี้ต้องจับจุดให้ได้ สารของฝรั่งเขาเน้นที่การหาความรู้ ส่วนความคิดเห็นมันมาเป็นตัวประกอบ ตัวแท้คือ **ต้องการความรู้** เพราะความรู้เป็นตัวไขไปสู่ความจริง และเป็นฐานของการคิดเห็นที่จะมีความหมายในการจัดการแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์ก็ตาม นอกจากนั้น การแสดงความคิดเห็นก็เพื่อเปิดแนวทางช่องทางที่จะได้ความรู้ต่อยิ่งขึ้นไปอีก

ที่นี่ คนที่มีแต่ความคิดเห็น โดยไม่ได้ไปสัมพันธ์กับความรู้ การแสดงความคิดเห็นของเขาก็เป็นเพียงการแสดงความรู้สึก

ตอนนี่ว่ากันและทะเลาะเอะเอะไปเลย มีแต่ความคิดเห็นตามความรู้สึก รู้สึกยังไง ชอบใจ-ไม่ชอบใจ ก็ว่าไปตามนั้น ถ้าเป็นความคิดเห็นแค่ตามความรู้สึก ก็ไม่ไหวแล้ว ได้แค่ความรู้สึก ชอบใจก็ว่าอย่างนี้ คิดอย่างนี้ ไม่ชอบใจก็คิดก็ว่าไปอีกอย่างหนึ่ง

เราต้องมีกระบวนการค้นหาความรู้ เด็กไทยจะต้องฝึกความใฝ่รู้ และต้องเป็นนักสืบค้นหาความรู้ ต้องเอาอันนี้ให้ได้ เอ้อ... Information มาบีบคั้ดก่อน เรื่องนี้สำคัญ มีผลต่อชีวิตต่อสังคม ทีนี้ค้นเจาะเลย ค้นไป ถ้ายังไม่ชัดเจน ไม่ยอมหยุด นี่แหละอินเทอร์เน็ตจึงจะมีประโยชน์ ไม่งั้นใช้อินเทอร์เน็ตไปทำอะไรไม่รู้ ไม่ได้เรื่อง ต้องไปค้นหาความรู้ และค้นหาให้ได้ ความรู้ชัดเจน แล้วก็เอาความรู้นั้นมาใช้

ตอนนี้ พอความรู้มันชัดเจน ความคิดเห็นก็จะสร้างสรรค์และมีความ

หมาย แต่ถ้าความรู้ไม่ชัด ความคิดเห็นก็เป็นแค่ความรู้สึกไปหมด ได้แค่ชอบใจไม่ชอบใจ ไม่ได้เรื่อง ฉะนั้น สังคมไทยไปไม่รอดหรอกถ้าอยู่กันอย่างนี้ อ่านหนังสือพิมพ์มีแต่ความคิดเห็นที่ไปตามความรู้สึกเสียมาก หรือมีความรู้ชนิดๆ หน่อยๆ ก็ตัดสินใจแล้ว

อีกอันหนึ่งที่สังคมขาดไม่ได้ ก็คือ การให้ความรู้ชนิดที่เป็นข้อมูลล้วนๆ ที่เป็นกลางๆ หรือข้อมูลบริสุทธิ์ ไม่มีความรู้สึก ไม่มีความคิดเห็น ไม่มีการวิจารณ์ประกอบ อันนี้เป็นความรู้ประเภทที่หนึ่ง ซึ่งสังคมไทยขาดมาก

การให้ความรู้ล้วนๆ หรือข้อมูลข้อเท็จจริงบริสุทธิ์ เป็นการเคารพผู้ฟังและผู้อ่าน เพราะผู้ฟังผู้อ่านเขามีสมองของเขา ขอให้เขาได้ข้อมูลความรู้ก็แล้วกัน แล้วเขาจะคิดได้ ถ้าเคารพเขาต้องให้ความรู้ ถ้าคุณไปแสดงความคิดเห็นเลย อาจจะกลายเป็นแสดงว่าคุณไม่เคารพเขา อะไรกันนี้ อีกอีกบ๊อบไปรู้อะไรมาคิด ยังไม่ทันจะแจ้งชัดเจเนเลย ออกความคิดเห็นมาแล้วอย่างนั้น อย่างนี้แบบตัดสินใจเลย

อย่างเรื่องภาคใต้นี้ ฟังวิทยุดูหนังสือพิมพ์เถอะ มีแต่ความคิดเห็น รู้ชนิดรู้หน่อยอะไรไม่แจ่ม ก็ว่าเป็นตาเห็น ไม่ได้เป็นเรื่องเลย มันก็เลยไม่พัฒนามนุษย์ การศึกษาก็เลยไม่ก้าวหน้า

เอาละ ขอข้อมูลความรู้ล้วนๆ บริสุทธิ์ ให้ชัดเจนถ่องแท้ที่สุด ให้สังคมนี้เต็มไปด้วยความรู้ที่ชัดเจนถึงความจริง เมื่อเรารู้จักให้ความรู้ที่บริสุทธิ์อย่างนี้ แล้วก็ให้คนของเรารู้จักทำต่อความรู้อย่างที่ว่านี้ รู้จักรับ รู้จักคัดเลือก รู้จักค้นหา แล้วรู้จักนำมาใช้ประโยชน์ ตอนนั้นแล้วก็รู้จักแสดงความคิดเห็น รู้จักสื่อสาร กระบวนการพัฒนาปัญญา ก็จะดำเนินไปได้ดีขึ้น ไม่งั้นเราก็วนเวียนอยู่อย่างนี้แหละ

ถ้าไม่มีความรู้มาเปิด มาขยายขอบเขต ก็ติดอยู่ในวังวนนี้เอง เพราะความรู้เป็นตัวขยายขอบเขต เปิดพรมแดน ทะลุด้านออกไป

ความคิดเห็นของคนมันก็อยู่แค่นั้นขอบเขตของความรู้เท่านั้น เมื่อ
แกมีความรู้อยู่แค่นั้น แกก็แสดงความคิดเห็นได้ในขอบเขตความรู้แค่นั้น แก
จะแสดงได้แปลกประหลาด มีรส แกก็ต้องเอาความรู้ลึกลงมาใส่ ฎุกใหม่ มันก็
เลยสนุกไปกับความรู้สึก ประจวบเหมาะ แต่คนไม่พัฒนา สังคมไม่รอด

สังคมที่จะพัฒนา คนต้องมีความเข้มแข็งทางปัญญา แค่อ่อนแอ
ทางกาย เข้มแข็งทางพลังอาวุธ มันไม่พอ เข้มแข็งทางจิตใจก็ดี แต่ก็ไม่พอ ต้น
อีก พวกนี้ต้องเป็นตัวรับใช้ ต้องเข้มแข็งทางปัญญา จึงจะแข่งจะนำเขาได้

สังคมของเราขาดความเข้มแข็งทางปัญญา ต้องเน้นให้พัฒนา
ความเข้มแข็งทางปัญญาให้ได้ แล้วก็จะได้เกิดความรู้จักตัวเอง และมอง
สถานการณ์โลกถูก

คนที่มีความรู้ จะมองสถานการณ์ทุกอย่างด้วยความเข้าใจ และตั้ง
ท่าที่ถูกต้อง ถ้าเราไม่รู้สถานการณ์ เราตั้งท่าที่ไม่ถูกต้อง เหมือนอย่างเรื่อง
ภาคใต้ คนไม่รู้ไม่เข้าใจก็ตั้งท่าที่ไม่ถูก ถ้าเรารู้จริงรู้ชัด เราก็กวางท่าที่ถูก

เป็นอันว่า ในเรื่อง**สุดมยปัญญา**นั้น ถ้าเป็นกันอย่างนี้ ไม่ต้องพูดถึง
ว่าจะเกิดปัญญาเลย แม้แต่แค่**สุดะ** ก็ยังกะพร่องกะแพรงเต็มที

สุดมยปัญญา แปลว่าปัญญาที่เกิดจากสุดะ เมื่อ**สุดะ** คือข่าวสารข้อ
มูล ก็ยังไม่ชัดไม่พอ แล้วสุดมยปัญญาจะเกิดขึ้นมาอย่างไร

“เรื่องภาคใต้ คนขาดความรู้ล้วนๆ ก็เลยนำมาซึ่งความอ่อนแอทางจิตใจ
ทางปัญญา”

- ความรู้ที่ขาดมาก ความรู้ข้อมูลข้อเท็จจริงล้วนๆ นี้ไม่ค่อยใส่ใจกัน ทั้งที่
มันเป็นฐานก่อนอะไรอื่นทั้งหมด ไซริเปล่า ประเทศอื่นเขาเกิดเรื่องอย่างนี้
หรือเรื่องเดียวกันนี้ เขาทำอย่างไรกันบ้าง โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ต้องรู้

หมด นี่ไม่รู้เลย ก็มาคิดว่าว่ากันเองอยู่นั่นแหละ เวลานี้ มันเป็นอย่างนั้นนะ

เรื่องอย่างเดียวกัน ปัญหาเดียวกันกับในเมืองไทยนี้ อาจจะเคยเกิดที่มาเลเซีย อินโดนีเซีย เรื่องเกิดยังไง รัฐและสื่อมวลชนเอามาเล่ากันให้หมดให้รู้กันไปเลย เล่าอย่างที่ว่าแล้ว คือเป็นข้อมูลข้อเท็จจริงล้วนๆ ไม่มีความเห็น ไม่มีการปรุงแต่ง ไม่มีความรู้สึกอะไรทั้งนั้น และคนต้องมีความไม่ใ้รู้ อยากจะรู้อยากถึงความจริง อย่างนี้ ประชาชนจึงจะวางตัวถูกต้องต่อสถานการณ์ สังคมจึงจะเจริญพัฒนา เพราะฉะนั้น ที่เป็นกันอยู่นี้มันไม่ไหวหรอก เป็นสังคมที่อยู่ในวังวนแล้ว

ตัวอย่างง่ายๆ เรื่องฮิยาบ (hijab) ผ้าคลุมศีรษะของสตรีมุสลิม ที่ในเมืองไทยเปิดโอกาสให้ใช้กันนี้ รัฐและสื่อทั้งหลายก็ควรเผยแพร่ข้อมูลความรู้ล้วนๆ ที่ไร้ความเห็นอย่างที่ว่าแล้ว คือให้ความรู้แก่ประชาชนว่า ในประเทศทั้งหลายเขาปฏิบัติกันอย่างไร

โดยเฉพาะในประเทศมุสลิมเอง อย่างในประเทศตุรกีที่มีประชากร ๘๘% เป็นมุสลิม แต่เป็นคามิยรัฐ (secular state) เขามีกฎหมายห้ามสตรีแต่งฮิยาบเข้าไปในสถานศึกษาและในสถานที่ราชการ เมื่อปี ๒๕๔๒ (ค.ศ.1999) สตรีท่านหนึ่งได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. แล้วแต่งชุดฮิยาบเข้าไปในสภา เลยถูกห้ามเข้าสภา หรืออย่างในอินโดนีเซียที่เป็นประเทศมีประชากรมุสลิมมากที่สุดในโลก ก็มีกฎหมายห้ามอย่างน้อยตั้งแต่ปี 1985 ไม่ให้นักเรียนหญิงแต่งฮิยาบในโรงเรียนรัฐบาล อย่างนี้เป็นต้น

ถ้าประชาชนมีความรู้อย่างนี้ คนไทยแทนที่จะมาค่อนข้างกันให้เกิดปมด้อย ก็เกิดความรู้สึกภูมิใจว่าประเทศของเราเป็นดินแดนแห่งเสรีภาพ ที่ให้โอกาสแก่คนทุกหมู่เหล่ามากกว่าหลายประเทศที่น่าจะให้โอกาสในเรื่องนี้มาก่อนเราเสียอีก

“ตอนนี้เราจะพัฒนาอย่างไรให้การรับรู้ทางอินทรีย์ของคนรุ่นใหม่หรือเด็กรุ่นใหม่ ให้เขาสามารถที่จะเลือกได้ถูก หรือสามารถที่จะพัฒนาอินทรีย์รับรู้ได้ละครับ”

- ต้องแก้กันตั้งแต่การเลี้ยงดูในครอบครัว ไปจนถึงเปลี่ยนนิสัยของสังคม ก็อย่างที่ว่านั่นแหละ เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ต้องรู้เข้าใจ ไม่ใช่ให้ลูกติดอยู่แค่ความรู้สึกที่ได้สนองความต้องการเสพ ที่มีสุข-ทุกข์แค่จากชอบใจ ไม่ชอบใจ ให้เขาเริ่มพัฒนาความอยากรู้ แล้วก็รู้จักค้น และเป็นผู้กระทำต่อความรู้ ไม่ใช่เป็นผู้ถูกกระทำอยู่เรื่อย ตามกระตุ้นให้เขาได้คิดว่า เธอเป็นผู้ทำหรือถูกกระทำ ถูกกระทำมากกว่าใช้ไหม แล้วเธอเป็นผู้เสพบริโภคมากกว่า หรือเป็นผู้ศึกษา มากกว่า ตอบได้เลยใช้ไหม ว่าเป็นผู้เสพ ที่จริงเป็นนักเสพไปแล้ว แทบไม่ศึกษาเลย แล้วข้อมูลความรู้จะมีประโยชน์อะไรเล่า ถ้าเราไม่ศึกษา

แล้วเดี๋ยวนี้ก็ชอบใช้ถ้อยคำอย่างนั้นด้วยนะ บอกว่า "บริโภคข่าวสารข้อมูล" ทำไม่ไม่บอกว่า**ศึกษาข่าวสารข้อมูล** นี่เป็นเพราะสังคมของเราก็ไม่ได้เตือนกันด้วย จนกลายเป็นสังคมของนักเสพ ที่มีนิสัยคอยจะเสพไปทุกอย่างแม้กระทั่งข่าวสาร เอาแค่นั้น แล้วก็เลยได้แค่นั้น ต้องมีสติดูคิดกันบ้าง แล้วก็ให้แง่มุมที่จะเตือนสำนึกกัน ใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายไปสู่ความคิดที่จะศึกษา กระตุ้นให้เด็กชอบค้นหาความรู้

พอเริ่มค้นแล้ว เขาจะสนุก มันอยากรู้จริงละคราวนี้ ก็ค้นกันให้ทะลุปรุโปร่งไปเลย เอาให้ถึงที่สุด คือฝรั่งเขามีนิสัยอันนี้ก่อน เขาอยากรู้อะไรนิดเดียวก็ไปได้สุดซั้วโลกเลย จริงไหม มันเป็นมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว ไม่ใช่เดินทางไปหาข้อมูลเท่านั้นนะ ชีวิตทั้งชีวิตเขาปล่อยให้เรื่องนั้นได้เลย เชื่อไหม อยากรู้อะไรเรื่องเดียวทั้งชีวิตเขายอมอุทิศเลย คนไทยไม่เอาเลยใช้ไหม ก็อยู่กับการเสพสนุกสนาน

แล้วก็อย่างว่า ไปตีความแม่แต่ child-centered education บอก

ว่าเรียนให้สนุก ก็สนุกจัดตั้ง มีความสุขแบบจัดตั้ง จนเด็กเคยตัว คอยรอเป็นผู้รับอย่างเดียว ต่อไปเมื่อไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง พอโลกมันไม่ตามใจ ก็กลายเป็นว่าอยู่ด้วยความทุกข์ *ความใฝ่รู้ก็ไม่มีอยู่แล้ว ยังเอาความอ่อนแอใส่แถมเข้าไปอีก*

“ถ้าอย่างนั้น โรงเรียนในวิถีพุทธยังมีโอกาสที่จะพัฒนาในแนวทางนี้ไหมครับ”

- ก็นี่แหละ ต้องอยู่ที่ความเข้าใจแนวคิด ไม่รู้ว่า แนวคิดนี้จะยอมรับกันแค่ไหน และจะเอาไปใช้กันแค่ไหน จะติดอยู่ในใจแค่ไหน

“วงเวียนอย่างนี้มันจะหมุนเร็วขึ้นไหมครับว่า โลกย่อยสลายตัวเอง หรือว่ามนุษย์นี้จะย่อยสลายชนชาติได้เร็วขึ้น”

- มันมีทางเป็นไปได้เยอะอยู่ คือมนุษย์นี้ขึ้นต่อการให้โอกาสด้วย หมายถึง ทั้งช่องทางและโอกาส ทำไมเรามีกฎหมาย ทำไมเรามีระเบียบวินัย ทำไมเรามีการจัดตั้งสังคม แม้แต่จัดระบบชุมชน แม้แต่คณะสงฆ์นี้จัดขึ้นมาเพื่ออะไร เพราะเรามีจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่ง เช่น เราต้องการพัฒนามนุษย์ไปสู่จุดหมายของชุมชน แล้วเราก็จัดระบบชุมชนนั้น จัดวินัย จัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการที่เขาจะมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับการพัฒนาไปสู่จุดหมายนั้น

ถ้ามองภาพรวมก็อย่างแนวคิดเมื่อีกว่า ถ้าเราถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องมีการเรียนรู้ ต้องพัฒนาชีวิตของเขา เราก็ต้องจัดสภาพแวดล้อมทุกอย่าง ให้เอื้อเกื้อกูลหนุนให้เขาพัฒนาชีวิตได้ดี ระบบเศรษฐกิจสังคมการเมือง สิ่งแวดล้อมทุกอย่าง ต้องมาเกื้อหนุนหมด นี่คือระบบที่จัดสรรให้คนมี **โอกาส** ในการพัฒนา

แต่ที่นี้ ถ้ามนุษย์อยู่เรื่อยเปื่อยไปตามธรรมดาที่เขาไม่จัดระบบ ไม่มี

ระเบียบ มันก็จะมีสิ่งดีบ้าง สิ่งร้ายบ้าง เป็นช่องทางที่จะไปช่องไหนก็ได้ ซึ่งมนุษย์ส่วนมากก็จะตามใจตัวเองใช้ใหม่ เมื่อมีช่องทางเสพ กับช่องทางศึกษา คนจำนวนมากก็จะไปทางเสพบริโภคสนองความรู้สึกชอบใจ

สังคมปัจจุบันนี้เหมือนกับปล่อยช่องทางไว้ ไม่ได้จัดสรรโอกาส แล้วก็ไม่มีแนวคิดที่ว่าจะจัดด้วยความมุ่งหมายอะไร เขาไม่ได้คิดว่าจะจัดระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เป็นสภาพเอื้อเกื้อหนุนให้บุคคลมีโอกาสในการพัฒนาชีวิต เขาคิดเพียงแค่ว่าให้มันอยู่กันดี ให้มันได้สนองความต้องการของมันตามสบาย อาจจะต้องคิดถึงขนาดนี้ก็ได้ ที่นี้ก็หาสิ่งเสพบำรุงบำเรอมาให้ แล้วมนุษย์เมื่อมีโอกาสและมีช่องทางอย่างนี้ เขาจะไปทางไหน

ข้อสำคัญก็คือ ช่องทางที่จะเลือกไปสองทางนั้น มีโอกาสในการถูกเลือกต่างกัน

ช่องทางศึกษานั้น เป็นการที่ต้องก้าวต่อออกไป ถ้าไม่มีใครช่วย บอกช่วยนำ เขาอาจจะไม่เห็นช่องทางนั้นเลย ไม่ต้องพูดถึงว่าจะคิดเลือก

ส่วนช่องทางเสพนี้ อยู่กับเขาต่อหน้าเห็นๆ กันอยู่แล้ว หรือจ่อล่อตาล่อใจเอาได้ง่ายๆ อยู่แล้ว เมื่อระบบสังคมปล่อย โดยไม่มีแนวคิดที่จะจัดการให้เกิดความเป็นไปตามความมุ่งหมายในการพัฒนามนุษย์เลย ไม่ช่วยจัดอะไรที่จะช่วยบอกช่วยนำ คนก็จะไหลไปตามความต้องการที่จะสนองความรู้สึกของตัวเอง หมกมุ่นมัวสุขุมเข้าไปแออัดกันอยู่ในช่องทางเสพ

เมื่อเป็นอย่างนี้ มนุษย์ส่วนใหญ่ก็จะไม่ก้าวต่อไป คือจะไม่พัฒนา เมื่อไม่มีการพัฒนา ก็อยู่ในระดับของการเสพบริโภคสนองความรู้สึก ก็วนอยู่กับการหาเพื่อตัวเอง ความสุขก็พึ่งพาขึ้นต่อสิ่งเสพบริโภค ก็ต้องแย่งชิงกัน และก็ต้องมีความทุกข์มาก เพราะว่ามันอัดอั้นติดตัน ไม่มีความสุขทางเลือก ไม่เคยรู้จักความสุขที่ประณีตขึ้นไป พอขาดสิ่งเสพบริโภคก็ทุกข์ทันที

อยู่ไม่ได้ ความสุขอยู่ที่สิ่งเสพบริโภคเท่านั้น ต้องหาให้เต็มที่ พอชินชาเมื่อหน่ายก็ทุกข์อีก ต้องหาอันใหม่หรือหาให้มากขึ้นไปอีก เมื่อหาให้เต็มที่ และหาให้ยิ่งขึ้นไป ก็ยิ่งแย่งกัน ยิ่งทะเลาะกัน ยิ่งทำลายสิ่งแวดล้อม ก็ยุ่งอยู่อย่างนี้ ก็วุ่นวาย ก็ปั่นป่วนไปสู่ความแตกสลายเป็นธรรมดา

ฉะนั้นจึงต้องบอกว่า ถ้าเรายอมรับแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีธรรมชาติเป็นสัตว์ที่ฝึกหัดพัฒนาได้ ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษา ต้องพัฒนา จึงจะมีชีวิตที่ดีงามขึ้นได้ เราก็จะต้องจัดระบบสังคม จัดระบบสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง ไม่ว่าจะแยกเป็นระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และอะไรก็แล้วแต่ เพื่อจะให้เกิดสภาพเอื้อเกื้อหนุนกระตุ้นนำ (ระบบกัลยาณมิตร) ให้มนุษย์มีโอกาสมากขึ้น ในการที่จะพัฒนาชีวิตของตน

การที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งชุมชนที่เรียกว่า*สังฆะ*ขึ้นมา ก็เพื่อวัตถุประสงค์นี้ คือเพื่อพระจะได้มีโอกาสเจริญไตรสิกขา หมายความว่าพระจะได้มีสิ่งแวดล้อม วิธีชีวิต ระบบความสัมพันธ์ระหว่างกัน และกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ที่ล้วนแต่เอื้อเกื้อหนุนให้ท่านได้พัฒนาใน*ไตรสิกขา* คือในศีล สมาธิ ปัญญา เท่านั้นเอง

แล้วเราจัดตั้ง*วินัย*ทำไม *กฎหมาย*มีไว้ทำไม ถ้าไม่มีแนวคิดนี้ วินัย และกฎหมายจะกลายเป็นข้อบังคับไปหมด แต่ถ้าเรามีแนวคิดนี้บ๊ีบ วินัย ตลอดจนกฎหมาย ก็คือเครื่องมือจัดสรรโอกาส

แน่นอนว่า วินัย (รวมทั้งกฎหมาย) เป็นการจัดสรรโอกาส ทำไมเราจึงต้องมีวินัย ก็เพราะว่าเราต้องการให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนสภาพแวดล้อมต่างๆ มันเข้ารูปรูขักรอยในแนวทางที่แต่ละคนจะได้มีโอกาสในการดำเนินชีวิตหรือพัฒนาชีวิตของตน

ทำไมเราจึงมีกฎหมายป้องกันอาชญากรรม เพราะว่า ถ้ามีอาชญากรรม คนจะเดินทางก็อาจถูกความหวาดหวั่นพร่นกลัวภัยจำกัดบิบัคั้นว่า ไปถนนโน้น

เวลานั้นไม่ได้ หรือไม่ควรไป จะไปทำกิจกรรมอะไร จะไปเล่าเรียนศึกษา ก็ขัดข้องไปหมด แต่พอใช้กฎหมายได้ผลดี คือมีวินัยขึ้นมา ก็ปลอดภัย ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีการทำลายชีวิต ไม่มีการแย่งชิงทรัพย์สิน คนก็โล่งใจ จะไปไหนเมื่อไร ก็ไปได้ จะไปทำกิจกรรม ทำธุระ หรือจะไปศึกษาเล่าเรียน ก็ทำได้

แม้แต่อยู่ในบ้านของเราเอง ถ้าเราไม่มีวินัย โຕ้ะแก้อู้ข้าวของวางเกะกะไปหมด เวลาเดินจากห้องนอนไปออกประตูบ้าน จะไปไหนสักที ต้องหลบโน้นหลบนี้ กว่าจะออกจากประตูไปได้ ตั้งหลายนาที บางทีชนโน้นชนนี้ลุ่มจับตัวหรือของแตกหักเสียหายอีกด้วย แต่พอเรามีวินัย เราก็จัดให้เป็นระเบียบ อันไหนควรอยู่ที่ไหน ก็จัดตั้งไว้ที่นั่น ตรงที่เป็นช่องทางเดิน ก็จัดให้โล่ง พอออกจากห้องนอนไป ไปคล่อง เดินพรวดเดียวออกประตูไปได้เลย การจัดระเบียบจราจรก็เป็นวินัยชนิดหนึ่ง ก็ทำให้คนได้เดินทางไปกันคล่อง

วินัยนี้คือการจัดสรรโอกาส เพื่อให้มนุษย์มีโอกาสในการที่จะเป็นอยู่ได้ดีขึ้น แล้วก็เกื้อหนุนในการพัฒนาชีวิตขึ้นไป

เมื่อเรามีวินัย ก็คือเราได้จัดสรรโอกาสไว้แล้ว ที่นี้เราก็มี**เสรีภาพ**ที่จะมาใช้โอกาสนั้น

วินัยจึงเอื้อต่อเสรีภาพ และเสรีภาพก็อาศัยวินัย นี่คือหลักประชาธิปไตย มันสัมพันธ์กันหมด

แต่เวลานี้ คนไม่รู้ไม่เข้าใจความหมายและหลักการที่แท้ของประชาธิปไตย แก่ก็ยุ่งไปหมด เสรีภาพก็กลายเป็นการสนองความต้องการของใครตามใจชอบ เพียงแต่อย่าไม่ให้ละเมิดคนอื่นก็แล้วกัน เสรีภาพไม่มีแนวคิดที่มีความหมายเป็นรากฐานเลย เขาไม่รู้เลยว่าเสรีภาพเป็นหลักการที่ค้ำชูประชาธิปไตยไว้อย่างไร

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง การปกครองมีไว้เพื่ออะไร เพื่อให้สังคมอยู่ดีใช้ใหม่ ประชาธิปไตยช่วยให้สังคมอยู่ดีอย่างไร เรา

ต้องการว่า ให้แต่ละคนนี่ซึ่งมีศักยภาพ มีสติปัญญาความสามารถ จะได้เอาศักยภาพ เอาสติปัญญาความสามารถของเขาออกมาเป็นส่วนร่วมในการช่วยกันจัดสรรทำสังคมนี้ให้ดี ถ้าไม่มีเสรีภาพ เขาถูกบังคับ ก็พูดไม่ได้ เขามีความคิดดีๆ แต่พูดไม่ออก ความรู้ความสามารถสติปัญญาของเขาก็เลยถูกปิดกั้น ไม่เป็นประโยชน์ แต่พอมี**เสรีภาพ** ความดีงาม ความรู้ ความสามารถ สติปัญญาของทุกคน ก็มีโอกาสออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคมได้ นี่คือความมุ่งหมายที่เป็นแกนของประชาธิปไตยในการที่ให้เรามีเสรีภาพ

ส่วนเสรีภาพที่จะสนองความต้องการนั้น เป็นอันดับรอง เพราะว่าความมุ่งหมายใหญ่ของประชาธิปไตยคือจะจัดสังคมให้ดี เราจึงต้องมีเสรีภาพเพื่อจะได้เป็นช่องทางหรือเป็นเครื่องมือ ที่จะนำเอาความดีงามความสามารถของทุกคนออกมาช่วยกันสร้างสรรค์สังคมได้

แล้วความ**เสมอภาค**มีเพื่ออะไร มันก็เกี่ยวกับเรื่องโอกาสนี่ด้วย เวลาเรามีระบบเศรษฐกิจมาครอบงำระบบการเมือง เศรษฐกิจแบบทุนนิยมมุ่งสนองความต้องการของบุคคลใช้ใหม่ เมื่อบอกว่าให้มีความเสมอภาค แทนที่ความเสมอภาคจะมาสร้างสรรค์ประชาธิปไตย มันก็กลายเป็นความเสมอภาคแบบแก่งแย่งกัน เช่น คอยดูว่าเจ้านั้นได้เท่าไร เอ๊ะ... แก่ได้ห้าร้อย ข้าก็ต้องได้ห้าร้อยบ้าง แก่ได้พัน ข้าก็ต้องได้พัน คอยจ้องกันอยู่อย่างนี้ อันนี้เรียกว่าความเสมอภาคแบบแก่งแย่ง

แต่ที่นี้ ความเสมอภาคแบบประชาธิปไตยเท่านั้นะ มันเป็นความเสมอภาคที่เข้าระบบซึ่งหนุนกันกับองค์ประกอบข้ออื่น ประสานกันทั้งสามข้อ คือเสรีภาพ สมานภาพหรือความเสมอภาคนี้ และภราดรภาพ จะเห็นชัดว่า ถ้าความเสมอภาคเป็นการแก่งแย่งกันอย่างนี้ มันจะไปเข้ากับภราดรภาพได้อย่างไร ก็ทะเลาะกันนั่นแหละ ใช้ใหม่

แต่เสมอภาคที่หนุนภราดรภาพ ก็อย่างที่ท่านว่ามีสุขและทุกข์เสมอ

กัน พอบอกว่ามีสุขและทุกข์เสมอกัน นี่ก็ร่วมกันแล้วใช่ไหม คือร่วมสุขร่วมทุกข์นั่นเอง ตอนนี้นั้นร่วมกันแล้ว มันไม่แย่งกันแล้ว เอ้า... ต่อไป เสมอภาค คือไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน เสมอภาคคือไม่เอาัดเอาเปรียบกัน แล้วก็เสมอภาค คือไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง เสมอภาคอย่างนี้นั้นก็สมานลี ใช่ไหม

เพราะฉะนั้นก็ตรงกับคำว่าเสมอในภาษาบาลีคือคำว่า "สมาน" และ "สมาน" นี้ มาเป็นไทย ก็เป็น*สมาน* แต่สมานในภาษาไทย ไปๆ มาๆ ก็เปลี่ยนความหมายเป็นผลาน ขณะที่ความหมายเดิมก็คือเสมอ เรียกว่าเป็นเสมอเชิงผลาน ถ้าเสมอแบบผลาน ก็แน่นอนว่าเป็นภราดรใช่ไหม

ดูลี ความหมายทุกอย่าง ทั้งร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน และไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง ผลานทั้งนั้น และเป็นธรรมด้วย เมื่อมีความเสมอภาคแบบนี้ คนก็ได้รับความยุติธรรม ก็อยู่กันได้ดีแน่ๆ แต่เดี๋ยวนี้เสมอภาคจะมามุ่งแต่เศรษฐกิจอย่างเดียว คอยจ้องว่าแกได้เท่าไร ข้าต้องได้เท่านั้น ก็แย่งกัน ภราดรภาพก็มาได้ลี

นี่แหละ เดี่ยวนี้แม้แต่ประชาธิปไตยก็อยู่ใต้ครอบงำของระบบเศรษฐกิจ ที่ทั้งแยกส่วนและขัดแย้ง แล้วเศรษฐกิจก็เป็นระบบทุนนิยมบริโภคนิยม ที่ไปสนองความต้องการของปัจเจกชน และเอาเสรีภาพมาใช้เพื่อสนองความต้องการของบุคคลในการเสพบริโภค มันพันกันไปหมด ก็ยุ่งนะสิ ระบบประชาธิปไตยอะไรก็เสียหายหมด ไม่เป็นของแท้ ไม่ใช่ของจริง เรียกว่าต้องสะสางกันใหม่หมดเลย

อีกอย่างหนึ่งที่น่าจะพูด ก็คือ ที่ว่าองค์กรรวมใหญ่ประกอบด้วย **มนุษย์** หรือชีวิตมนุษย์ แล้วก็**สังคม** แล้วก็**สิ่งแวดล้อม** นั้น สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นฐานรองรับไว้ทั้งหมด ก็คือธรรมชาติ

ทีนี้ ในสามอย่างนั้น มนุษย์นี่แหละเป็นตัวเชื่อม และมนุษย์มีทุกอย่างครบอยู่ในตัว คนเดี๋ยวนี้มีหมดทั้งสังคมและสิ่งแวดล้อม แล้ววิธีที่จะ

ประสานทั้งสามอย่าง ก็ประสานที่ตัวคนแต่ละคนนี่แหละ ถ้าประสานที่นี้ได้ บั๊บ มันจะประสานกลมกลืนได้หมดเลย เพราะอะไร เพราะมนุษย์นี่นะ แต่ละคนมีสถานะ ๒ อย่าง อันนี้ต้องย้ำไว้ คือ

๑. คนแต่ละคนนี่ ด้านหนึ่งเป็น**ชีวิต** ซึ่งเป็น**ธรรมชาติ** อันจะต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ร่างกายของเขาเกิดขึ้น เจริญเติบโตด้วยอาหาร เป็นต้น มีระบบของมันตามธรรมชาติ แล้วก็เนาเปื่อยผุพัง มันไม่ฟังใครทั้งนั้น ใครจะเอาใจอย่างไรก็ได้ มันไม่ตามใจใคร แต่มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของมัน

คนที่เป็นด้านชีวิต คือด้านธรรมชาตินี้ เราต้องเรียนรู้มัน ต้องเข้าใจมัน ต้องปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติผิดละก็ เราก็แย่งเอง การปฏิบัติด้านนี้ทำให้ใช้ปัญญาโดยทำที่แห่งอุเบกขา ให้ทันกับความจริงของธรรมชาติ เพราะว่าถ้าขึ้นพ่อแม่ไปตามใจลูก จะใช้เมตตากรุณาช่วยลูกอย่างไรก็ตาม ธรรมชาติมันไม่เอาด้วยเลย ถ้าลูกไม่มีความรู้ที่จะรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้ ถึงพ่อแม่จะช่วยอย่างไร ก็ไปไม่รอด จึงต้องมีอุเบกขาเพื่อที่จะให้เขาได้เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาตัวเอง แล้วจะได้รับการรับผิดชอบชีวิตตัวเองได้ นี่คือมนุษย์ในด้านชีวิตที่เป็นธรรมชาติ นี่คือด้านหนึ่งของคน

๒. พร้อมกันนั้น คนๆ เดียวกันนี้ อีกด้านหนึ่งก็เป็น**บุคคล** ซึ่งเป็นสมาชิกของ**สังคม** ที่จะมีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ให้อยู่ร่วมกันด้วยดีช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมมือกัน โดยมีเมตตา-กรุณา-มุทิตาต่อกัน

แต่ขอให้ดูเถิด เวลาที่สองด้านของคนเดียวกันนี้ มันขัดกันนะ ในโลกปัจจุบันนี้ ที่เป็นปัญหา ก็เพราะมันขัดกันตั้งแต่ในตัวคนเดียวตัวเอง ที่มีสองด้าน คือด้านชีวิตกับด้านบุคคลของเขา มันเข้ากันไม่ได้ มันไม่ประสาน ไม่กลมกลืน ไม่เกื้อกูลกัน แล้วมันยังแก่งแย่งขัดแย้งกัน ทำลายกันเองอยู่ตลอดเวลาด้วย

ลองดูสิ ในเวลาที่ด้านชีวิตอยากจะกินอย่างนี้ แต่ด้านบุคคลไม่เอาด้วย ไม่กินอย่างนั้น กลับหันไปกินอย่างอื่น พอด้านบุคคลกิน ด้านชีวิตเดือดร้อนแทบตายเลย ดูสิ จริงหรือไม่จริง ด้านบุคคลถือตัวว่าฉันมีฐานะอย่างนี้ เป็นรัฐมนตรี หรือเป็นคนใหญ่เป็นคนมั่งมีอยู่ในสังคม แล้วก็มีค่านิยมอย่างนั้นๆ ฉันจะกินเบียร์ดื่มสุรานอก ที่ราคาสูงลิบ ให้แก่ให้สมฐานะ ตามกระแสนิยม ส่วนด้านชีวิตมันไม่รู้ด้วย มันเป็นธรรมชาติ มันต้องการอาหาร มันต้องการโปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน มาบำรุงร่างกายให้มันอยู่ดีแค่นี้สองด้านมันก็ขัดกันแล้ว ด้านชีวิตก็ต้องการของมันอย่างหนึ่ง ด้านบุคคลก็ต้องการของเขาอีกอย่างหนึ่ง ด้านบุคคลต้องการกินให้อร่อยเต็มที่ไปเลย แล้วก็ต้องอดฐานะให้เห็นว่าใหญ่โตโก้ก่าอย่างนั้นๆ กินให้สมฐานะ ก็ไปกินอาหารมื้อนี้หมิ่นหนึ่ง แต่ด้านบุคคลกินหมิ่นหนึ่งนี้ ด้านชีวิตอดนะ ด้านบุคคลกินแล้ว ด้านชีวิตแทบตายเลย ท้องอืด ท้องแ่่ง บางทีท้องเสีย หรือไม่ก็ทำลายสุขภาพโดยรวม

มนุษย์เราอายุในสังคม ไปๆ มาๆ เราก็หลงหันเหไปออกไปผิดทาง ด้านบุคคลไม่คำนึงถึงด้านชีวิตเลย ไปกินไปอยู่ตามความรู้อีกชอบใจสนองความอยากเสพชนิดที่เป็นการเบียดเบียนชีวิต ด้านชีวิตถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับการเหลียวแล นี่แหละ แคตัวคนเดียวยังประสานไม่ได้เลย เพราะขาดการศึกษาที่จะช่วยให้มนุษย์พัฒนาอย่างถูกต้อง

เมื่อเข้าสู่พัฒนาการขั้นพื้นฐานของการศึกษา มนุษย์ก็จะมีความรู้ตระหนักรู้ และประสานทั้งสองด้านนั้นให้เกื้อกูลกัน อะไรเป็นความต้องการที่แท้ของชีวิต ด้านบุคคลก็จะช่วยสนองหรือเกื้อหนุน ชีวิตต้องการกิน บุคคลก็ไปจัดหาอาหารในประเภทและปริมาณที่จะสนองความต้องการที่แท้ของชีวิต อย่างนี้เรียกว่าประสานเกื้อกูลกัน

แต่ในอารยธรรมปัจจุบัน ที่การศึกษาเหวี่ยงไปจากความหมาย

ระบบทั้งหลายในสังคมแยกส่วนกันออกไป บุคคลก็แปลกแยกจากชีวิตของตน บุคคลลืมนัดจวนไม่เอาใจใส่ชีวิตเลย ข้าจะเอาของข้าทำเดี๋ยว เอาเกียรติ เอายศ เอาอะไรก็ไม่รู้ ก็ไปกินอะไรๆ ไปตามแต่จะสนองความรู้สึกที่เลื่อนลอย แม้ว่าชีวิตจะร้องโอดโอย ก็ไม่ฟัง ก็จึงยุ่งวุ่นวายปั่นป่วนไปทั่วโลก

นี่แหละ ถ้าประสานให้เกื้อกูลกันได้ ระหว่างชีวิตกับบุคคลในตัวคนเดียวนี้ ก็จะเริ่มประสานได้ทั้งหมด เพราะองค์ร่วมสามอย่างรวมอยู่ที่คนแล้วมันก็ขยายไปได้เรื่อย

กระบวนการนี้ก็คือการพัฒนามนุษย์ในตัวเองทันที คือการที่จะให้บุคคลรู้จักประสานเกื้อหนุนชีวิตของตนเองให้ได้ แล้วเราก็จัดระบบสังคมและสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เกื้อหนุนกันกับชีวิตนี้ แล้วมันก็ค่อยๆ ประสานกลมกลืนกันไป

นี่ก็คือระบบองค์รวมแห่งความสัมพันธ์ ที่องค์ร่วมอิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันและกัน แล้วก็ดำเนินก้าวไปในกระบวนการแห่งความคืบเคลื่อนคลี่คลาย เดินหน้าไปสู่ความสมบูรณ์

“อยากขอคำอธิบายเพิ่มเติมเรื่องปัญญาทางพระพุทธศาสนา นะคะ”

- **ปัญญา** นี่เป็นคำหนึ่งกว้างที่สุด จึงได้มาใช้เป็นแด่นว่า **แดนศีล** **แดนสมาธิ** **แดนปัญญา** แต่ที่นี้ปัญญาซึ่งทำหน้าที่เฉพาะ หรือมีในระดับต่างๆ ก็จะมีชื่อเรียกเฉพาะๆ ไป คำว่า “ปัญญา” เป็นคำกลาง ก็เลยกว้าง ความหมายจึงไม่เจาะจงเด็ดขาด ต้องจำแนกความหมายไปตามคำที่เป็นชื่อย่อย

เช่นว่า ปัญญาที่ไปทำหน้าที่เกี่ยวกับข่าวสารข้อมูล ก็มีชื่อเรียกเฉพาะว่า “**ปฏิสัมพันธ์**” แปลว่า ความแตกฉาน ซึ่งเด็กยุคไอทีนี้ต้องการมาก ถ้าได้ชุดนี้ครบสี่ข้อละก็ การเล่าเรียนศึกษาตีหมดเลย ที่นี้ ปัญญาที่รู้

เรื่องหนึ่งๆ จนออกผลมาเสร็จสิ้นในเรื่องนั้นๆ ในส่วนนั้นๆ เรียกว่า "ญาณ" เป็นความหยั่งรู้ในเรื่องนั้นๆ และจะมีหลายชั้นหลายตอน อย่างที่ว่ารู้เสร็จ เป็นเรื่องๆ เป็นส่วนๆ ไป แล้วก็ปัญญาที่เข้าใจสภาวะความจริงของธรรมชาติ เห็นแจ้งความจริงของโลกและชีวิต ปัญญาอย่างนี้เรียกว่า "วิปัสสนา" ส่วนปัญญาที่รู้ตระหนักหรือรู้ตัวทั่วพร้อมต่อสิ่งที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องเฉพาะหน้า เรียกว่า "สัมปชัญญะ" แล้วก็ปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ขึ้นมาเป็นแนวคิดเป็นความเชื่ออันหนึ่งที่ต้องเข้าไปแนวทางแล้ว ก็เรียกว่า "สัมมาทิฐิ" และสัมมาทิฐินี้ก็จะมีเป็นระดับๆ ฯลฯ แต่ทั้งหมดไม่ว่าอะไรก็เรียกรวมอยู่ในคำว่า **ปัญญา** ปัญญามีชื่อเยอะไปหมด

อันนี้ยกตัวอย่างเท่านั้น คือเป็นคำกลาง อย่างที่บอกแล้วว่า กลุ่มทั้งแปด คือ แคนคิล แคนสมมติ แคนปัญญา และในแต่ละแดนก็แยกย่อยออกไป

เป็นอันว่า ปัญญาเป็นชื่อรวม ถ้าจะแปลเอาศัพท์ **ปัญญา** ก็มาจาก "ป" เป็นอุปสรรค ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า prefix แปลว่าทั่ว แล้วก็ "ญา" แปลว่ารู้ ปัญญา ก็แปลว่ารู้ทั่ว หรืออาจจะแปล "ป" ว่าชัดก็ได้ ก็แปลว่า รู้ทั่ว รู้ชัด หรือรู้ทั่วชัด บางทีจะเปล่งง่าย ๆ ก็ว่า เข้าใจ

เช่นว่า เรารู้หรือรับทราบข้อมูลอย่างหนึ่งมา ยังไม่เรียกว่าปัญญา ต่อเมื่ออย่างน้อยเข้าใจมันแล้ว จึงจะเป็นปัญญา

พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้ที่เป็นของตัวเองแล้ว จึงจะเป็น **ปัญญา** ถ้าเป็นความรู้ข่าวสารข้อมูลที่รับรู้รับทราบมา ก็ยังเป็นความรู้ของคนอื่น เช่นเป็น information เป็น data ที่เขาถ่ายถอดมา เขาส่งมา เขาป้อนมา เราได้รับมา ก็เป็นเพียงเราเอามาเก็บ มันก็เป็นคลังข้อมูล แม้ว่าเราจะมีข้อมูลเยอะ มี data เยอะ มี information เยอะ ถ้าเราไม่เข้าใจ มันก็ไม่เป็นปัญญา ข้อมูลความรู้ข่าวสารนั้น ภาษาพระเรียกว่า "สุตะ" แปลว่าสิ่งที่สดับมา

ปัญหาเวลานี้ก็คือ มีสุตะล้นเหลือมากมาย แต่ปัญญาจะมีหรือไม่ก็

อยู่ที่เราจะเข้าใจและใช้มันได้หรือไม่ ในโลกยุคไอทีนี้มีสู่ตะเยอะ แต่ไม่เป็นหลักประกันว่าคนจะได้ปัญญาหรือไม่ คนอาจจะลุ่มหลงอยู่แค่สู่ตะนี้ก็ได้ เพลิดเพลินกับรสที่กล่อมความรู้สึก มัวแต่เสพบริโภคเพลิดเพลินมัวเมา ใช้ตาไม่เป็น ใช้หูไม่เป็น มีแค่สู่ตะ แต่ไม่มีสู่ตมยปัญญา

ตกลงว่า ต้องมีความเข้าใจ ที่นี้ในการที่ปัญญาจะเกิดและจะพัฒนา นั้น มีเครื่องมืออันหนึ่งที่สำคัญ คือ **โยนิโสมนสิการ**

โยนิโสมนสิการ ก็คือ การเดินความคิดเป็น มองเป็น คิดเป็น พิจารณาเป็น เช่นว่า คิดแยกแยะได้ พอมองอะไรปั๊บ ไม่มองเหมาคลุ่ม รู้จักจำแนกแยกแยะ วิเคราะห์ได้ หรือว่าสืบสาวว่า เพราะอะไรจึงมีอันนี้ อันนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร แล้วอันนี้ละมีมาเพราะอะไร เพราะอะไรมีจึงมีอันนี้ จากอันนี้แล้วมีอะไร พระพุทธเจ้าตรัสเล่าไว้ถึงตอนที่พระองค์จะตรัสรู้ว่า เราเกิดความรู้สึกนี้ขึ้นมา เราก็กถามว่า ความรู้สึกอันนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร เพราะอะไร มี อันนี้จึงมี อ้อ...นี่มี นี่จึงมี แล้วนี่ละมีเพราะอะไร ก็ถามต่อๆ ไป อันนี้คือคิดแบบสืบสาว แล้วก็มองแง่ด้านให้ครบ ไม่ใช่มองอยู่จุดเดียว และแม้แต่เวลาพูดก็ไม่ใช่ว่ารวมว่าอันนี้ดี-ไม่ดี แต่รู้จักจำแนกว่าอันนี้มีแง่ดีอย่างนี้ๆ มีแง่เสียอย่างนี้ๆ จุดอ่อนมีเท่านี้ จุดแข็งมีเท่านี้ อันไหนๆ บ้าง ซึ่งทำให้เอื้อต่อการที่จะพัฒนาหรือแก้ไขปรับปรุง ถ้าเราไปมองเหมาคลุ่มแล้ว เราก็ตันอยู่ตรงนั้นเอง เราต้องรู้จุดอ่อนจุดแข็งว่าจะเสริมอันไหน จะแก้อันไหน จะเติมอันไหน แล้วยังมีการมองในแง่ของคุณค่า เรื่องคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม คุณค่าด้านดี-ด้านลบ อะไรต่างๆ มีวิธีมากมาย

โยนิโสมนสิการนี้ เหมือนเป็นตัวชี้ช่องและเดินความคิด เมื่อเรารู้จักมองรู้จักคิด ปัญญาก็เกิดขึ้นมา ความรู้ความเข้าใจก็ตามมา

แต่รวมแล้วเป็นอันว่า ปัญญานี้เป็นชื่อรวมของความรู้ความเข้าใจ ซึ่งเป็นศัพท์ที่กว้าง แล้วก็ไปดูกันอีกทีว่าเป็นปัญญาที่ใช้ในขั้นตอนใด เฉพาะ

กิจไหน แล้วในแต่ละกิจๆ ก็จะมีชื่อของปัญญานั้นๆ อีกทีหนึ่ง คือปัญญานี้ เป็นเรื่องใหญ่จริงๆ

ทีนี้ ปัญญา ๓ อย่างในชุดที่มีชื่อว่า สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภวานามยปัญญานั้น มีคากลางร่วมกัน คือ**ปัญญา** ส่วนคำข้างหน้าที่ต่างกัน คือบอกที่มาหรือแหล่งเกิดของปัญญานั้น ว่า หนึ่ง เกิดจาก**สุตะ** คือสดับ ฟัง รวมทั้งอ่านและเล่าเรียน สอง เกิดจาก**จินตะ** คือคิดไตร่ตรองพิจารณา และสาม เกิดจาก**ภavana** คือการปฏิบัติต่อจากนั้น

ปัญญา ๓ อย่างนั้น ในที่นี้จะอธิบายโดยย่อตามแนวของคัมภีร์ลัก สยหนึ่งว่า

๑. **สุตมยปัญญา** ปัญญาเกิดจากสุตะ ได้แก่ปัญญาที่คนทั่วไปจะ พัฒนาขึ้นได้ โดยต้องอาศัยสุตะมาก คือคิดเองไม่เป็น หรือคิดไปไม่ถึง ต้อง มีผู้แนะนำสั่งสอนบอกให้ เช่นมีท่านที่เรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร อย่างพระ พุทธเจ้าเป็นครูอาจารย์ มาแนะนำชี้แจงอธิบาย จึงเข้าใจถึงความจริงใน ระดับหนึ่ง

แต่ก็อย่างที่พูดไปแล้ว ถึงจะได้รับสุตะคือข่าวสารข้อมูลมากมาย แต่คนจำนวนมากก็ได้แค่สุตะเท่านั้น หาได้ปัญญาไม่ คือในข้อที่ ๑ นี้ ต้อง แยกว่า คนจำนวนมากได้แค่สุตะ มีเพียงบางคนที่อาศัยสุตะนั้นแล้วสามารถ ทำให้เกิดสุตมยปัญญา

๒. **จินตามยปัญญา** ปัญญาเกิดจากจินตะคือการรู้จักคิด ข้อนี้เป็น ปัญญาของอัจฉริยมนุษย์ ในชั้นอย่างพระพุทธรเจ้าและพระปัจเจกพุทธรเจ้า คือเป็นนักคิด ที่ว่ามองเห็นอะไรแล้ว สามารถคิดสืบสาวหยั่งเห็นความจริงที่ ลึกล้ำอยู่เบื้องหลัง โดยคิดริเริ่มใหม่ๆ ในสิ่งที่คนอื่นยังไม่เคยคิด

อย่างไรว่า คนอื่นก็เห็นสิ่งนี้มาสิบปีร้อยปีพันปี แต่เขาก็อยู่กัน ก็รู้เข้าใจ ตามๆ กันมาอยู่แค่นั้น จนกระทั่งพอมีคนอย่างพระพุทธรเจ้าเกิดขึ้นมา ก็มีกร

มองใหม่เห็นใหม่ค้นพบใหม่ ได้ความรู้ความเข้าใจใหม่ นี่คือจินตามยปัญญา

ในคัมภีร์ท่านต้องการอธิบายในแง่ว่า จินตามยปัญญานี้ เป็นของบุคคลพิเศษ ที่คนทั่วไปไม่มี และยกตัวอย่างพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้านั้น คนอื่นเขาเกิดมาในเมืองในวัง เขาก็เห็นอะไรต่างๆ อย่างนั้น แล้วเขาก็อยู่กันมาอย่างนั้น ก็เกิดก็ตายกันไป ก็รุ่นก็ชั่วคนก็เป็นอย่างนั้น แต่พระพุทธเจ้าเมื่อทรงอุบัติมา พระองค์มองเห็นเดียวกันกับที่เขาเห็นกันมานั้น แต่พระองค์เห็นอีกอย่างหนึ่ง ทรงเห็นความจริง เห็นอะไรต่ออะไรกว้างลึกมีแง่มุมต่างๆ แปรกออกไปเยอะ หรือพอจะเทียบก็อย่างพวกที่เป็นนักคิด นักประดิษฐ์ ที่สามารถมองเห็นค้นพบอะไรต่างๆ ที่แปลกใหม่แหวกออกไปได้

จุดสำคัญก็คือ **โยนิโสมนสิการ** เป็นตัวตัดสินของจินตามยปัญญา แต่หมายถึงโยนิโสมนสิการที่มีขึ้นมาเป็นของเริ่มต้นในตนเอง เป็นที่มาของปัญญาที่เกิดจากการคิด ที่ทำให้คิดเป็นได้อย่างเฉพาะพิเศษ (ในปัญญาข้อที่ ๓ ต่อไป โยนิโสมนสิการก็เป็นตัวทำงานสำคัญ แต่คนทั่วไปมีโยนิโสมนสิการนั้นหลังจากได้สุตมยปัญญาจากการสดับฟังมาก่อนแล้ว)

๓. **ภาวนามยปัญญา** ปัญญาเกิดจากภาวนา คือจากการปฏิบัติหรือลงมือทำกับประสบการณ์ตรง หมายถึงปัญญาที่พัฒนาต่อจากสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาสองอย่างแรกนั้น คืออาศัยปัญญาสองอย่างแรกนั้นแล้ว พัฒนาต่อไปจนเกิดปัญญาที่สำเร็จเป็นมรรคผล

ขอให้สังเกตไว้เป็นข้อสำคัญว่า ภาวนามยปัญญานี้ อาศัยและต่อจากสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา ไม่ใช่ว่ายังไม่ได้เรียนรู้อะไรเลย แล้วไปนั่งสมาธิมาบอกว่าเข้าฌานได้ภาวนามยปัญญา อย่างนั้นไม่ใช่หรอก คนทั่วไปนี้ แม้แต่จินตามยปัญญาก็ยังทำให้เกิดเองไม่ได้ ต้องเริ่มจากสุตมยปัญญา (สุตมยปัญญาก็ยังไม่ค่อยจะได้ มีแต่ได้แค่สุตะ อย่างที่พูดแล้วข้างต้น)

สำหรับคำถามของอาจารย์ที่ประเดมิไว้ ก็มาสรุปคำตอบไว้ท้ายนี้ว่า:
คนที่รับข่าวสารข้อมูลมาทางไอนี้

- บางคนได้แค่สุตะ โดยไม่ได้ปัญญาเลย แม้แต่สุตมยปัญญาก็ไม่ได้
- บางคนสามารถไตร่ตรองพิจารณา ทำให้สุตมยปัญญาเกิดขึ้น
- บางคนอาศัยสุตะนั้นแหละ รู้จักคิดพินิจยิ่งขึ้นไป จนพัฒนาจินตามยปัญญาให้เกิดขึ้นได้

- บางคน โดยใช้สุตมยปัญญา ก็ตาม หรือใช้จินตามยปัญญา ก็ตาม หรือใช้ทั้งสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา ก็ตาม ที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้วนั้น เป็นฐาน พัฒนาปัญญาต่อไปอีก ก็อาจทำภาวนามยปัญญาให้เกิดขึ้นได้

อย่างไรก็ตาม ปัญญา ๓ อย่างในชุด สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา (ในพระไตรปิฎกเรียงลำดับเป็น จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา) นี้ ไม่ใช่มาในรูปที่เป็นพุทธพจน์โดยตรง (พระสารีบุตรประมวลมาแสดงไว้) และไม่เป็นหลักที่ท่านเน้นย้ำมาก

เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำบ่อยมาก คือ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติในการทำให้เกิดปัญญา

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เมื่อพูดโดยรวมแล้ว ปัญหานี้เป็นเรื่องใหญ่มากและสำคัญอย่างยิ่ง จึงอย่าได้ประมาทในการพัฒนาปัญญา

คณะผู้สัมภาษณ์

ผศ.อนันต์ รัตนานุกร
 ผศ.คำ พาหอม
 ผศ.นิพนธ์ ทวีกาญจน์
 อาจารย์นงลักษณ์ แซ่มโซติ
 อาจารย์ศิริพัฒน์ จันทร์ศิริ
 อาจารย์สมพร สุขวิเศษ
 นายอุเทนชัย ทองมาก

ถอดเทปสัมภาษณ์

นายอุเทนชัย ทองมาก
 นางสาวฟองฟ้า กัณหา

ถ่ายภาพ

ผศ.นิพนธ์ ทวีกาญจน์
 นายสุรัตน์ แซ่ลิว

บันทึกเทปวิดีโอ

นายสุรัตน์ แซ่ลิว
 นายพงศ์ศิริ ศรีเตี้ยเพชร
 นายสายชน คงคะพันธ์

หมายเหตุ (เล่าแจ้งความเป็นมา):

เมื่อปี ๒๕๔๗ หรือก่อนนั้น ผศ.อนันต์ รัตนานุกร แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ได้แจ้งว่าจะขอสัมภาษณ์ เพื่อนำลงในวารสารวิชาการราชภัฏกรุงเทพฯ

เนื่องจากปัญหาสภาพร่างกายไม่อำนวย อาตมภาพได้ขอผัดผ่อนเลื่อนการพบปะเรื่อยมาจนในที่สุด ผศ.อนันต์ รัตนานุกร และคณะ จึงได้มาพบที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ และได้สัมภาษณ์ เพื่อนำลงในวารสารวิชาการราชภัฏกรุงเทพฯ ฉบับ “โลกมีปัญหามหาศาลนามีคำตอบ” ในหัวข้อที่ตรงกับชื่อฉบับ

หลังจากสัมภาษณ์ไปแล้วไม่นาน คณะผู้สัมภาษณ์ก็ได้ถอดคำให้สัมภาษณ์จากซีดี แล้วส่งมาให้ตรวจชำระ เวลาผ่านไปอีกเกือบ ๔ เดือน จนกระทั่งปลายเดือนเมษายน ๒๕๔๘ อาตมภาพจึงมีโอกาสดูตรวจแก้คำให้สัมภาษณ์จนเสร็จ ทำให้วารสารวิชาการราชภัฏกรุงเทพฯ ฉบับดังกล่าวต้องออกล่าช้ากว่ากำหนดไปมาก อาตมภาพถือโอกาสขอภัยไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

ต่อมา มีผู้เห็นว่าคำให้สัมภาษณ์ข้างต้นนั้น มีเนื้อหาสาระที่น่าจะพิมพ์เผยแพร่ให้กว้างขวางมากขึ้น จึงตกลงใจว่าจะพิมพ์เป็นเล่มหนังสือเฉพาะเรื่อง และได้จัดปรับรูปแบบใหม่ให้เข้ากับขนาดเล่มหนังสือตามนิยม พร้อมทั้งได้ถือโอกาสปรับปรุงเพิ่มเติมตามสมควร แล้วเปลี่ยนชื่อเรื่องใหม่สำหรับการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ว่า **โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่**

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๓ พฤษภาคม ๒๕๔๘